

Գ Լ Ո Բ Ո Ւ Մ

*Հրատարակվում է
«Գազպրոմ Արմենիա» ՓԲԸ անկախությամբ*

Կարեն Վերանյան

**ԻՍՐԱՅԵԼԻ
ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈՐՁԸ**

(հատուկ թողարկում)

2 (81)

ԵՐԵՎԱՆ

2017

ԳԼՈՒԲՈՒՍ

Թիվ 2 (81), 2017

«ԳԼՈՒԲՈՒՍ» ՏԵՂԵԿԱԳՐԻ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Աշոտ Թավադյան

ՀՊՏՀ տնտեսամաթեմատիկական մեթոդների
ամբիոնի վարիչ, տ.գ.դ., պրոֆեսոր

Աշոտ Թևիկյան

ՀՊՏՀ տնտեսամաթեմատիկական մեթոդների և
Ռուս-հայկական (սլավոնական) համալսարանի
կառավարման ամբիոնների դասախոս, տ.գ.թ.

Գագիկ Հարությունյան (համակարգող)

«Նորավանք» ԳԿՀ գործադիր տնօրեն, ք.գ.թ.

Էդուարդ Լ. Դանիելյան

ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի հին դարերի
պատմության բաժնի վարիչ, պ.գ.դ.

Կարեն Վ. Կարապետյան

ՀՀ վարչապետ, տնտեսագիտության դոկտոր

Մուշեղ Լալայան

ՀՀ Կ փոխնախագահ

Մամվել Մանուկյան

IPSC Քաղաքական և սոցիոլոգիական
խորհրդատվությունների ինստիտուտի
վերլուծաբան, ս.գ.թ.

Վահագն Ազյան

«Նորավանք» ԳԿՀ խորհրդական,
ԵՊՀ Միջազգային հարաբերությունների
ֆակուլտետի Հանրային կառավարման
ամբիոնի վարիչ, պ.գ.թ., դոցենտ

Վարդան Հարությունյան

ՀՀ ԿԱ պետական եկամուտների կոմիտեի
նախագահ, տ.գ.թ.

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Գլխավոր խմբագիր

Գագիկ Հարությունյան

Գլխավոր խմբագրի

տեղակալ

Վահագն Ազյան

Պատասխանատու խմբագիր

Խոնարհիկ Քարատուղանյան

Պատասխանատու

քարտուղար

Լուսինե Բաղդասյան

Խմբագիրներ

Արեստակես Սիմավորյան

Դիանա Գալստյան

Կարեն Վերանյան

Վահրամ Հովյան

Էջադրող-ձևավորող

Տաթևիկ Քարատուղանյան

ԳԼՈՒԲՈՒՄ

Թիվ 2 (81), 2017

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Նախաբան	5
1. Հրեա զինվորականի դերը հրեության շրջանում. հրեա զինվորականի վարքականոնի ձևավորման գործընթացը	6
2. Կնոջ դերն Իսրայելի պաշտպանության բանակում	13
3. Հոգևորականությունն Իսրայելի բանակում	20
4. Հրեա ռազմագերիների հիմնահարցն Իսրայելում	26
5. Հրեության շրջանում Իսրայելի զինվորականության աջակցման ծրագրերի շուրջ	34
6. Հայրենասիրության հիմնահարցն Իսրայելի հասարակությունում	39
7. Պատերազմի էթիկան Իսրայելի հասարակությունում	44
8. Հրեա ժողովրդի ազգակերտման պատմությունից. Մասադայի հերոսապատումը	50
9. Զինվորականության հոգևոր-բարոյական արժեհամակարգի հիմնահարցեր. միջազգային փորձի այլ դիտարկումներ	64

ՆԱԽԱԲԱՆ

Շատ է խոսվել հայ և հրեա ժողովուրդների ճակատագրերի նմանության, Հայաստանի ու Իսրայելի պետականության ստեղծման գործընթացների միջև զուգահեռների մասին: Հայության համար մեծ կարևորություն են ներկայացնում երկու ժողովուրդների նկատմամբ իրագործված ցեղասպանությունների, ազգային ազատագրական պայքարի, հայրենադարձության հարցերի ուսումնասիրությունները: Առանձնակի նշանակություն պետք է տալ նաև հրեա զինվորականության պատմության, բարոյահոգեբանական պատրաստվածության և վարքականոնի հարցերի լուսաբանմանն ու առկա փորձի ուսումնասիրմանը:

Ինչպես Իսրայել պետությունում, որը շարունակ գտնվում է ռազմական սպառնալիքների ներքո, այնպես էլ Հայաստանում, երկրի զինված ուժերը, նրանց բարձր մարտունակությունը պետության անվտանգության ապահովման կարևորագույն երաշխիքն են: Ուսումնասիրության նպատակն է նպաստել ՀՀ ԶՈւ-ում՝ որպես ՀՀ (ԼՂՀ) և Հայության անվտանգության ապահովման կարևորագույն գործոնի, հայ զինծառայողների բարոյահոգեբանական պատրաստվածության բարձրացմանը:

1. ՀՐԵԱ ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆԻ ԴԵՐԸ ՀՐԵՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆՈՒՄ. ՀՐԵԱ ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆԻ ՎԱՐՔԱԿԱՆՈՆԻ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԸ

1.1 Հրեա զինվորականի վարքականոնը

Հրեա զինվորականի կերպարը մշտապես ընկալվել է որպես հրեական պետականության շարունակականության, հրեա ժողովրդի ու նրա ժառանգության պաշտպանության առաջնային երաշխիքներից մեկը: Հատկապես պետականության բացակայության ժամանակաշրջանում էապես կարևորվել է հրեա զինվորականի բարոյահոգևոր բարձր պատրաստվածության հարցը՝ որպես ազգային ինքնության պահպանման կարևորագույն բաղադրիչ: Արդյունքում՝ հրեության պատմության հաղթանակներն ու հերոսապատումները դարձել են այն կարևոր արժեհամակարգային սկզբունքները, որոնք հետագայում հիմք հանդիսացան հրեա զինվորի վարքականոնի ստեղծման համար:

Հրեա զինվորականի վարքականոնի շուրջ ձևավորված գաղափարախոսական, արժեհամակարգային ավանդական մոտեցումները կիրառություն ստացան Առաջին աշխարհամարտի տարիներին, երբ դրվեցին հրեական պետականության (Ազգային օջախ) ձևավորման առաջին հիմքերը¹: Հենց այդ ժամանակաշրջանի համատեքստում պետք է դիտարկել Իոսիֆ Տրումպելդորի կերպարը, որը զգալի դերակատարում ու ավանդ ունեցավ հրեա զինվորականի վարքականոնի գաղափարական ու բարոյական նորմերի ձևավորման գործում:

Հրեության շրջանում հերոսացված Իոսիֆ Տրումպելդորը հստակ գիտակցում էր ժամանակաշրջանի թե՛ աշխարհաքաղաքական, թե՛ մերձավորարևելյան ռազմաքաղաքական բարդ իրադրությունում հրեական պետականության ստեղծման հարցում հրեա զինվորականի՝ որպես խիզախ, բարոյահոգեբանական բարձր արժեհամակարգ կրող մարտիկի, անգնահատելի կարևորությունը: Ի.Տրումպելդորն իր «գերագույն նպատակին» հասնելու ճանապարհին բարձր էր գնահատում, այսպես կոչված, «ժողովրդի բանակի» ձևավորման գաղափարը, բանակ, որի զինվորականները կկարողանային իրենց հետևից տանել հրեա ժողովրդին, պաշտպանել վերջինիս ու իրենց պետականությունը և չխնայել սեփական կյանքը:

Ի.Տրումպելդորը հրեա զինվորականի վարքականոնի հիմքում տեսնում էր «ասպետական պատասխանատվության» բարոյական նորմը կամ արժեքային

¹ 1917թ. նոյեմբերի 2-ին Բալֆուրի հռչակագրով բրիտանական կառավարությունն իր աջակցությունն էր ցուցաբերում Պաղեստինում «Հրեա ժողովրդի համար ազգային օջախի» (Jewish National Home) ստեղծման գաղափարին:

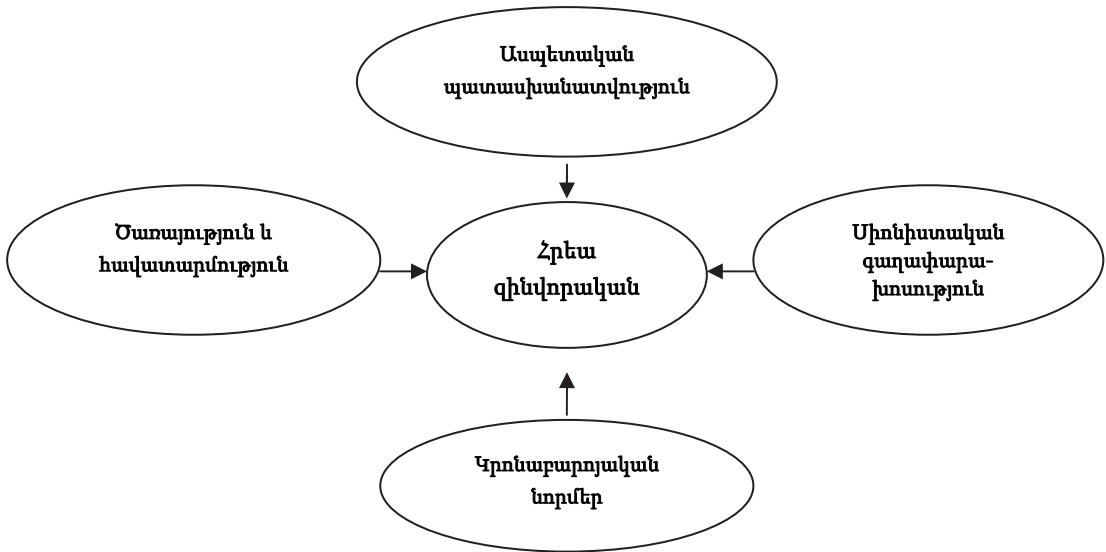
համակարգը: Հրեա զինվորականի վարքականոնի՝ Տրումպելդորի գաղափարական մոտեցման կարևոր առանձնահատկություններից մեկն էլ այն էր, որ նա խորթ էր համարում հրեա զինվորականի վարքականոնի հիմքում իրավական նորմերի ամրագրման հանգամանքը՝ առաջնորդվելով հրեա զինվորականի ասպետական հոգեկերտվածքի զուտ ազգանվեր մղումներով: Տեղին է հիշատակել Իոսիֆ Տրումպելդորի՝ մահից առաջ ասած խոսքերը. «Երջանիկ է նա, ով գոհվում է հանուն հայրենիքի»²:

Հրեա զինվորականի վարքականոնի տրումպելդորյան մոտեցումն աջակցություն ստացավ հրեական պետության հիմնադիր այրերի (առաջին հերթին՝ երկրի առաջին վարչապետ Դավիթ Բեն Գուրիոնի) կողմից: Հրեա զինվորականի վարքականոնի վերաբերյալ բարոյական պատկերացումները կենտրոնանում էին պետականակենտրոն գաղափարախոսության վրա, որի համաձայն՝ հրեա զինվորականի և ընդհանրապես հրեայի արժեքային համակարգի հիմքում պետք է դրված լինի ոչ այնքան ասպետական պատասխանատվության, որքան հրեական պետության, «բարձրագույն առաքելության» նկատմամբ վերջինիս անվերապահ ծառայության և հավատարմության զգացումը: Այս համատեքստում, թերևս, տեղին է մեջբերել Դ.Բեն Գուրիոնի հայտնի արտահայտությունը, թե՛ «Իսրայելի պաշտպանության ուժերը նույնպես պետք է դառնան Իսրայելի երիտասարդության, երեխաների ու ներգաղթածների համար սիոնիստական կրթական կենտրոն»:

Առաջին աշխարհամարտի տարիներից հետո՝ մինչև 1948թ. Իսրայել պետության հիմնադրումը և հիմնադրմանը հաջորդած 4 տասնամյակների ընթացքում հրեության պետական-հասարակական տարբեր հատվածներում (Իսրայել, հրեական համայնքներ) հրեա զինվորականի վարքականոնի հայեցակարգային դրույթների ձևավորման գործընթացում զգալի ավանդ ունեցան այդ երկու մոտեցումները, որոնք տարբեր ժամանակագրական փուլերում ստացան նոր ձևակերպումներ: Եվ ոչ միայն. հրեա զինվորականի և ընդհանրապես հրեայի վարքականոնի հայեցակարգային հիմնադրույթների ձևավորման գործում զգալի է եղել նաև սիոնիստական գաղափարախոսության, ինչպես և հուդայականության կրոնաբարոյական գործոնների ազդեցությունը, որոնք թեև երբեմն հակասության մեջ էին մտնում միմյանց, ինչպես և վերը հիշատակված վարքականոնային գաղափարախոսական մոտեցումների հետ, այնուհանդերձ, միանշանակորեն ունեցել են զգալի դրական ավանդ հրեա զինվորականի վարքականոնի հայեցակարգի կայացման գործում: Չպետք է անտեսել նաև այն իրողությունը, որ յուրաքանչյուր հրեայի բարոյական, սոցիալ-կենցաղային կերտվածքում գերակշռում է հենց կրոնաբարոյական գործոնի ազդեցությունը, որով մեծապես պայմանավորվում է

² Форум «Маханей Израэль». Герои Израиля-Иосиф Трумпельдор, <http://eskinweb.narod.ru/heroes/trumpeldor.htm>

նրա պետական, ազգային պատկանելության գիտակցումը: Ինչ վերաբերում է սիոնիստական գաղափարախոսությանը, ապա ինչպես բազմիցս ասվել է, այն հիմնարար դերակատարում է ունեցել Իսրայելի պետականության կայացման, պետության հիմնադրման ու նրա շարունակականության գործընթացում: Որոշակիացնելով նշված հիմնարար մոտեցումները՝ փաստորեն հրեա զինվորականի վարքականոնի հայեցակարգի ձևավորման հիմքում կարելի է առանձնացնել հետևյալ սխեմատիկ կառուցվածքը.

1.2 Հրեա զինվորականի վարքականոնի հայեցակարգային հիմնադրույթները

Պետք է նկատել, որ Իսրայել պետության հիմնադրման տարիներին և հատկապես վերջին տասնամյակներում, արաբա-իսրայելական ռազմական բախումներով ու պատերազմներով պայմանավորված, կտրուկ աճեց հրեա զինվորականի դերը, ինչը նպաստեց վերջինիս վարքականոնի հայեցակարգային նորմերի զարգացման գործընթացին:

Հրեա զինվորականի վարքականոնի հայեցակարգային հիմնադրույթներն ամփոփ բնույթ ստացան միայն 1992թ.³, երբ Իսրայելի պաշտպանության ուժերի (*Israel Defense Forces-IDF*) կողմից ներկայացվեց այսպես կոչվող «Իսրայելի պաշտպանության ուժերի վարքականոնը» (*The IDF Code of Conduct*): Վարքականոնում համադրված են միջազգային իրավունքը, հրեության ժառանգությունը, ինչպես նաև Իսրայելի պաշտպանության ուժերի ավանդական բարոյական վարքականոնը: Վարքականոնը բավական կարճ ժամանակահատվածում լայն

³ “Israel Defense Forces”, http://enc.slider.com/Enc/Israel_Defense_Forces#Code_of_Conduct

միջազգային հնչեղություն ստացավ: Ի հաստատումն հրեա զինվորականի վարքականոնի հայեցակարգային համակարգի արդյունավետության, նկատենք, որ հատկապես վերջին տասնամյակում Միացյալ Նահանգների ռազմական գերատեսչությունը միջազգային ահաբեկչության դեմ պայքարում (մասնավորապես՝ ահաբեկիչների դեմ մարտական գործողություններ վարելը քաղաքացիական բնակչության շրջանում) դիմել է հրեական փորձին, կիրառել Իսրայելի պաշտպանության ուժերի գիտահետազոտական, ուսումնակրթական կենտրոններում (*Israel's Judge Advocate General's Office; The IDF School of Military Law*) մշակված վարքականոնի համակարգչային, կողմավորված ծրագրի սկզբունքներն ու արժեքները⁴: Այս առիթով հարկ է հիշատակել, որ ահաբեկչության դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացման նպատակներով Իսրայելի պաշտպանության ուժերի՝ վերը հիշատակված կենտրոնների շրջանակներում դեռևս 2003թ. մշակվել է նաև ահաբեկչության դեմ պայքարում հրեա զինվորականի վարքականոնի նոր մոդել-հայեցակարգը:

Իսրայել պետության և նրա ռազմական գերատեսչության կողմից հրեա զինվորականի վարքականոնի հայեցակարգային հիմնահարցերին տրված մեծ կարևորության մասին է խոսում նաև այն հանգամանքը, որ վերջինս Իսրայելի պաշտպանության ուժերի հայեցակարգի երկու հիմնական բաղադրիչներից մեկն է՝ ներկայացված «Էթիկա» խորագրով: Մյուս բաղկացուցիչ մասը կրում է «Հիմնական հայեցակարգ» վերնագիրը:

Ստորև առավել հանգամանորեն վերլուծենք հրեա զինվորականի վարքականոնի հայեցակարգային հիմնադրույթներն ու կառուցվածքային առանձնահատկությունները: Դատելով վարքականոնի հայեցակարգի՝ «Իսրայելի պաշտպանության ուժերի ոգին» խորագրից՝ դրա բովանդակությունը վերաբերում է ոչ միայն երկրի պաշտպանության ուժերի յուրաքանչյուր հրեա զինվորականի վարքականոնին, լինի շարքային, թե սպա, այլև Իսրայելի պաշտպանության ուժերի՝ որպես ինստիտուցիոնալ համակարգի բարոյա-արժեքաբանական նորմերին: Դրանով է պայմանավորված այն փաստը, որ վարքականոնը ներկայացվում է Իսրայելի պաշտպանության ուժերի դերակատարման շեշտադրմամբ՝ էապես կարևորելով վարքականոնի ինստիտուցիոնալ-համակարգային գործոնի առաջնակարգությունը: Վարքականոնի համաձայն, «Իսրայելի պաշտպանության ուժերի նպատակն է Իսրայելի պետության ու նրա անկախության գոյության պաշտպանությունը, Իսրայելում բնականոն կյանքի խաթարմանն ուղղված բոլոր թշնամական ջանքերի չեզոքացումը: Իսրայելի պաշտպանության զինվորները

⁴ Հայեցակարգային վարքականոնը երբայերևն կոչվում է *Ru'ah Tzahal-The IDF Spirit*. Վարքականոնի համակարգչային ծրագրի մաս են կազմում մինչև 4 րոպե տևողությամբ տեսաֆիլմերը, որոնք ունեն բարոյահոգեբանական, արժեքային տեսական ու կիրառական ուսումնական նշանակություն:

պարտավոր են մարտնչել, անվերապահորեն ներդնել իրենց ողջ ունակությունները և նույնիսկ զոհաբերել իրենց կյանքը հանուն Իսրայել պետության, նրա քաղաքացիների ու բնակիչների պաշտպանության: Իսրայելի պաշտպանության ուժերի զինվորները գործելու են Իսրայելի պաշտպանության ուժերի արժեքների ու կանոնակարգի համաձայն՝ հավատարիմ մնալով պետության օրենքներին և անհատի արժանապատվության նորմերին, հարգելով Իսրայելի պետության՝ որպես հրեական և ժողովրդավարական պետության արժեքները»: Իսրայելի պաշտպանության ուժերի կայացման առաջին իսկ քայլերից ռազմական բարձրագույն հրամանատարությունը երկրի զինված ուժերի մարտունակության ու նրա գործառույթային արդյունավետության հիմքում դիտարկում էր թվաքանակով ոչ այնքան մեծ, բայց շարժունակ (*mobile forces*) պաշտպանական ուժեր ստեղծելու անհրաժեշտության հիմնախնդիրը՝ հիմնվելով յուրաքանչյուր հրեա զինվորականի վարքականոնի ու բարձր պատրաստվածության գործոնների վրա: Այստեղից էլ այն տեսակետի հաստատումը, ըստ որի՝ վարքականոնում ռազմական ինստիտուցիոնալ արժեքաբանական համակարգի առաջնակարգության կողքին հրեա զինվորականի մարդկային արժանապատվությունը դրված է իրավակիրառական բարձրագույն մակարդակի վրա:

Համաձայն վարքականոնի հայեցակարգային փաստաթղթի, «Իսրայելի պաշտպանության ուժերի ոգին», որպես հիմք, ընդունում է հետևյալ չորս հիմնասյուները՝

- Իսրայելի պաշտպանության ուժերի ավանդույթները և նրա ռազմական ժառանգությունը,
- Իսրայել պետության, նրա ժողովրդավարական սկզբունքների, օրենքների ու ինստիտուտների ավանդույթները,
- հրեության ավանդույթներն իր ողջ պատմության ընթացքում,
- համամարդկային բարոյական արժեքները՝ հիմնված անհատի արժեքների ու արժանապատվության վրա:

Հրեա զինվորականի վարքականոնի երեք հիմնարար արժեքներն են՝

1. Պետության, նրա քաղաքացիների ու բնակիչների պաշտպանությունը,
2. սերն առ Հայրենիք և հավատարմությունն առ պետություն,
3. մարդկային արժանապատվությունը⁵:

⁵ Մարդկային արժանապատվություն ասելով հասկացվում է այն, որ Իսրայելի պաշտպանության ուժերը և նրա ենթակա զինվորականները պարտավոր են պաշտպանել մարդու արժանապատվությունը՝ հիմք ընդունելով այն, որ յուրաքանչյուր անհատ արժեք է ներկայացնում՝ անկախ ծագումից, կրոնական, ազգային, գենդերային պատկանելությունից կամ զբաղեցրած դիրքից:

Հրեա զինվորականի վարքականոնի հիմնարար արժեքներից գատ, փաստաթղթում առանձնացվում են նաև վարքականոնի արժեքները, որոնք ածանցվում են այդ հիմնարար արժեքներից: Դրանք են՝

1. Նպատակային կամք առաքելությունները կատարելու և հաղթանակի հասնելու համար,
2. պատասխանատվության զգացում (Իսրայելի պաշտպանության ուժերի զինվորականը պետության, նրա քաղաքացիների ու բնակիչների պաշտպանության ակտիվ մասնակից է),
3. զինվորականի վստահության զգացում,
4. անձնական օրինակի մատուցում (հրեա զինվորականը պետք է կատարի իր պարտականություններն այնպես, ինչպես ինքն է պահանջում գործընկերներից),
5. մարդկային կյանք (մարտական գործողությունների ժամանակ հրեա զինվորականը պետք է վտանգի իր և գործընկերների կյանքը՝ միայն այն չափով, ինչ չափով որ պահանջում է իրենց վրա դրված առաքելության կատարման նպատակը),
6. զենքի նպատակային գործադրում (*Purity of arms* - զինվորականը պետք է կիրառի իր զենքը միայն դրված առաքելության կատարման նպատակով, զենք չկիրառի խաղաղ բնակչության նկատմամբ),
7. պրոֆեսիոնալիզմ,
8. կարգապահություն,
9. եղբայրություն կամ թիմային ոգի (*Esprit de corps* - եղբայրական վերաբերմունք գործընկերների նկատմամբ),
10. առաքելության գիտակցում (*Sense of mission* - Իսրայելի պաշտպանության ուժերի զինվորականը կառույցում իր ծառայությունը պետք է դիտի որպես առաքելություն, պետք է պատրաստ լինի գոհաբերել ամենը՝ պետության, նրա քաղաքացիների ու բնակիչների պաշտպանության համար):

Հրեա զինվորականի վարքականոնի հայեցակարգային կարևոր առանձնահատկություններից մեկն էլ այն է, որ չի գործում հակառակորդի՝ որպես թշնամու կերպարի սերմանումը զինվորականության շրջանում, որը և «փոխհատուցվում» է հայրենիքի հանդեպ սիրո ու հավատարմության զգացումով: Վարքականոնում բացակայում է նաև հերոսացման գործոնը, այն է՝ հրեա զինվորականի արժեհամակարգում մարտական գործողություններին մասնակցությունը՝ որպես այդպիսին, չի դիտարկվում իբրև հերոսություն. բառացիորեն հերոսություն է հանդիսանում հրեա զինվորականի՝ հայրենիքին նվիրվածության ու հավատարմության գիտակցումն ու զգացումը՝ որպես արժեք:

Իսրայելի պաշտպանության ուժերի հայեցակարգի (որի առաջին հիմնարար հատվածը վերը ներկայացվեց) մյուս՝ «Հիմնական հայեցակարգ» մասնաբաժնում նույնպես առանձնահատուկ շեշտվում են հրեա զինվորականության բարոյահոգեբանական պատրաստվածության հիմնահարցերը՝ որպես Իսրայել պետության, նրա քաղաքացիների ու բնակիչների պաշտպանության հիմնարար երաշխիքներ: «Հիմնական հայեցակարգում» ներառված հիմնադրույթների շարքում բնութագրական է առաջին կետը, ըստ որի՝ «Իսրայելը չի կարող պարտություն կրել անգամ մեկ պատերազմում»:

1.3 Հիմնական եզրահանգումներ

Հաշվի առնելով այն իրողությունը, որ Իսրայել պետության ստեղծման նախապատմությունը և նրա հետագա զարգացումը տեղի են ունեցել միջազգային ու մերձավորարևելյան աշխարհաքաղաքական և ռազմաքաղաքական բավական բարդ ու անկայուն իրադրությունում, Իսրայելի պետականության կայացման ու շարունակականության պահպանման կարևոր հիմնասյուներից են (եթե ոչ ամենակարևորը) հրեա զինվորականի բարոյաարժեքային համակարգի կայացումն ու նրա արդյունավետության ապահավումը: Հրեության կողմից հրեա զինվորականի արժևորման մասին է խոսում այն, որ պետականության բացակայության ժամանակաշրջանում հրեա զինվորականի բարձր բարոյահոգևոր արժեքների շուրջ ձևավորված պատկերացումներն ու ողջ ժառանգությունն ավանդաբար պահպանվել և փոխանցվել են, իսկ հետագայում հիմք հանդիսացել հրեա զինվորականի հայեցակարգի մշակման համար:

Մեփական ռազմական հաղթանակների ու հերոսապատումների ավանդապահության տիպիկ օրինակ է նաև հայ ժողովուրդը, որը նույնպես փառաբանել ու մեծարել է իր հերոսներին ու իր հաղթանակները: Այս տեսանկյունից, էապես կարևորվում է ՀՀ բնակչության և Հայության շրջանում հայ ժողովրդի պատմության փառահեղ էջերի ու հերոսապատումների պատմական հիշողության վերականգնումը, ինչի կարիքը վերջին մի քանի տարիներին առավել քան զգացվում է: Խնդրին հետևողական մոտեցումն իր հերթին կարող է նպաստել ՀՀ ԶՈւ-ում հայ զինվորականության բարոյահոգևոր արժեքների պահպանման ու առհասարակ հայ զինվորականի վարքականոնի ստեղծման գործընթացին:

2. ԿՆՈՋ ԴԵՐՆ

ԻՍՐԱՅԵԼԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲԱՆԱԿՈՒՄ

2.1 Կնոջ դերն Իսրայելի հասարակությունում

Իսրայելն այն բացառիկ երկրներից է, որտեղ կինը, ընտանեկան շրջանակներից գատ, ներգրավված է և յուրահատուկ տեղ է զբաղեցնում հասարակության գործունեության տարբեր ասպարեզներում: Բազմիցս են անդրադարձներ եղել Իսրայելի հասարակական, սոցիալ-տնտեսական, ռազմաքաղաքական գործընթացներում հրեա կանանց ստանձնած կարևոր դերակատարմանը, որն արմատապես տարբերվում է այլ հասարակություններում կնոջ նկատմամբ ձևավորված ավանդական մոտեցումներից: Իսրայելում և հրեության շրջանում կնոջ բարձր կարգավիճակը մեծապես պայմանավորված է հրեական կրոնաբարոյական ավանդույթներով: Միոնիստական շարժման պահպանողական շրջանակներում որոշակի վերապահումներով եմ մոտենում այն տեսակետին, ըստ որի՝ Աստվածաշունչն իր բնույթով և բովանդակությամբ հայրիշխանական է: Աստվածաշնչյան, հիմնականում՝ Հին Կտակարանի պատմություններում խոսվում է այնպիսի կանանց մասին (հիմնականում հրեա), որոնք առանցքային նշանակություն են ունեցել մարդկության, տվյալ դեպքում՝ հրեության գոյապահպանման գործընթացում: Բերվում է Սառայի օրինակը, որն անպտղության պատճառով որդի չէր պարգևում Աբրահամին: Աստված խոստացավ սերունդ պարգևել նրանց նաև այն բանի շնորհիվ, որ փորձությունների ենթարկեց Սառային՝ ստուգելու դժվար պահերին ամուսնու հանդեպ նրա նվիրվածությունն ու սերը՝ դրանով իսկ խորապես կարևորելով կնոջ դերն իսրայելցիների գոյապահպանման գործում: Հիշատակելի է աստվածաշնչյան մեկ այլ կնոջ՝ Ռեբեկայի կերպարը, որին նույնպես բացահայտվեց Աստծո կամքը: Ռեբեկան առաջին կինն էր, որն Աստծո կամք ամուսին ընտրեց Իսահակին՝ ընդդիմանալով հոր կամքին: Հին Կտակարանում խոսվում է նաև Եգիպտական փարավոնի դստեր մասին, որն այդ շրջանում Եգիպտոսում հրեաների նկատմամբ սկսված հետապնդումների պատճառով մանկահասակ Մովսեսի փրկության նպատակով գաղտնի պահեց նրա հրեական պատկանելությունը: Աստված, որպես Մովսեսի փրկիչ, ընտրեց փարավոնի դստերը, որը հանդուրժողականություն ու հարգանք ցուցաբերեց մանկահասակի հավատքին՝ դեմ գնալով իր և իր ժողովրդի դավանած հեթանոսությանը: «Մովսեսի օրենքում», որը նա ստացավ Աստծո կողմից Մինայ լեռան վրա, նույնպես արժևորվում էր կնոջ դերը. կանանց, տղամարդկանց հետ հավասար, իրավունք էր վերապահվում զոհ մատուցել Աստծուն, նույնիսկ՝ առանց տղամարդու մասնակցության:

Թալմուդը (հուդայականության կրոնաիրավական, բարոյական դրույթների շտեմարան) կնոջը վերաբերող հարցերում նույնպես առանձնանում է առաջադեմ մոտեցումներով. Թալմուդում կինը բնորոշվում է որպես ընտանիքի երջանկության ու հաջողության պահապան՝ «Օրհնանքն իջնում է տան վրա միայն կնոջ շնորհիվ»:

Չնայած հրեա կնոջը հուդայական արժեքներում տրվող բարձր կարևորությանը, սկզբնական շրջանում երկար ժամանակ պահանջվեց հրեական՝ էությանմբ հայրիշխանական միջավայրում կնոջ կարգավիճակի շուրջ ավանդապահ կարծրատիպերի վերացման համար: Միջնադարում հրեա առաջադեմ մտածողները լուրջ քայլեր ձեռնարկեցին հրեա կանանց դերի բարձրացման ուղղությամբ, որոնք, սակայն, մշտապես արժանանում էին ավանդապաշտների դիմադրությանը: Հրեության ազգակերտման հարցում տղամարդկանց հետ հավասար կանանց պատասխանատվության և պարտականությունների ստանձնման գործընթացին նպաստեցին նաև երկու կարևոր հանգամանք՝ արևմտյան ֆեմինիստական գաղափարախոսությունն ու սինիստական շարժումը, որոնց ազդեցությամբ լուրջ առաջընթաց արձանագրվեց:

Հրեությունում կնոջ նկատմամբ ավանդապաշտ կարծրատիպերը, թերևս, կոտորվեցին հատկապես 19-րդ դարի վերջերին - 20-րդ դարի սկզբներին՝ կապված Պաղեստինում Հրեական ազգային օջախի ստեղծման հետ, երբ հրեա կանայք ակտիվ մասնակցություն ունեցան հրեական պետականության կայացման գործընթացին: Անգնահատելի էր հրեա կանանց դերը Երկրորդ աշխարհամարտի տարիներին նացիստների հետապնդումներից հազարավոր հրեաների փրկության հարցում: Իսրայել պետության հիմնադրումից ի վեր հրեա կինն ակտիվորեն ներգրավվել է պետականաշինության կարևոր գործին: Ձգալի է նրանց ավանդն Իսրայելի ներքին և արտաքին քաղաքականությունում: Ոչ պաշտոնական տվյալներով՝ վերջին տասնամյակում երկրի դիվանագիտական գործունեության մեջ ներգրավված կանանց մասնաբաժինը 40-43% է:

Կինն առանցքային նշանակություն ունի նաև հրեաների ազգային ինքնության տեսանկյունից: Իսրայել պետության հիմնադրումից երկու տարի անց՝ 1950թ. ընդունված «Հրեաների հայրենադարձության մասին» օրենքում նշված է. «Հրեա է համարվում այն մարդը, որը ծնվել է հրեա կնոջից կամ ընդունել է հուդայականություն և չի դավանում այլ կրոն»:

2.2 Կինն Իսրայելի պաշտպանության բանակում

Հրեա ժողովրդի պաշտպանությանը և անվտանգության ապահովմանը հրեա կնոջ մասնակցության առաջին հիշատակումներին հանդիպում ենք Հին Կտակարանում: Աստվածաշնչյան «Իսրայելցի դատավորների գրքում» պատմվում է

Դեբորա անունով հրեա կնոջ մասին (Ք.ա. մոտ 1200թթ.), որը ներկայանում էր որպես ժողովրդի դատավոր, լուծում իր ժողովրդի ներկայացուցիչների դատական վեճերը, իսկ հետագայում նաև՝ մարգարե, ժողովրդական ու քաղաքական առաջնորդ («Դատավորների գրքում» Դեբորան դասվում է առավել հռչակավոր դատավորների շարքին): Հետագայում, երբ քանանացիների թագավոր Յավինը սպառնում էր հրեա ժողովրդի անվտանգությանը, Դեբորան դարձավ իր ժողովրդի առաջնորդը և կոչ արեց պատերազմել թշնամու դեմ: Նա հրեական ցեղերից մեկի առաջնորդին՝ «Իսրայելցի դատավոր» Բարաքին հրամայեց գորք հավաքել ու պատերազմել քանանացիների դեմ: Սակայն Բարաքը համաձայնեց պատերազմել միայն այն դեպքում, եթե Դեբորան իր ձեռքը վերցնի հրեական գորքի հրամանատարությունը, ինչը խոսում է այն մասին, որ Դեբորան մեծ ժողովրդականություն էր վայելում: Նա պատերազմում հանդես էր գալիս ոչ միայն որպես գորահրամանատար, այլև որպես հրեա ժողովրդի հոգևոր առաջնորդ: «Աստծո թշնամիները իսրայելցիների թշնամիներն են և ընդհակառակը, այդ պատճառով Աստված իրենց կողմն է», ասում է Դեբորան պատերազմի ժամանակ: Բավական խորհրդանշական է նաև Դեբորա անվան ստուգաբանությունը. այն եբրայերենից թարգմանաբար նշանակում է «մեղու», իսկ մեղուն Հին Արևելքում համարվում էր ռազմական հզորության խորհրդանիշը: Հնագույն եգիպտական և հունական գերեզմանաքարերի վրա պատկերված մեղուն խորհրդանշում է հոգու հավերժությունն ու մաքրությունը, ասել է թե՛ Դեբորան մարմնավորում էր իր ժողովրդի հոգևոր ուժը:

Հրեա կանանց խիզախության օրինակ է նաև 66-73թթ. Հռոմեական կայսրության դեմ «Հրեական մեծ ապստամբության» տարիներին Մասադա ամրոցի ինքնապաշտպանությունը, որտեղ պաշարված շուրջ 967 հրեա ապստամբներ՝ կանայք, երեխաներ և տղամարդիկ, ինքնասպանություն գործեցին՝ գերադասելով զոհվել ազատ, քան ողջ մնալ՝ գերեվարված հռոմեացիների կողմից:

Հրեաների ազգակերտմանը տղամարդկանց հետ հավասար հրեա կանանց ակտիվ մասնակցության ջատագովներն էին հատկապես սիոնիստական շարժման հիմնադիր այրերը: Միոնիստ գաղափարախոսները գտնում էին, որ Իսրայել պետության հիմնադրման և համայն հրեության անվտանգության ապահովման հարցում առհասարակ իրենց ավանդը պետք է ունենան հասարակության բոլոր անդամները, կին, թե տղամարդ: Իսրայել պետության առաջին վարչապետ Դավիթ Բեն Գուրիոնի խոսքերով, «Բանակում զինձառայությունը քաղաքացիական պարտքի կատարման բարձրագույն խորհրդանիշն է, և քանի դեռ կանայք ու տղամարդիկ հավասար չեն այդ պատվավոր պարտականության կատարման հարցում, չի կարելի խոսել կանանց իրական իրավահավասարության մասին»:

Հրեա կանայք տղամարդկանց հետ կողք կողքի զգալի ներդրում են ունեցել 20-րդ դարասկզբին Պաղեստինում առաջին հրեական բնակավայրերի գոյապահպանման գործընթացում, մարտնչել հրեական պետականության համար մղված պայքարում: Կանայք կամավոր ներգրավվել են հրեական այնպիսի ընդհատակյա ռազմական խմբավորումներում, ինչպիսիք են «Հագանան» (որը հետագայում դարձավ Իսրայելի պաշտպանության բանակի հիմքը), «Լեհին» և «Էցելը»՝ կազմելով այդ կազմակերպություններում ներառված մարտիկների շուրջ 20%-ը:

Երկրորդ աշխարհամարտի տարիներին նացիստական Գերմանիայի դեմ պայքարին միացան շուրջ 6 հազար հրեա կանայք, որոնցից առաջին հերթին պետք է հիշատակել հերոս բանաստեղծուհի Հաննա Սենեշին (1921-1944թթ.): 1930-ականներին Հունգարիայում սկսված հակասեմականության ալիքը Հ.Սենեշին ներգրավեց տեղի սիոնիստական երիտասարդական շարժման մեջ: Նա Բուդապեշտի այն հրեաներից էր, որոնք ցանկանում էին իրենց հետագա կյանքը կապել Պաղեստինում ապագա Իսրայել պետության ստեղծման գործընթացի հետ: 1939թ. սեպտեմբերին նրան հաջողվեց տեղափոխվել Պաղեստինում գործող Նահալալ հրեական գյուղատնտեսական բնակավայր: Եվրոպայում նացիստների դեմ հրեաների դիմադրության կազմակերպման նպատակով «Հագանան» նախաձեռնեց հատուկ վերապատրաստված մարտիկների հավաքագրումը՝ դեպի Եվրոպա նրանց ինքնաթիռներով տեղափոխելու նպատակով: 1942թ. Սենեշը որպես կապավոր համալրեց այդ կամավորների շարքերը, իսկ 1944թ. մարտին տեղափոխվեց նախկին Հարավսլավիայի պարտիզանական բազա: Երեք ամիս անց, սակայն, 1944թ. հունիսի 9-ին, հունգարական սահմանը հատելիս գերեվարվեց: 1944թ. նոյեմբերի 7-ին, 5 ամիս տևած հարցաքննություններից ու կտտանքներից հետո, որոնք այդպես էլ չստիպեցին նրան թշնամուն հայտնել ռադիոհաղորդիչի գաղտնի կոդը, նա գնդակահարվեց: 1950թ. Սենեշի մասունքները տեղափոխվեցին Իսրայել և վերահանձնվեցին հողին Երուսաղեմի Հերցելի լեռան վրա:

Իհարկե, Հաննա Սենեշի՝ որպես գերեվարված ու կտտանքների ենթարկված կնոջ կերպարը դեռ մի քանի տասնամյակ Իսրայելում ընկալվում էր իբրև հրեության ամենաողբերգական էջերից մեկը: Սակայն հետագա տարիներին Իսրայելում և համայն հրեության շրջանում հրեական հերոսապատումների հիման վրա ազգային կոլեկտիվ հիշողության վերականգնման քաղաքականության արդյունքում Հաննա Սենեշը մարմնավորեց հրեության ու Իսրայելի պաշտպանության բանակի ազգային խորհրդանիշը, իսկ նրա պատմությունը ողբերգությունից դարձավ հերոսապատում: Հ.Սենեշի՝ հայրենանվեր հրեա կնոջ և հերոսուհու կերպարով են այսօր Իսրայելի պաշտպանության բանակում բարոյահոգևոր ու ֆիզիկական պատրաստվածություն անցնում հազարավոր հրեա կին զինծառայողներ:

Հրեա կանանց անգնահատելի ավանդը շարունակվեց հրեական պետականության պաշտպանության գործընթացում նաև Իսրայել պետության հիմնադրումից հետո: 1948թ. մայիսի 16-ին հիմնվեց Իսրայելի պաշտպանության բանակի Կանանց կորպուսը, որի առաջին հրամանատարը դարձավ գնդապետ Շոշանա Գերշոնը: Կանանց կորպուսի հիմնական գործառույթներից էին երկրի ԶՈՒ-ում հրեա կանանց զինճառայության կազմակերպումը, ուսուցումը, նրանց իրավունքների պաշտպանությունը և այլն: 2001թ., սակայն, կանանց կորպուսը լուծարվեց, որի փոխարեն ստեղծվեց Իսրայելի ԶՈՒ Գլխավոր շտաբի պետի՝ Կին զինճառայողների հարցերով խորհրդականի վարչությունը՝ գեներալ-մայոր Սյուզի Յոզևի գլխավորությամբ: Նախորդ ինստիտուտի համեմատ այս կառույցն օժտված էր առավել մեծ լիազորություններով, ինչը նույնպես վկայում է վերջին շրջանում Իսրայելի պաշտպանության բանակում և հասարակությունում կնոջ կարգավիճակի բարձրացման մասին:

«Զինճառայության մասին» օրենքի համաձայն, պարտադիր զորակոչման են ենթակա 18 տարին լրացած, չամուսնացած և երեխաներ չունեցող բոլոր հրեա աղջիկները: Հրեա կրոնավոր և այն կանայք, որոնց համար զինճառայությունը հակասում է իրենց բարոյական արժեքներին, քաղաքացիական ճառայություն են անցնում: Ի տարբերություն վերջինների, պարտադիր զինճառայություն անցած հրեա կանայք համեմատաբար հեշտ են ինտեգրվում երկրի հասարակական, սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական կյանքում, քանզի Իսրայելում զինճառայությունը երկրի ԶՈՒ-ում համարվում է կարևոր պլացդարմ յուրաքանչյուր քաղաքացու հետագա հասարակական առաջխաղացման համար:

Սկզբնական շրջանում Իսրայելի պաշտպանության բանակում հրեա կանանց զինճառայությունը 22 ամիս էր, սակայն վերջին տարիներին այն ընդհուպ մոտեցել է տղամարդկանց պարտադիր զինճառայության ժամկետին՝ 3 տարի: Սկզբնական շրջանում կանանց զինճառայությունը հիմնականում տարածվում էր սպասարկող-վարչարարական և մատակարարման ոլորտներում, սակայն հետագա տարիների ընթացքում, երբ երկրի ԶՈՒ-ում ներգրավված հրեա կին զինճառայողները լուրջ հաջողություններ արձանագրեցին և զգալի ներդրում ունեցան արաբական երկրների դեմ Իսրայելի մղած պատերազմներում, անհրաժեշտություն առաջացավ, որպեսզի կանայք ներգրավվեն բանակի առավել մարտականացված ստորաբաժանումներում ևս: Իսրայելի ԶՈՒ-ում կանանց ինտեգրմանը նպաստեց նաև այն, որ ավելի մեծացավ երկրի պաշտպանության համակարգում կամավոր զինճառայություն անցնել ցանկացող կանանց թվաքանակը:

1952թ. «Զինճառայության մասին» օրենքի համաձայն, Իսրայելի պաշտպանության բանակում հրեա կանանց զինճառայությունը սահմանափակվում էր երկու հիմնական կետով. մարտական գործողություններ (հիմնականում հրեա կնոջ

գերեվարումից խուսափելու պատճառաբանությամբ) և ֆիզիկական բարձր կարողություններ պահանջող առաջադրանքներ:

Իսրայելի պաշտպանության բանակում հրեա կանանց ներգրավման լուրջ խթան հանդիսացավ 1955թ. «Մուսկիտո» ինքնաթիռի վթարը Հացոր ավիաբազայում, երբ հրկիզվող ինքնաթիռից սերժանտ Էսթեր Արդիտին, չնայած կյանքին սպառնացող վտանգին, մտնելով այրվող ինքնաթիռ, փրկեց անձնակազմի հրամանատար Յակով Թալմոնին, որից ընդամենը մի քանի վայրկյան անց ինքնաթիռը պայթեց: Այդ սխրագործության համար Է.Արդիտին դարձավ Իսրայելի ՁՈւ առաջին հրեա կին զինծառայողը, որը պարգևատրվեց «Իտուր հա-մոֆետ» (Մատուցած գերազանց ծառայությունների համար)՝ նշանակությամբ զինվորական երրորդ կարգի մեդալով, որը տրվում է «ընթրօրինակման արժանի տղամարդկության ցուցաբերման համար»:

1995թ. Իսրայելի գերագույն դատարանը փոփոխություններ մտցրեց երկրի «Զինծառայության մասին» օրենքում, ինչը հնարավորություն ընձեռեց կանանց ծառայել նաև մարտական ստորաբաժանումներում, ինչպես նաև ուսանել օդաչուների և ծովային հրամանատարների սպայական ուսումնական հաստատություններում: Արդյունքում՝ 2001թ. լեյտենանտ Ռոնի Յուկերմանը դարձավ առաջին կին ուժեղացող օդաչու:

Իսկ 2007թ. սեպտեմբերին երկրի ՁՈւ-ում ստեղծված կանանց հարցերով հատուկ հանձնաժողովի ղեկույցում առաջարկվեց հրեա կանանց ընդգրկել զինվորական բոլոր ստորաբաժանումներում և զինծառայության հարցում առաջնորդվել ոչ թե սեռական պատկանելության, այլ զինծառայողների որակական հատկանիշների սկզբունքով:

Իսրայել պետության հիմնադրումից մինչև 90-ականների վերջերը լուրջ սահմանափակումներ էին գործում կանանց զինվորական բարձրաստիճան պաշտոններ զբաղեցնելու հարցում. այդ արգելքը վերացվեց միայն վերջին տասնամյակում, ինչը նոր խթան հանդիսացավ Իսրայելի պաշտպանության բանակում հրեա կանանց ներգրավվածության ընդլայնման գործընթացում: Ներկայում Իսրայելի պաշտպանության բանակի զինծառայողների շուրջ 35%-ը կանայք են:

Վերջին տարիներին Իսրայելի պաշտպանության բանակի հրամանատարությունը լուրջ քայլեր է ձեռնարկում ՁՈւ մինչ այդ բացառապես տղամարդկանց համար նախատեսված մի շարք էլիտար դասընթացներում նաև կանանց ընդգրկելու համար: Վերջերս ավարտվեց երկրի պաշտպանության բանակի պատմության մեջ կին դիպուկահարների պատրաստման առաջին դասընթացը: Կանայք կազմում էին դասընթացն անցած 16 շրջանավարտների մեծ մասը՝ 13-ը: Դասընթացը նախաձեռնվել էր 2004թ. հիմնված «Կարակալ» հետևակային գու-

մարտակի շրջանակներում՝ գերազանցապես հրեա կանանց մարտական պատրաստվածության ապահովման նպատակով:

Զգալի է հրեա կանանց ավանդը նաև Իսրայելի հատուկ ծառայությունների ու հետախուզական գործունեության բնագավառներում: Ներկայում կանայք կազմում են Իսրայելի հետախուզական մարմինների օպերատիվ ստորաբաժանումներում ներգրավված անձնակազմի ավելի քան 20%-ը: Ոլորտում առավել աչքի ընկած հրեա կանանցից կարելի է առանձնացնել «Մոսադի» բարձրաստիճան հետախույզ, այդ կառույցի նախկին փոխհրամանատար Ալիզա Մագենին, Մալկա Բրավերմանին (որը «Հագանայից» անցնելով «Մոսադ»՝ հետագայում դարձավ հետախուզության վարչական կառավարման հրամանատար), «Մոսադի» գործակալ Յաել Պոզներին: Թե՛ Մալկա Բրավերմանը, թե՛ Յաել Պոզները ակտիվ մասնակցություն են ունեցել ռազմական հանցագործ Ադոլֆ Էյխմանի հայտնաբերման գործում. Մ.Բրավերմանը մշակել է Ադոլֆ Էյխմանի ձերբակալման գործողության կազմակերպչական նախագիծը:

3. ՀՈԳԵՎՈՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ԻՍՐԱՅԵԼԻ ԲԱՆԱԿՈՒՄ

Իսրայելն աշխարհի այն բացառիկ երկրներից է, որոնք լինելով աշխարհիկ պետություններ՝ պետականաշինության և ազգակերտման գործընթացներում կարևորություն են տալիս նախևառաջ կրոնաբարոյական արժեքներին: Հնագույն ժամանակներից, հատկապես երկուհազարամյա պետականության բացակայության ժամանակաշրջանում, հուդայական կրոնաբարոյական արժեքներն առաջնակարգ նշանակություն են ունեցել հրեության անվտանգության ապահովման և ազգային ինքնության պահպանման հարցում: Հրեական կրոնաբարոյական նորմերում բազմիցս հիշատակվում է, որ «Էրեց-Իսրայել»-ի (Իսրայել պետության) ու նրա բնակիչների անվտանգության պաշտպանությունը յուրաքանչյուր հրեայի «սրբազան պարտականությունն» է:

Հրեական պետականաշինության պատմությունում հոգևոր-բարոյական ուսմունքները նորովի վերիմաստավորվեցին սիոնիստական գաղափարախոսության առաջացման շրջանում: Առաջին սիոնիստ կրոնավոր առաջնորդներն անգնահատելի ներդրում են ունեցել 20-րդ դարի սկզբներին հրեական պետականության համար մղված ազգային ազատագրական պայքարում և պետության կայացման հետագա գործընթացում: Հոգևոր-բարոյական արժեքները մեծ ավանդ են ունեցել երկրի ազգային բանակի ստեղծման ու զարգացման գործում: Հրեության անվտանգության պաշտպանության համատեքստում այսօր շարունակում են արդիական մնալ հուդայականությունում ամրագրված պատերազմի վարման էթիկայի մեթոդներն ու սկզբունքները:

3.1 Հոգևոր զինվորականի ինստիտուտն Իսրայելի բանակում

Իսրայել պետության, նրա բնակիչների և, առհասարակ, համայն հրեության անվտանգության ապահովման հարցում հոգևոր դասի զգալի ազդեցության մասին է խոսում Իսրայելի պաշտպանության բանակում հոգևոր զինվորականի ինստիտուտի (եբրայերեն՝ Ռաբբանութ ցվաիթ) գոյությունը: 1948թ. Իսրայել պետության և երկրի կանոնավոր զինված ուժերի ստեղծման հետ միաժամանակ հոգևոր զինվորականի ինստիտուտի ձևավորման հանգամանքը ևս մեկ անգամ վկայում է Իսրայել պետության ղեկավար այրերի կողմից երկրի անվտանգության պաշտպանության հարցում հոգևոր-բարոյական արժեքների կարևորման մասին: Իսրայելական բանակում հոգևոր զինվորական ինստիտուտի ձևավորումը պայմանավորված է հուդայական ավանդույթներով: Հրեության պատմության տարբեր

դարաշրջաններում հրեա ժողովրդի զինվորական ու քաղաքական գործիչները, որպես կանոն, հանդես են եկել նաև որպես ազգի հոգևոր առաջնորդներ:

Ինչպես ընդգծում են մասնագետներից շատերը, ի տարբերություն որոշ երկրների ԶՈւ-ում (ՆԱՏՕ անդամ երկրներ) գործող հոգևոր զինվորականության, Իսրայելի պաշտպանության բանակի հոգևոր զինվորականի ինստիտուտն առաջնորդվում է կրոնական, տվյալ պարագայում՝ հուդայականության հոգևոր-բարոյական սկզբունքներով: Ավելին, կրկին ի տարբերություն այդ երկրների պաշտպանական համակարգում գործող նույնատիպ համակարգերի, Իսրայելի զինված ուժերում հոգևոր զինվորականի ինստիտուտի ինտեգրման գործընթացն առանձնացավ իր սահուն ու կայուն դինամիկայով՝ հիմնականում այն բանի պատճառով, որ ավելի քան կես դարվա պատմություն ունեցող համակարգը հնագույն դարերից ի վեր հրեությունում ձևավորված հոգևոր-բարոյական արժեքների ժառանգորդը հանդիսացավ և մարմնավորում է ոլորտի ձեռքբերումներն ու բացթողումները:

Իսրայելում հոգևոր զինվորականի ինստիտուտը, որը գործում է երկրի պաշտպանության ուժերի Գլխավոր շտաբի ենթակայության ներքո և վարչության կարգավիճակ ունի, ստեղծվել է զինծառայողների հոգևոր-կրոնական կարիքների բավարարման և զինվորական առօրյայում կրոնական նորմերի ու սկզբունքների պահպանման գործընթացի վերահսկման նպատակներով: Իսկ ավելի լայն իմաստով, Իսրայելի ԶՈւ հոգևոր զինվորականի ինստիտուտի գործունեությունը կենտրոնանում է երկրի պաշտպանության հոգևոր անվտանգության վրա՝ ներգրավվելով հրեա զինվորականների հոգևոր-բարոյական դաստիարակման, մարտական ոգու բարձրացման խնդիրներում:

Հոգևոր զինվորականությունն անմիջական մասնակցություն է ունեցել Իսրայելի պաշտպանության բանակի կողմից ներկայացված բազմաթիվ փաստաթղթերի ու հրամանագրերի նախապատրաստման ու մշակման աշխատանքներին, որոնք անմիջականորեն առնչվում են զինվորականության հոգևոր անվտանգության խնդիրներին: Ձգալի է հոգևոր զինվորականի ինստիտուտի ավանդը հրեա զինվորականության վարքականոնի հոգևոր-բարոյական պատրաստվածության գաղափարական և գործնական կիրառության գործում՝ թե՛ խաղաղ, թե՛ պատերազմական պայմաններում:

Հոգևոր զինվորականությունը երկրի ԶՈւ Գլխավոր շտաբի դաստիարակության հարցերով վարչության հետ համատեղ ակտիվորեն մասնակցել է 1992թ. Իսրայելի պաշտպանության բանակի պատրաստած «Հրեա զինվորականի վարքականոնը» փաստաթղթի ստեղծման աշխատանքներին, որը նույնպես կրում է հուդայական կրոնաբարոյական նորմերի ազդեցությունը:

Իսրայելի պաշտպանության բանակի հոգևոր զինվորականի ինստիտուտն ակտիվ գործունեություն է ծավալում նաև երկրի ներքին ու արտաքին տեղեկատվա-քարոզչական բնագավառում, հրատարակում կրոնաքարոզական և հոգևոր անվտանգությանը վերաբերող գիտակրթական հանդեսներ և հետազոտություններ, լույս ընծայում հոգևոր գրականություն և աղոթագրքեր, որոնք նախատեսված են ինչպես զինվորականների, այնպես էլ քաղաքացիական բնակչության հոգևոր-քարոզական դաստիարակության համար: Հոգևոր զինվորականությունն անմիջական մասնակցություն է ցուցաբերում Իսրայելի բանակի նորակոչիկների զինվորական երդման արարողակարգի պատրաստման ու կազմակերպման գործընթացին:

Իսրայել պետության՝ ԶՈւ հոգևոր զինվորականի ինստիտուտի առանձնակի կարևորման մասին է խոսում նաև այն հանգամանքը, որ վերջինս գործում է Իսրայելի քաղաքացիական գլխավոր հոգևորականությունից անկախ և անմիջականորեն ենթարկվում է միայն պաշտպանության բանակի Գլխավոր շտաբի պետին, իսկ Գլխավոր հոգևոր զինվորականը նշանակվում և պաշտոնից ազատվում է Գլխավոր շտաբի պետի հրամանով: Երկրի պաշտպանության բանակի Գլխավոր հոգևոր զինվորականի ենթակայության տակ են գտնվում զինվորական կորպուսների (Կենտրոնական, Հարավային և Հյուսիսային), ինչպես նաև զինվորական գնդերում ու ստորաբաժանումներում գործող հոգևոր զինվորականները, որոնք գտնվում են համապատասխան գնդի, ստորաբաժանման հրամանատարի կամ փոխհրամանատարի անմիջական ենթակայության տակ:

Երկրի ղեկավարությունը մեծ նշանակություն է տալիս հոգևոր զինվորականության վերապատրաստման կադրային քաղաքականությանը: Իսրայելում հոգևոր զինվորականի վերապատրաստման գործընթացն իրականացվում է հիմնականում երկրի պաշտպանության բանակում գործող զինվորական ուսումնական հաստատություններում (եբրայերեն՝ «յեշիվոթ-եսդեր»), որտեղ հոգևոր-կրոնական դասընթացները համադրվում են մարտական պատրաստվածության տարբեր մասնագիտացումների հետ: Հոգևոր զինվորական կադրերը վերապատրաստվում են նաև երկրի հոգևոր քաղաքացիական ուսումնական հաստատություններում:

3.2 Հոգևոր զինվորականությունը մարտական գործողություններում

1948թ. Իսրայելի պաշտպանության բանակում հոգևոր զինվորականի ինստիտուտի հիմնադրման գործընթացն առնչվում է սիոնիստական շարժման գաղափարախոսության և մասնավորապես նրա հոգևորական դասի հետ, որի ներկայացուցիչներից շատերն անդամագրվեցին նորակազմ ինստիտուտին: Դա է, թերևս, այն հիմնական պատճառներից մեկը, որ հոգևոր զինվորականությունն

Իսրայելի պաշտպանության բանակի առավել պահպանողական ուժերից մեկն է և առանձնանում է արաբա-իսրայելյան հակամարտության հիմնահարցերում՝ համեմատաբար անզիջում մոտեցումներով ու դիրքորոշմամբ: Լինելով սիոնիստական շարժման հետևորդներ, գաղափարախոսություն, որը կարևոր նշանակություն ունեցավ Իսրայել պետության ստեղծման ու կայացման, ինչպես նաև համայն հրեության համախմբման գործընթացներում, սիոնիստ հոգևորական այրերը կոչված էին հոգևոր զինվորական ինստիտուտի շարքերը համալրել ոչ միայն որպես սուկ հոգևորականներ, այլև հրեության և Իսրայել պետության անվտանգության պաշտպանության առաջամարտիկներ: Սիոնիստ հոգևորականության զգալի հատվածը հայտնի է մարտական փայլուն անցյալով. նրանցից շատերն ակտիվորեն մասնակցել են 20-րդ դարասկզբին Պաղեստինում հրեական պետականության ստեղծման համար մղված պայքարին:

1948թ. Իսրայելի զինված ուժերի հոգևոր զինվորականության ինստիտուտի առաջին ղեկավար նշանակվեց գեներալ-մայոր Շլոմո Գորենը: Վերջինս 18 տարեկանում դառնալով հոգևորական՝ անդամագրվեց Իսրայելի զինված ուժերի հիմքը հանդիսացող «Հազանա» խմբավորմանը և մասնակցեց 1936-1939թթ. արաբներից Պաղեստինում ձևավորված հրեական բնակավայրերի պաշտպանության մարտական գործողություններին: Զգալի է Շլոմո Գորենի՝ հոգևորականի և մարտիկի ավանդը ինչպես 1948թ. անկախության համար մղված ռազմական գործողություններին, այնպես էլ 1956թ. Սինայի ռազմարշավին:

Նա անմիջական մասնակցություն է ունեցել նաև 1967թ. վեցօրյա պատերազմին. իսրայելական զորքերի կողմից Երուսաղեմի Տաճարի լեռի և Հին քաղաքի ազատագրման ժամանակ Իսրայելի պաշտպանության բանակի Գլխավոր հոգևոր զինվորականը բարձրացավ Տաճարի լեռան վրա՝ փողհարելով և ձեռքին խորհրդանշաբար պահելով Թորայի թերթիկը, ինչն ապշեցուցիչ ազդեցություն էր թողել մարտի մասնակիցների վրա (փողհարումը հին հրեական ավանդույթում կարևոր խորհրդանշական իմաստ ունի և կոչված է համախմբելու հրեա ժողովրդին օրհասական իրադրությունում կամ պատերազմում): Իսկ Երուսաղեմի ազատագրման հաջորդ օրը՝ Խևրոն քաղաքի ազատագրման մարտական գործողությունների ընթացքում, իսրայելական զորքի վերջնական հարձակման գործողության ժամանակ նա ցուցադրաբար մոտեցավ Խևրոն քաղաքի «Նախահայրերի քարանձավին» (Աբրահամի և Սառայի, Իսահակի և Ռեբեկայի գերեզմանները), հրազենային կրակահերթով բացեց փակված դուռը, փողհարեց և ներս մտավ քարանձավ՝ Թորայի թերթիկը ձեռքին և աղոթք կարդալով: Նրա մուտքը «Նախահայրերի քարանձավ» խորհրդանշական իմաստ ունի հրեության պատմության մեջ. խնդիրն այն է, որ Շլոմո Գորենն առաջին հրեան էր, որը մուտք գործեց «Նախահայրերի քարանձավ» վերջին 700 տարիների ընթացքում՝ այն ժամանակվա-

նից սկսած, երբ 13-րդ դարի սկզբներին մամլուք առաջնորդ Բեյբարսը հրաման արձակեց, որով արգելվում էր հրեաներին ու քրիստոնյաներին մուտք գործել քարանձավ: Գորենի գործողությունները բարձրացրին իսրայելական գորքի մարտական ոգին և զգալի ազդեցություն ունեցան իսրայելական կողմի վերջնական հաղթանակի գործում: Գորենի լուսանկարը՝ փողիարելիս, դարձավ 1967թ. հունիսին վեցօրյա պատերազմի հաղթանակի կարևոր խորհրդանիշ:

Հոգևոր զինվորական այրերն իսրայելական ռազմական գործողությունների ժամանակ հրեա զինվորների հետ կողք կողքի ուղղակի մասնակցությանը զուգահեռ՝ էական աշխատանք են տարել տեղեկատվական պատերազմներում, որոնք առանցքային նշանակություն են ունեցել մարտի դաշտում հրեա զինվորականության մարտական ոգու բարձրացման և հակառակորդի բարոյալքման առումով:

Ռազմական գործողությունների նախաշեմին հոգևոր զինվորականության քարոզչական քաղաքականությունն ակտիվացել է հատկապես իսրայելական վերջին մարտական գործողությունների ընթացքում (պայքար «Համասի», «Հիզբոլլահի» մարտիկների հետ): Նման տեղեկատվական քարոզչության օրինակներից է 2009թ. գարնանը Գազայի սեկտորում իսրայելա-պաղեստինյան հերթական ռազմական բախումների ընթացքում Իսրայելի հոգևոր զինվորականության ղեկավարության ձեռնարկած տեղեկատվական գործողությունը: Որոշ տվյալների համաձայն, մարտական գործողությունների նախաշեմին հոգևոր զինվորականությունը տարածեց թերթիկներ ու հոդվածներ, որոնցում կոչ էր արվում պայքարել հանուն Սուրբ հողերի պաշտպանության. խոսվում էր, որ «հրեաներին Իսրայելի հողերը տրվել են Աստծո կողմից՝ որպես պարգև, և իրենց պարտականությունն է պայքարել ի շահ դրանց պաշտպանության»: Բավական ուշագրավ էր նաև 2008թ. դեկտեմբերի վերջին Իսրայելի ձեռնարկած «Ձուլածո արճիճ» ռազմական օպերացիայի ժամանակ Գլխավոր հոգևոր զինվորական Ավի Ռոզնիկ Ռոնցկիի՝ զինվորներին թերթիկներ տարածելը՝ «Մասնակցի՛ր իմ պայքարին» (*Go fight my fight*) խորագրով:

Միոնիստ հոգևոր զինվորականության՝ հոգևորականի և մարտիկի համատեղման ավանդույթը շարունակվել է նաև Իսրայելի պաշտպանության բանակի հոգևոր զինվորականի ինստիտուտի հետագա կադրերի բարոյահոգևոր դաստիարակության ու մարտական կեցվածքի հարցում: Հոգևոր զինվորականության սպայակազմի ներկայացուցիչների մեծ մասը, որոնք պաշտպանության բանակի զինվորական ուսումնական հաստատությունների շրջանավարտներ են, զինձառայությունն անցկացրել է մարտական ստորաբաժանումներում և նույնպես ակտիվորեն մասնակցել է տարբեր մարտական գործողությունների:

Պատերազմական գործողությունների ընթացքում Իսրայելի պաշտպանության բանակի դիվիզիաներում հավաքագրվում են պահեստայիններ, նրանցից կազմվում են հոգևոր զինվորականների ջոկատներ, որոնք պատասխանատու են նաև մարտի դաշտում զոհված հրեա զինվորների ու սպաների հուղարկավորության, անհայտ զինվորների հայտնաբերման համար: Հրեա զինծառայողը պաշտոնապես զոհված է համարվում Իսրայելի պաշտպանության բանակի Գլխավոր զինվորական հոգևորականի՝ այդ փաստը հաստատելուց հետո միայն:

Իսրայելի պաշտպանության բանակի հոգևոր զինվորական ղեկավարները բավական կոշտ դիրքորոշում ունեն նաև հրեության շրջանում տարածված «յուրաքանչյուր հրեա ռազմագերու ամեն գնով ազատագրելու» գաղափարի հետ կապված: Նրանց կարծիքով՝ նման սկզբունքով առաջնորդվելը նպաստում է հակառակորդների կողմից հրեա զինվորականների առևանգման դեպքերի հաճախակիացմանը՝ դրանով իսկ վտանգելով Իսրայելի ազգային և հոգևոր անվտանգությունը: 1985թ. «Ջիբրիլի երկրորդ գործարքի» (Ահմադ Ջիբրիլ՝ Պաղեստինի ազատագրման ժողովրդական ճակատ ահաբեկչական խմբավորման առաջնորդ) բանակցություններին (ազատ էին արձակվել 1.150 դատապարտված ահաբեկիչներ՝ երեք հրեա ռազմագերիների ազատագրման դիմաց) ընդդիմացավ Իսրայելի բանակի նախկին Գլխավոր հոգևորական Շլոմո Գորենը՝ հայտարարելով, որ դա հակասում է հրեական կրոնաբարոյական ավանդույթներին:

4. ՀՐԵԱ ՌԱԶՄԱԳԵՐԻՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅՆ ԻՍՐԱՅԵԼՈՒՄ

Պետականության երկհազարամյա բացակայության պայմաններում հրեա ժողովուրդն իր գոյապահպանության հարցում ապավինել է հրեա զինվորականությանը՝ որպես իր անվտանգության ապահովման կարևոր երաշխավորի: Հրեա ժողովուրդը փառաբանել է հրեա զինվորականությանը և դարերի ընթացքում հերոսապատումներ ստեղծել, արժևորել յուրաքանչյուր հրեա զինվորին՝ շարքային, թե գորահրամանատար: Հրեա զինվորի փառաբանման ու մեծարման ավանդույթները պահպանվեցին ու զարգացան նաև մերօրյա ժամանակներում, երբ դրվեցին հրեական պետականության հիմքերը: 20-րդ դարի սկզբներին հրեական պետականության կայացման և հատկապես 1948թ. Իսրայել պետության հիմնադրման գործում անգնահատելի էր հրեա զինվորականության՝ որպես հրեության ազգային խորհրդանիշի ու ազգային ինքնության մարմնավորողի, դերը: Գտնվելով բավական անկայուն տարածաշրջանում և շրջապատված լինելով թշնամաբար տրամադրված հարևաններով, երբ ռազմական բախումներն ու ահաբեկչության սպառնալիքները դարձել են սովորական երևույթներ, Իսրայել պետության ղեկավարությունը և համայն հրեությունն առանցքային ուշադրություն են հատկացնում հրեա զինվորի բարոյահոգևոր ու մարտական պատրաստվածության խնդիրներին, արժևորում յուրաքանչյուր հրեա զինվորի դերը պետության անվտանգության ապահովման գործում:

Իսրայել պետությունում և համայն հրեության շրջանում առանձնակի տեղ են զբաղեցնում գերեվարված հրեա զինվորականներին ու նրանց ազատ արձակմանը վերաբերող հարցերը, որոնց կանդիդատներն ստորև: Առավել հանգամանորեն ներկայացվում են այնպիսի հիմնախնդիրներ, ինչպիսիք են գերեվարված հրեա զինվորականների ու նրանց ազատ արձակման կրոնադավանաբանական հիմքերի (հուդայականություն), Իսրայել պետության ներքին քաղաքականությունում և միջազգային հարաբերություններում հրեա գերիների ու նրանց ազատ արձակման շուրջ ծավալված զարգացումներն ու միտումները:

Գերեվարված, անհայտ զինվորների ու նրանց ազատ արձակման խնդիրների հրեական փորձի ուսումնասիրությունն ուսուցողական նշանակություն ունի հայ ժողովրդի պատմության հաղթական էջերի օրինակով ՀՀ-ում և Հայության շրջանում ռազմահայրենասիրական առողջ դաստիարակության (military education), իսկ ավելի լայն իմաստով՝ ազգակերտման գործընթացի տեսանկյունից: Թեմայի ուսումնասիրությունը հնարավորություն կտա առավել խորքային պատ-

կերացումներ, իսկ հետագայում նաև՝ հայոց հերոսամարտերի ու հաղթանակների օրինակով գործնական մոտեցումներ ցուցաբերել ՀՀ ԶՈՒ յուրաքանչյուր զինվորականի դերի արժևորման և հավուր պատշաճի ընկալման ուղղությամբ:

4.1 Հրեա ռազմագերիների հիմնախնդիրը հուղայականությունում

Գերեվարված հրեա զինվորի և գերությունից ազատման հիմնահարցն առանցքային տեղ է զբաղեցնում հուղայականությունում: Իսրայել պետությունում հրեա զինվորականի գերեվարման և գերությունից ազատման հիմնախնդիրն առաջին հերթին ասոցիացվում է հրեական կրոնադավանաբանական նորմերի և սկզբունքների հետ: Հրեա զինվորի գերությունից ազատման հիմնահարցն ասոցիացվում է «Գեուլա» («Ազատագրում») բարեգթության ամենօրյա աղոթքի հետ, որով հրեաներն իրենց շնորհակալությունն են հայտնում Աստծուն Մովսեսի առաջնորդությամբ Եգիպտոսից հրեաներին ստրկությունից փրկելու և ազատագրելու համար: Փաստորեն, Աստված հրեա ժողովրդին ներկայանում է ոչ թե որպես երկնքի ու երկրի արարիչ, այլ որպես ազատագրիչ: Ինչպես գտնում են աստվածաբաններից շատերը, Եգիպտոսի ստրկությունից ու գերությունից հրեա ժողովրդի ազատագրման իրողությունը հրեության ազգային ինքնության, հուղայականության կրոնազաղափարական առանցքային անկյունաքարերից է: Հետևաբար՝ հրեաների և, առաջին հերթին՝ հրեա զինվորականության գերությունից ազատման ու փրկագնի վճարման հիմնախնդիրը, ասոցիացվելով եգիպտական գերեվարումից հրեա ժողովրդի ազատագրման հետ, նույնպես կարևոր տեղ է զբաղեցնում հրեական կրոնադավանաբանական նորմերում և ազգային ինքնությունում:

«Միշնե Թորա»-ի (հրեական առաջին ամբողջական օրենսգիրքը, որը գրել է հրեա հայտնի փիլիսոփա, ռաբբի Ռամբամը) 7-րդ՝ Աղքատներին բարեգործություն անելու օրենքներում ասվում է. «Գերիների ազատագրումը նախորդում է աղքատների կերակրմանն ու հոգ տանելուն, և գոյություն չունի մեկ այլ պատվիրան, որն առավել կարևոր լինի, քան գերիների ազատագրումը, քանզի գերին և՛ քաղցած է, և՛ պապակ, և՛ մերկ, և իր կյանքը մշտապես վտանգի տակ է գտնվում: Նա, ով աչք է փակում գերիների ազատման վրա և խուսափում դրանից, դրանով իսկ խախտում է Թորայի («Մովսեսի գրքերը»- Կ. Վ.) մեկնություններից ու գրություններից շատերը»:

Հրեության ազգային և կրոնադավանաբանական ավանդույթներում գերեվարված հրեաների (հատկապես զինվորների) ամեն գնով ազատագրման սկզբունքը դարերի ընթացքում անհրաժեշտություն առաջացրեց հրեական այլ իրավակրոնական մեկնաբանությունների համալրման համար: Հիմնական պատճառն այն էր, որ գերեվարված հրեային ցանկացած փրկագնով ազատագրելու

հրեության պատրաստակամությունը հանգեցրեց թշնամիների կողմից հրեաներին առևանգելու դեպքերի հաճախացման և պահանջների առաջադրման: Այդ պատճառով հնագույն ժամանակաշրջանում անհրաժեշտություն առաջացավ որոշակի սահմանափակումներ մտցնել գերեվարված հրեայի ազատագրման ու փրկագնի հարցերում, և առաջ եկավ «գերիներին ազատագրում են իրենց ունեցած գնի սահմաններում և ոչ ավելին» սկզբունքը, ինչը հիմնականում պայմանավորված էր սոցիալական և տնտեսական շարժառիթներով:

Հետագայում՝ միջնադարից սկսած, այդ սկզբունքի ջատագովներն աստիճանաբար տեղի տվեցին և դիրքերը զիջեցին «գերեվարված հրեաներին ցանկացած գնով ազատագրելու» սկզբունքի համախոհներին, որոնց համար գերության մեջ գտնվող հրեային կամ հրեաներին զրկանքներից ու տանջանքներից ազատելը դիտվեց առաջնային և հրեական համայնքների անվտանգության ապահովման կարևոր նախապայման: Այս միտումը դարերի ընթացքում այնքան արմատացավ հրեական կրոնադավանաբանական նորմերում և հրեության ազգային ինքնությունում, որ գերիների ազատագրման հարցում սկսեցին առաջնորդվել «ցանկացած գնով և նույնիսկ ավելին» սկզբունքով:

Հուդայական կրոնագաղափարական մեկնաբանություններում եգիպտական ստրկության ու գերության ժամանակաշրջանն առանձնապես կարևորվեց նաև նրանով, որ այն ստիպեց հրեա ժողովրդին արժևորել անհատի և իր մերձավորի ազատության գաղափարը: Պատահական չէ, որ Թորայի՝ մերձավորի նկատմամբ հարգալից վերաբերմունքի ցուցաբերման պատվիրաններում անպայմանորեն հիշատակվում է Եգիպտոսում հրեա ժողովրդի ստրկության և գերության հանգամանքը: Այստեղից էլ բխում է հուդայականությունում ամրագրված այն սկզբունքը, ըստ որի՝ փաստորեն հրեա ժողովրդի «ազատագրումը» հաջողված է յուրաքանչյուր հրեայի՝ իր մերձավորի ազատության բարձր արժևորումից ու դրա կարևորության գիտակցումից ելնելով: Ասել է թե՛ հրեա ժողովրդի ազատագրումը ենթադրում է յուրաքանչյուր հրեա ռազմագերու ազատագրում: Ուստի, տրամաբանված է հուդայականությունում հանդիպող յուրաքանչյուր հրեա ռազմագերու ցանկացած գնով ազատագրելու տարածված սկզբունքը, որի համաձայն՝ քանի դեռ գոնե մեկ հրեա կգտնվի գերության մեջ, հրեական համայնքի ու նրա անդամների անվտանգությունը կլինի սպառնալիքի ներքո: Փաստորեն, հրեական կրոնադավանաբանական մեկնություններում այդ մոտեցումը կարելի է բացատրել նաև հրեա ժողովրդի պատմության ընթացքում տեղ գտած ողբերգական էջերի, այդ թվում եգիպտական ստրկության ու գերության «կրկնման անթույլատրելիության» սկզբունքից ելնելով:

Հայտնի է, որ հուդայականությունում զգալի տեղ է հատկացվում սինագոգ կառուցելու նպատակով հավաքագրվող ֆինանսական միջոցների խնդրին, որն

ամրագրված է առանձին կրոնաիրավական նորմերում. սակայն առավել կարևոր է համարվում հրեա ռազմագերիների ազատագրման հարցը: Վերջիններիս ազատագրման համար, ըստ հուդայականության, «պետք է անել ամենը, հավաքագրել բոլոր միջոցները, նույնիսկ սինագոգ կառուցելու համար նախատեսված միջոցները («Միջնե-Թորա», Աղքատներին բարեգործություն անելու մասին օրենքները, 8:11): Ռազմագերիների ազատագրման կրոնադավանաբանական օրենքն այն սակավաթիվ օրենքներից է, որոնք վերաբերում են կյանքի ու մահվան խնդիրներին: Այդ է պատճառը, որ հուդայականությունում և հրեական կրոնական օրենսդրությունում այն վերադաս է համարվում այլ շատ օրենքներից:

4.2 Հրեա ռազմագերիների ազատման խնդիրն Իսրայել պետությունում

Գերեվարված հրեա զինվորականի ազատագրման թեման Իսրայել պետության հիմնադրումից հետո ոչ միայն չի կորցրել արդիականությունը, այլև դարձել է հասարակության ու համայն հրեության ազգային ինքնության կարևոր բաղադրիչներից մեկը: 20-րդ դարի սկզբներին հրեական պետականության հիմնադրման տարիներին և հատկապես 1948թ. Իսրայել պետության ստեղծումից հետո, երբ էլ ավելի արժևորվեց հրեա զինվորականության դերը հրեության և Իսրայել պետության անվտանգության ապահովման հարցում, գերությունից յուրաքանչյուր հրեա զինվորի ցանկացած գնով ազատագրման ու հայրենիք վերադարձման հիմնահարցը դարձավ առավել քան կարևոր: Արդյունքում՝ ամրապնդվեցին հրեա զինվորականին ցանկացած գնով և անհրաժեշտության դեպքում՝ «նույնիսկ ավելին» սկզբունքի ու նրա համախոհների դիրքերը:

Իսրայել պետության ստեղծումից հետո հրեա զինվորի գերությունից ազատագրման հիմնահարցում (որտեղ շարունակեցին պահպանվել հուդայականության կրոնազադափարական սկզբունքները), այնուամենայնիվ, զգալիորեն մեծացան ազգային ինքնության ու պետականության գաղափարակիր հիմքերը: Խնդրի կապակցությամբ որոշակիորեն վերաձևակերպվեցին նաև հրեա ժողովրդի՝ եզիպտական գերությունից ու ստրկությունից ազատագրման վերաբերյալ նախկինում եղած կրոնական պատկերացումները, որոնք իրենց տեղը զիջեցին ազգային ինքնության ու կեցության հարցերին:

Իսրայել պետության հիմնադրումից հետո հարևան պետությունների (ռազմականացված կազմակերպությունների հետ) պատերազմների ու ռազմական բախումների, ինչպես նաև մշտապես սպառնացող ահաբեկչությունների սպառնալիքների հետևանքով Իսրայելում առանձնակի կարևորություն ու վերաբերմունք է ցուցաբերվում յուրաքանչյուր հրեա զինվորականին, նրա դերակատարմանը հրեության և Իսրայել պետության անվտանգության ապահովման հարցում:

Իսկ ամեն մի հրեայի գերությունից ազատագրման հիմնահարցը դարձել է օրակարգային: Դա են հաստատում Իսրայել պետության կողմից հրեա գերիների փոխանակման ու հայրենիք վերադարձման շուրջ իրականացված բազմաթիվ դեպքերը, որոնց ուսումնասիրությունը բավական մեծ տպավորություն է առաջացնում:

Իսրայել պետության անկախության համար մղված պատերազմից անմիջապես հետո վերջինիս ղեկավարությունն արաբական երկրների հետ իրականացրեց գերիների փոխանակում, որի արդյունքում իսրայելական կողմն ազատ արձակեց 6.306 արաբ ռազմագերիների՝ 885 հրեա ռազմագերիների դիմաց: Առավել տպավորիչ է 1956թ. Սինայի ռազմարշավից հետո իրականացված ռազմագերիների փոխանակման վիճակագրությունը, որի արդյունքում Իսրայելն ընդամենը 4 հրեա զինվորի ազատ արձակման դիմաց Եգիպտոսին հանձնեց շուրջ 5.500 եգիպտացի ռազմագերու:

Մեկ այլ օրինակ. 1967թ. վեցօրյա պատերազմից հետո իսրայելական կողմն իր 15 հրեա զինվորների ազատ արձակման համար գերությունից ազատեց և արաբական երկրներին հանձնեց իր գերեվարած բոլոր արաբ ռազմագերիներին: Այդ ժամանակ Սիրիայի հետ ստորագրվեց նաև առանձին պայմանագիր, որի շրջանակներում Իսրայելն ազատ արձակեց 572 սիրիացի ռազմագերու՝ գերեվարված հրեա օդաչուի և երկու հրեա զինվորների ու գերության ընթացքում մահացած մեկ այլ հրեայի ազատագրման դիմաց: 1978թ. «Լիտանի» կոչվող ռազմական գործողությունից հետո Իսրայել պետությունը սկսեց ռազմագերիների փոխանակման գործարքներ իրականացնել նաև Լիբանանում տեղակայված ռազմականացված խմբավորումների հետ: 1978թ. ապրիլի 5-ին կողմերի միջև ռազմական բախումների արդյունքում գերեվարված Աբրահամ Ամրամի ազատագրման դիմաց 1979թ. մարտի 14-ին իսրայելական կողմն ազատ արձակեց հակառակորդի 76 ռազմագերու:

Իսկ 1982թ. սեպտեմբերին լիբանանյան առաջին պատերազմի արդյունքում ստորագրվեց «Ջիբրիլի առաջին գործարքը», երբ գերեվարվել էին ութ հրեա զինվորականներ: 1983թ. նոյեմբերին ազատ արձակվեցին գերեվարված ութ հրեա զինվորներից վեցը, որի դիմաց Իսրայելի ղեկավարությունն ազատ արձակեց հակառակորդի 4.700 և Իսրայելի բանտերում գտնվող ևս 65 ռազմագերու: 1985թ. մայիսի 21-ին իրականացվեց «Ջիբրիլի երկրորդ գործարքը», որի արդյունքում ազատ արձակվեցին 1.150 դատապարտված ռազմագերիներ, որոնց դիմաց գերությունից փրկվեցին երեք հրեա զինվորներ, որոնցից երկուսը վերը հիշատակված հրեա գերեվարված զինվորներն էին:

2004թ. Իսրայելն ազատ արձակեց հակառակորդի 450 ռազմագերու, որոնց դիմաց իսրայելական կողմը հայրենիք վերադարձրեց երեք հրեա գերեվարված զինվորների դիակները: 2008թ. հունիսի 1-ին լիբանանյան կողմին հանձնվեց

«Հիգբոլլահի» օգտին Իսրայելի դեմ իրականացված լրտեսության մեղադրանքով դատապարտված Նասիմ Նասերը, որի դիմաց Իսրայելը «Հիգբոլլահից» ստացավ 2006թ. ամռանը երկրորդ լիբանանյան պատերազմում զոհված հրեա զինվորների մասունքները:

2006թ. հունիսի 25-ին պաղեստինյան «Համաս» խմբավորման գորայինները ներխուժեցին Իսրայել պետության տարածք (Քերեմ Շալոն բնակավայրի մոտակայքում) և հանկարծակի հարձակվեցին մոտակա իսրայելյան զորակետերից մեկի վրա, որի արդյունքում զոհվեցին երկու իսրայելցի զինծառայողներ, չորսը վիրավորվեցին, գերի վերցվեց ավագ սերժանտ Գիլադ Շալիթը: Իսրայելցի զինվորականի փոխանակման դիմաց «Համասի» ներկայացուցիչները Իսրայելի ղեկավարությունից պահանջեցին Իսրայելի բանտերից ազատ արձակել մինչև 18 տարեկան կանանց և երեխաներին: Երկու օր անց՝ հունիսի 28-ին, Իսրայելը նախաձեռնեց «Ամառային անձրևներ» կամ «Գիլադ Շալիթի ազատագրման օպերացիա» ռազմական գործողությունը՝ ավագ սերժանտ Գիլադ Շալիթին գերությունից ազատելու նպատակով: Արդյունքում՝ իսրայելական կողմը ձերբակալեց «Համասի» շուրջ 64 անդամների, այդ թվում և Պաղեստինի ազգային վարչության (ՊԱՎ) 8 նախարարների: Իսրայելի ու պաղեստինյան իշխանությունների միջև եզրիպտական կողմի միջնորդությամբ բանակցություններում ՊԱՎ կառավարությունը պահանջում էր Իսրայելից ազատ արձակել 1.000 պաղեստինցի բանտարկյալների, ինչպես նաև մինչև 18 տարեկան կանանց և երեխաներին՝ մինչև հուլիսի 4-ը, այլապես «իսրայելցի սերժանտի գործը կփակվի»: Սակայն Էհուդ Օլմերթը չհամաձայնվեց:

2006թ. հուլիսի 12-ին սկսվեց լիբանանյան երկրորդ պատերազմը (հուլիս-օգոստոս), երբ «Հիգբոլլահի» գորայինները հրթիռաակնանետային հարձակում սկսեցին Իսրայելի հյուսիսում: Այդ գործողության հետևանքով սպանվեց 8, վիրավորվեց 12 և գերի ընկավ 2 իսրայելցի զինծառայող (Էհուդ Գուլդվասեր և Էլդադ Ռեզկ): Գերեվարված երկու իսրայելցի զինծառայողների ազատ արձակման համար «Հիգբոլլահ» խմբավորման ղեկավարները պահանջեցին Իսրայելի բանտերից ազատ արձակել 1.000 պաղեստինցի բանտարկյալների: Սակայն հուլիսի 13-15-ը իսրայելական կողմը, ինչպես հայտարարեցին երկրի ռազմական տեսչության պատասխանատուները, այդ թվում և երկու գերեվարված հրեա զինվորականների գերությունից ազատ արձակման նպատակով, լայն ճակատով անցնում է հարձակման, օդային ռմբակոծություններ իրականացնում Բեյրութի, Տրիպոլիի, Սիդոնի, Բաալբեքի և այլ շրջանների ուղղություններով:

2008թ. հուլիսի 16-ին՝ գերեվարումից երկու տարի անց, իսրայելցի զինծառայողներ Էհուդ Գուլդվասերի և Էլդադ Ռեզկի դիակները վերադարձվեցին Իսրայել: Հրեա երկու զինվորականները զոհվել էին 2006թ. հուլիսի 12-ին «Հիգբոլլահի»

հարձակման ժամանակ, սակայն իսրայելցի զինվորների մարմնի մասերը գրոհայինները հավաքել էին՝ հնարավոր փոխանակման նպատակով: Այդ փոխանակման դիմաց իսրայելական կողմը բանտից ազատ արձակեց հայտնի լիբանանցի ահաբեկիչ Սամիր Կունտարին, որը 1979թ. դատապարտվել էր քառակի ցմահ բանտարկության հրեա ընտանիքի սպանության մեղադրանքով: Բացի այդ, Իսրայելի ղեկավարությունը պարտավորվեց «Հիզբոլլահին» հանձնել պաղեստինցի և լիբանանցի գրոհայինների 200 դի (օպերացիան կոչվում էր «Եվ վերադարձան որդիները»):

Հարկ է նշել, որ հրեա զինվորականներ Էհուդ Գոլդվասերի և Էլդադ Ռեզկի ինքնությունը հաստատելու նպատակով իսրայելական կողմի համապատասխան մասնագետներն անցկացրին նրանց մարմնի մասերի ԴՆԹ փորձաքննություն: Ի դեպ, մինչև իսրայելական կողմի ԴՆԹ փորձաքննության անցկացումը, նման հետազոտություն իրականացվեց նաև ՄՄԿ շրջանակում, սակայն իսրայելական կողմը որոշ կասկածներ ուներ այդ փորձաքննության արդյունքների վերաբերյալ:

Հիշեցնենք, որ վերը հիշատակված իսրայելցի ռազմագերի Գիլադ Շալիթը 2011թ. ազատ արձակվեց՝ 1027 պաղեստինցի բանտարկյալների ազատ արձակման դիմաց:

4.3 Անհայտ զինվորի խնդիրն Իսրայելում

Հրեաների ստրկության և ռազմագերիների ազատագրման հիմնահարցի ուսումնասիրության մեջ առանձնակի կարևորություն են ներկայացնում հրեական անունների դերն ու նշանակությունը: Հատկանշական է, որ եգիպտական ստրկությունից ու գերությունից հրեա ժողովրդի ազատագրման կարևոր նախադրյալներից մեկն այն է, որ վերջինս ավանդաբար պահպանել է իր նախնիների տված անունները: Թորայի հինգ գրքերից մեկը՝ «Ազատագրման գիրքը», որը վերաբերում է Եգիպտոսից Մովսեսի առաջնորդությամբ հրեա ժողովրդի ազատագրման պատմությանը, կրում է «Շեմոթ» խորագիրը, որը եբրայերենից թարգմանաբար նշանակում է «Անուններ»: Խնդիրն այն է, որ հուդայականությունում հրեաների աստվածը, որը կրում է տասնյակից ավելի անուններ, ներկայանում է նաև «Հա-Շեմ» անվամբ, որը եբրայերենից թարգմանաբար նշանակում է «Անունը» (որոշիչ հոդով): Աստծո անունը Հաշեմ-ով փոխարինելը բացատրվում է նրանով, որ հրեաները պատիվ ունեն ամեն առիթով աստծո անունը չտալու և հիշատակելու նրան միայն աղոթքներում: Համաձայն հրեա և այլ կրոնագետների և աստվածաբանների մեկնաբանությունների, Թորայի «Շեմոթ» գրքում հրեա ժողովրդի ներկայացուցիչներին «Անուններ»-ով, փաստացի՝ աստծո անունով կոչելու հանգամանքը միտված է ցույց տալու Բարձրագույնի և հրեա ժողովրդի միության կամ միասնության գաղափարը: Այստեղից էլ՝ յուրաքանչյուր հրեայի անվան

խորհրդանշական կարևորությունը, որը նույնպես ունի կրոնական-արժեքաբանական հիմքեր: Անվան խորհրդանիշն առավել մեծ բարոյական ու արժեքաբանական նշանակություն է ստանում հատկապես հրեա զինվորականության շրջանում: Հրեությունում խիստ բացասաբար են մոտենում «անհայտ զինվոր», «անհայտ զինվորի գերեզման» հասկացություններին: Խնդիրն այն է, որ զինվորականը, լինելով «անհայտ» և փաստորեն «անանուն», դրանով իսկ հակասում է հուղայականությունում «անվան» շուրջ գործող բարոյական սկզբունքներին և օտարվում է իր ինքնության արմատներից: Բավական խորհրդանշական է հրեա բանաստեղծ Յեհուդա Ամիխայի «Մենք չունենք անհայտ զինվորներ» բանաստեղծությունը, որտեղ ասվում է. «Մենք չունենք անհայտ զինվորներ, մենք չունենք անհայտ զինվորների շիրիմներ... և բոլոր զոհվածները վերադառնում են տուն, և նրանք բոլորն էլ ունեն անուններ»:

Մյուս կողմից, հրեությունում անհայտ հրեաներին ու հատկապես անհայտ զինվորականներին «անվերապահորեն անվանակարգելու» հիմնախնդիրն ուղղակիորեն կապակցված է հրեության պատմությունում տեղ գտած ողբերգական էջերի հետ: Դրանով իսկ անհայտ զինվորների «բացահայտման» հարցը վերաբերում է հրեության ազգային հիշողության վերականգնման գործընթացին, որտեղ առաջնակարգ նշանակություն են ստանում նացիստների դեմ պայքարած և վերջիններիս զոհ գնացած յուրաքանչյուր հրեայի և նրա անվան հիշատակումն ու փառաբանումը:

5. ՀՐԵՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆՈՒՄ ԻՍՐԱՅԵԼԻ ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱԶԱԿՑՄԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐԻ ՇՈՒՐՁ

Կառավարությունից բացի՝ Իսրայելի պաշտպանության բանակը զգալի հոգևոր-բարոյական, ֆինանսական և նյութական օգնություն է ստանում Իսրայելում և նրա սահմաններից դուրս գործող հրեական տարբեր ազգային կենտրոններից ու քարեգործներից: Զինվորականության աջակցման ծրագրերին ներգրավված տարբեր հրեական կենտրոնները կարևոր առաքելություն են իրագործում ինչպես հրեա զինվորականության հոգևոր և նյութական կարիքների բավարարման, միջազգային տեղեկատվական դաշտում նրանց առաքելության արժևորման, այնպես էլ Իսրայել-հրեություն կապերի ամրապնդման համատեքստում:

5.1 Հրեական կենտրոններ

1981թ. հիմնադրված «Իսրայելի պաշտպանության ուժերի ընկերներ» կենտրոնի (<http://www.israelSoldiers.org/mobiles.php>) նպատակն է Իսրայելի ԶՈՒ երիտասարդ զինվորականների (կին թե տղամարդ) սոցիալական, կրթական, մշակութային ծրագրերի ապահովումը՝ ի շահ Իսրայել պետության անվտանգության պաշտպանության: Կենտրոնը նորարարական ծրագրերով աջակցում է գոհված և կարիքավոր հրեա զինվորների ընտանիքներին, մարտական գործողությունների մասնակից պահեստային զինվորականությանը: Կազմակերպությունը գործում է 15 մասնաճյուղերի միջոցով, որոնք տեղակայվում են հրեական առավել խոշոր համայնքներում (ԱՄՆ, Լատինական Ամերիկա): Կազմակերպության ներկայացուցիչներն ու հովանավորները կանոնավոր այցելություններ են կազմակերպում Իսրայելի ԶՈՒ տարբեր գորամիավորումներ, հանդիպում զինվորականության հետ, տեղում ծանոթանում նրանց խնդիրներին: Կազմակերպությունն իր էլեկտրոնային կայքէջի և հասարակական լայն կապերի միջոցով ակտիվ աշխատանք է տանում նվիրատվությունների հավաքագրման ուղղությամբ: «Իսրայելի պաշտպանության ուժերի ընկերներ»-ի կարգախոսն է՝ «Հրեա զինվորականության գործը Իսրայել պետության պաշտպանությունն է, մեր գործը՝ հրեա զինվորականության պաշտպանությունը»:

Հրեա զինվորականության աջակցման գործում զգալի է «Լիբի» Իսրայելի պաշտպանության հզորացման հիմնադրամի (*Libi The Fund For Strengthening Israel's Defense*/http://www.libi-fund.org.il/Libi/ENG/Making_a_Difference) ավանդը, որը հետևողական է զինվորների կրթական, բժշկական, սոցիալ-հասարակական օգնության ցուցաբերման հարցում: «Լիբի»-ն առաջնորդվում է սիոնիստական հո-

գևոր-բարոյական հիմնարար սկզբունքներով՝ Իսրայել պետության ու հրեության պաշտպանության բարձրագույն առաքելության գիտակցում, սեր և նվիրվածություն առ հայրենիք: Հիմնադրամն ակտիվ է հրեության և այլազգիների շրջանում ուղիղ կապով նվիրատվական ակցիաների կազմակերպման հարցերում: «Լիբի»-ն իր ներկայացուցչությունն ունի նաև ԱՄՆ-ում՝ «Լիբիի ամերիկացի ընկերներ» կազմակերպություն (<http://www.friendsoflibi.org>), որը գործում է հատկապես մարտական գործողություններում հրեա զինվորականության բժշկական, սոցիալ-հոգեբանական և ֆինանսական աջակցման ուղղությամբ:

1897թ. հիմնադրված ԱՄՆ սիոնիստական կազմակերպության շրջանակներում իրականացվող «ԱՄՆ սիոնիստական կազմակերպության համալսարանական նախաձեռնությունների համացանցը» (<http://www.zoa.org/content/on-campus.asp>) վերջերս սկսել է նոր գործընկերային նախաձեռնություն, որի նպատակն է Իսրայելի պաշտպանության ուժերի զինվորականության հետ հրեա ուսանողության կապերի հաստատումն ու զարգացումը (Էլեկտրոնային հասցեների փոխանակում, հանդիպումների կազմակերպում, նվիրատվությունների հավաքագրում):

5.2 Կամավորական նախաձեռնություններ

Իսրայելում զինձառայության մեջ իսրայելցիների և հրեական համայնքների ներկայացուցիչների ներգրավման ոլորտում մեծ հեղինակություն է վայելում Իսրայելի պաշտպանության ուժերի «Մահալ» կամավորական կազմակերպությունը (<http://www.mahal-idf-volunteers.org>): Այն ակտիվ գործունեություն է ծավալում Իսրայելի ԶՈւ-ում կամավորականների ընդգրկման և վերապատրաստման գործում: Կազմակերպության ծրագրերը նպատակ ունեն աջակցել Իսրայել պետության պաշտպանության ուժեղացմանը, ինչպես նաև հրեական համայնքների համար վերապատրաստել երիտասարդ և փորձառու առաջնորդներ: «Մահալ»-ի՝ այսպես կոչվող «Իսրայելի պաշտպանության բանակի ծրագիրը» նախատեսված է 24 տարեկանից ցածր արական և 21 տարեկանից ցածր իգական սեռի բոլոր ներկայացուցիչների համար և բաղկացած է 18-ամսյա զինձառայության դասընթացից: Առանձին ծրագիր է գործում նաև երկրից դուրս բնակվող կրոնավոր հրեաների զինձառայությունը կազմակերպելու համար: «Մահալ»-ի ծրագրերի միջոցով մինչ օրս ավելի քան 40 երկրների շուրջ 1.000 երիտասարդ կամավորներ անդամակցել են Իսրայելի ԶՈւ-ին: Կազմակերպությունն իրականացնում է նաև նորակոչիկների համար երբայերենի ուսուցման դասընթացներ, որոնք նպաստում են երկրի ԶՈւ-ին ու նրա անձնակազմին հրեության տարբեր համայնքների ներկայացուցիչների ինտեգրմանը: Կազմակերպությունն իր էլեկտրոնային կայքէջի միջոցով աշխատանք է տանում Իսրայելում և հրեական համայնքներում ծրագրերի տեղեկատվական շրջանառության ու հասանելիության ապահովման

ուղղությամբ: Այդ ծրագրերից մեկն էլ նվիրված է երկրի զինվորականների և հրեա երեխաների միջև նամակագրական կապերի հաստատմանը: Կազմակերպության կայքէջում գործում է այդ խնդիրներին նվիրված առանձին բաժին, որտեղ զետեղված են երեխաների շնորհակալական նամակները հրեա զինվորներին՝ Իսրայելի պաշտպանությանը մատուցած ծառայությունների համար:

Ոլորտում ունեցած ավանդով աչքի է ընկնում «Իսրայելի սկաուտների ընկերներ» կազմակերպության 1991թ. հիմնադրած «Գարին ցաբար» կամավորական ծրագիրը, որը քաջալերում է իսրայելցի և ընդհանրապես հրեա երիտասարդների զինծառայությունը հայրենիքում: Ծրագիրը ֆինանսավորվում է ինչպես երկրի կառավարության, այնպես էլ հրեական խոշոր կազմակերպությունների (Հրեական գործակալություն), անհատ հովանավորների կողմից: Ծրագիրը նախատեսում է հատուկ մշակված միջոցառումներ, որոնց շրջանակներում հիմնականում ԱՄՆ-ում ու Իսրայելում ամեն տարի կազմակերպվում են նախապատրաստական դասընթացներ՝ նպաստելու հրեա երիտասարդների ինտեգրմանը հայրենիքում զինծառայությանը:

Իսրայելի պաշտպանության բանակի շրջանակներում գործող «Մարվա» կամավորական ծրագիրը հիմնվել է 1982թ. և իրականացվում է Հարավային Նեգևում տեղակայված «Գադնա» ռազմակայանում: Ծրագրի շրջանակներում, որը տևում է 7-8 շաբաթ, յուրաքանչյուր շաբաթ ընդգրկված ուսանողները դասընթացներ են անցնում ԶՈՒ գորամիավորումներում՝ անցնելով ֆիզիկական ու հոգեմտավոր պատրաստվածություն: «Մարվա»-ին կարող են մասնակցել աշխարհի տարբեր հատվածներում բնակվող 18-28 տարեկան, եբրայերենին քիչ թե շատ տիրապետող բոլոր հրեա երիտասարդները:

Իսրայելի պաշտպանության ուժերի համակարգում 1982 թվականից գործող մյուս՝ «Մար-էլ» կամավորական ծրագրի («Ծառայություն հանուն Իսրայելի» - <http://www.sar-el.org>) շրջանակներում յուրաքանչյուր տարի շուրջ 5.000 հրեա կամավորներ են ժամանում Իսրայել՝ հայրենիքում զինծառայության 2-3-շաբաթյա դասընթացներ անցնելու նպատակով: Կամավորականներն իրականացնում են տեխնիկական, բժշկական և այլ ծառայություններ: «Մար-էլ» ծրագիրը ներկայացված է աշխարհի շուրջ 30 երկրներում, իսկ կամավորների մեծ հոսքեր լինում են հատկապես ԱՄՆ-ի, Կանադայի, Ֆրանսիայի, ինչպես նաև Բելառուսի, Մեծ Բրիտանիայի, Ռուսաստանի և Ուկրաինայի կամավորական մասնաճյուղերից: Վիճակագրությունը ցույց է տալիս, որ հիմնադրումից մինչ 2004թ. տարեվերջ կամավորական ծրագիրն Իսրայել է բերել ավելի քան 100.000 կամավորների, որոնց 6%-ը հայրենադարձվել և ստացել է Իսրայել պետության քաղաքացիություն:

Իսրայելի պաշտպանության բանակի շրջանակներում գործում է նաև մեկ այլ՝ «Աթուդա» նախաձեռնությունը («Գիտական և հայրենադարձության պահեստագոր նախագիծ», որը հնարավորություն է տալիս նոր հրեա հայրենադարձներին նախքան հիմնական զինձառայություն անցնելը հավաքագրվել ՁՈւ պահեստագորում և անցնել համապատասխան դասընթացներ: Իսրայելի այս կամ այն բուհում ուսումն ավարտելուց հետո միայն նրանք հնարավորություն են ստանում անցնել հիմնական զինձառայության:

5.3 Միայնակ զինվորականների խնդիրը

Իսրայելի և հրեական համայնքների ավելի քան 30 մասնագիտացած կազմակերպությունների համատեղ ջանքերով հետևողական աշխատանք է տարվում ընտանիքից և ազգականներից զուրկ միայնակ զինվորականների աջակցման ուղղությամբ: Ոլորտում ունեցած զգալի ավանդով առանձնանում է Իսրայելի պաշտպանության բանակի փոխգնդապետ, ներկայում պահեստային Յվիկա Լևիի (Լևիի հայրը Բաքվի հրեա էր) հիմնադրած և իր նախաձեռնությամբ գործող համահրեական անկախ ծրագիրը: Նախաձեռնության շնորհիվ հետխորհրդային հանրապետությունների և այլ երկրների հարյուրավոր կամավորներ եկել են Իսրայել, համալրել երկրի ՁՈւ շարքերը, ձեռք բերել ընտանիքներ: Տարբեր տվյալներով՝ ներկայում Իսրայելի ՁՈւ-ում զինձառայություն են անցնում շուրջ 5 հազար միայնակ զինվորականներ, որոնց մեջ քիչ չեն կանայք: Ի դեպ, նրանց մեծ մասը այլազգիներ են, սակայն բավական բարձր տոկոս է կազմում քրիստոնյա ու իսլամադավան այն զինվորականների թիվը, որոնք ցանկություն են հայտնել ընդունել հուդայականություն և դառնալ հրեա (անցնում են «Գիյուրի» դասընթացներ): Զինձառայության ընթացքում միայնակ զինվորականներից շատերն անցնում են հատուկ մարտական պատրաստվածություն, որոնց մեջ, ծրագրի ղեկավարության համոզմամբ, առանձնանում են հատկապես ուկրաինացիները: Միայնակ զինվորականներից շատերն ակտիվ մասնակցություն են ունեցել Իսրայելի մարտական գործողություններին (լիբանանյան պատերազմ, իսրայելա-պաղեստինյան բախումներ):

Միայնակ զինվորականների նյութական և հոգևոր աջակցության հարցում ակտիվ են նաև Հրեական գործակալությունը, Հերցլիայի միջդիսցիպլինար կենտրոնը, Զինվորականների օգնության ասոցիացիան, 2010թ. հիմնադրված Մայքլ Լևինի հիշատակի կենտրոնը: Վերջիններս կազմակերպում են տարբեր միջազգային գիտաժողովներ, իրականացնում միջոցառումներ՝ այլ կազմակերպությունների հետ համագործակցման ընդլայնման, ֆինանսական միջոցների հավաքագրման նպատակներով: Կազմակերպությունները ֆինանսապես աջակցում են նաև այն միայնակ զինվորականներին, որոնք ցանկություն են հայտնում զինձառայությունից հետո զբաղվել գիտակրթական կամ պետական այլ գործունեությամբ:

5.4 Բարեգործական ծրագրեր

«Փաթեթ տնից» (A Package From Home_ <http://www.apackagefromhome.org/>) հասարակական-բարեգործական միջազգային ծրագիրը, որը մեկնարկել է 2000թ. Երուսաղեմում, իր առջև դնում է Իսրայելի յուրաքանչյուր զինվորի հոգևոր-բարոյական մարտունակության բարձրացման, նրա կատարած գործի արժևորման առաքելություն: Ակցիան կենտրոնանում է հրեա զինվորականությանն առաջին անհրաժեշտության նյութական ու ֆինանսական և հոգևոր կարիքների բավարարման հարցերի շուրջ:

Գործում են նաև այլ բարեգործական կենտրոններ, որոնք իրենց էլեկտրոնային կայքէջերի միջոցով աջակցում են հրեա զինվորներին սննդի, հագուստի և առաջին անհրաժեշտության այլ պարագաների սպասարկման ոլորտում: Հրեությունում մեծ հեղինակություն են վայելում «Համբուրգերներ Իսրայելի զինվորականության համար» (<http://burgeridf.org>), 2002թ. հիմնադրված «Պիցցա Իսրայելի պաշտպանության ուժերի համար» (<http://pizzaidf.org>) էլեկտրոնային on-line ծրագրերը:

6. ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑՆ ԻՍՐԱՅԵԼԻ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Հայրենասիրությունը հրեա ժողովրդի ազգային ինքնության կարևոր բաղադրիչներից է: Հրեությունում հայրենասիրության հիմնահարցը, կապված տարբեր ժամանակաշրջանների ռազմաքաղաքական գործընթացների հետ, ունեցել է ինքնարտահայտման տարբեր դրսևորումներ: Հայրենիքից կտրված լինելով՝ հրեության մեջ հայրենասիրության զգացումն ասոցիացվել է Կորուսյալ հայրենիքի հետ, իսկ Հայրենիքի վերադարձի խնդիրը մշտապես դիտարկվել որպես հրեա ժողովրդի բարձրագույն առաքելություններից մեկը: Նկատենք, սակայն, որ այդ ժամանակաշրջանի միջազգային ռազմաքաղաքական զարգացումների բերումով Կորուսյալ հայրենիքի վերադարձման հարցում եղած խոչընդոտների համատեքստում հրեության հայրենասիրության զգացումը (սեր և նվիրվածություն առ հայրենիք) հիմնականում կրում էր ուտոպիական ենթատեքստ:

Մյուս կողմից, պետականության երկհազարամյա բացակայության ժամանակաշրջանում հրեությունում հայրենասիրությունը (սերն առ հայրենիք) անհամեմատ ավելի քիչ էր ասոցիացվում ազգային պետության գաղափարի հետ, քան 20-րդ դարասկզբին հրեական պետականության կայացման ակունքներում: Սակայն այստեղից չի հետևում այն պարզ տրամաբանությունը, որ պետականության բացակայության հանգամանքը նվազեցրել է հրեության հայրենասիրության զգացումը: Պետականության բացակայությունը զգալիորեն «փոխհատուցվել» է հրեա ժողովրդի հայրենասիրության տարբեր դրսևորումներով՝ ասոցիացվելով հրեա ժողովրդի ազգային ինքնության առանձնահատկությունների և առաջին հերթին հոգևոր-բարոյական ավանդույթների հետ: Չպետք է մոռանալ, որ պետականության բացակայության և հայրենիքից կտրվածության պայմաններում հրեության անվտանգության պաշտպանության գործում զգալի են եղել հրեա հոգևորականության և հրեական հոգևոր-բարոյական արժեքների դերն ու նշանակությունը:

6.1 Հայրենասիրության արժեքի հիմնահարցն Իսրայել պետությունում

Հրեությունում հայրենասիրության հիմնահարցը սկսեց պայմանավորվել ազգային ու պետական գործոններով 19-րդ դարի վերջերին սկիզբ առած սիոնիստական շարժման զարգացմամբ: Սիոնիստական քաղաքական և կրոնական գաղափարախոսները հրեության անվտանգության պաշտպանությունը տեսնում էին միայն ազգային ազատագրական պայքարի միջոցով Կորուսյալ հայրենիքում

հրեական պետականության վերահիմնման ճանապարհով: 20-րդ դարասկզբին Պաղեստինում հրեական առաջին բնակավայրերի հաստատման ու դրանց ինքնապաշտպանության կազմակերպման ժամանակաշրջանում հայրենասիրության հիմնահարցն իր նախնական՝ «սեր և նվիրվածություն առ հայրենիք» ընկալմամբ, տեսական հիմնավորումներից սկսեց անցնել գործնական կիրառության: Պաղեստինում հրեական պետականության հիմնադրման գործընթացում հրեության հայրենասիրության հիմնահարցը, իր ազգային ու պետական ընկալումներով հանդերձ, շարունակեց դիտարկվել այդ թվում և հրեական հոգևոր-բարոյական ժառանգության համատեքստում, ինչով, փաստորեն, հաջողությամբ համատեղվեցին հրեական ազգային ինքնությունն ու պետականության գաղափարաբանությունը կրոնական ավանդույթների հետ:

Հայրենասիրության հիմնահարցը շարունակում է հրատապ մնալ նաև Իսրայել պետության հիմնադրումից հետո: 1948թ. Իսրայելի ստեղծումից հետո ժամանակ առ ժամանակ ծագող արաբա-իսրայելյան ռազմական բախումներն ու պատերազմներն էլ ավելի ընդգծեցին հարցի կարևորությունը: Իսրայելի քաղաքական և հոգևոր ղեկավարությունն այսօր շարունակում է զգալի կարևորություն տալ հրեա բնակչության հայրենասիրության խնդիրներին Իսրայել պետության և համայն հրեության անվտանգության ապահովման համատեքստում: Վերջին տասնամյակում հաճախակի են դարձել Իսրայելի հասարակական-քաղաքական տարբեր շրջանակներում կազմակերպվող գիտահետազոտական միջոցառումները:

Ակտիվ գործունեություն է ծավալում Իսրայելի «Հերցլիա» քաղաքականության և ռազմավարության ինստիտուտը, որը վերջին շրջանում կենտրոնանում է իսրայելցիների հայրենասիրության հիմնահարցի վերաբերյալ իրականացվող սոցիոլոգիական հետազոտությունների շուրջ: Բավական հետաքրքիր էին ինստիտուտի 2006-2008թթ. անցկացրած «Հայրենասիրությունը և Իսրայելի ազգային անվտանգությունը». «Հերցլիա» ամփոփագրի սոցիոլոգիական հետազոտությունների արդյունքները, որտեղ ներկայացվում էին Իսրայելի հրեա բնակչության հայրենասիրության տարբեր դրսևորումները:

Սոցիոլոգիական հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ Իսրայելի հրեա բնակչության շրջանում հայրենասիրության դրսևորումներն ընդհանուր առմամբ կայուն դրական աճման միտում են ունեցել: Արդյունքներից երևում է նաև, որ հատկապես հայրենասեր են համարվում կրոնավորները, ինչպես նաև 45-ն անց մարդիկ: 2006-2008թթ. սոցիոլոգիական հետազոտության արդյունքներից կարելի է առանձնացնել Իսրայելի հրեա բնակչության հայրենասիրության հիմնական բաղադրիչները կամ արժեքները. ըստ իրենց կարևորության աստիճանավորման՝ դրանցից առանձնացվում են 10 հիմնականները.

1. սեր առ հայրենիք-92%
2. «պետության համար կռվելու պատրաստակամության» կարևորության գիտակցում-90,5%
3. երբայերեն-89%
4. «Իսրայելի պաշտպանության ուժերի զոհված զինվորականների հիշատակի օրվա ազդարարման» խորհրդանիշի կարևորության գիտակցում-88%
5. Երուսաղեմի արժեքը-88%
6. հրեական ինքնության հպարտությունը-88%
7. ապրել Իսրայելում-86%
8. պետության համար կռվելու անհատական պատրաստակամություն-85,5%
9. պետության տեխնոլոգիական ու գիտական ձեռքբերումներով հպարտություն-82,5%
10. քվեարկել ընտրությունների ժամանակ-82%.

Ազգային պատկանելություն

Սոցիալոգիական հետազոտություններում ներառված է ազգային պատկանելության ասպեկտը, որի արդյունքների համաձայն, «ինչքան էս հպարտ հրեա լինելով» հարցադրմանը հարցվածների ճնշող մեծամասնությունը՝ 92%-ը, դրական է պատասխանել: Ընդ որում՝ 70%-ն իրեն համարել է շատ հպարտ, մնացյալ 22%-ը՝ բավարար հպարտ: Պետք է նկատել, որ ազգային պատկանելությամբ հպարտ իսրայելցի հրեաների համար առանցքային կետը հուդայականության հետ նրանց կապվածությունն է:

Ազգային խորհրդանիշեր

Սոցիոլոգիական հետազոտություններում ներառված են նաև այնպիսի վիճակագրական արդյունքներ, որոնք վերաբերում են հայրենասիրության դրսևորման խորհրդանիշերին: Հայրենասիրության խորհրդանիշերի հետազոտական արդյունքները ցույց են տալիս, որ Իսրայելի հասարակությունն ընդհանուր առմամբ չափից ավելի զգայուն է իր ազգային խորհրդանիշերի նկատմամբ: Սիոնիստական կազմակերպություններն ու սիոնիստներն իրենց առավել շատ են ասոցիացնում ազգային խորհրդանիշերի հետ: Հայրենասիրության ընկալման հարցում ազգային խորհրդանիշերին մեծ տեղ է հատկացնում նաև Իսրայելի հրեա տարեց բնակչությունը:

«Որքան էք գայրանում, երբ մարդիկ ոտքի չեն կանգնում զոհված զինվորականների հիշատակի ազդարարման ժամանակ» հարցախույզի արդյունքները ցույց են տալիս, որ Իսրայելի հրեա բնակչության մեծամասնությունը՝ 80%-ը, գայրանում է, ընդ որում՝ 64%-ը՝ չափազանց շատ, 16%-ը՝ շատ է գայրանում: «Իսրա-

յելի պաշտպանության ուժերի համազգեստ կրելը մեծ առավելություն է» հարցադրմանը դրական է արձագանքել Իսրայելի հրեա բնակչության կրկին ճնշող մեծամասնությունը՝ 78%-ը, որի 60%-ը խիստ համաձայն է առաջադրված հարցադրմանը, իսկ մնացած 18%-ը՝ ուղղակի համաձայն է:

Ազգային խորհրդանիշերի մեջ առանձնացվում է նաև Իսրայելի ազգային դրոշը. «Բարկանտ՝ում եք, երբ զգում եք, որ մարդիկ անհարգալից վերաբերմունք են ցուցաբերում Իսրայելի դրոշի նկատմամբ» հարցմանը Իսրայելի հրեա բնակչության 79%-ը դրական է արձագանքել. ընդ որում, նրանց 62%-ը պատասխանել է, որ չափազանց զայրանում է, իսկ մնացյալ 17%-ը՝ շատ է զայրանում:

Մեր և նվիրվածություն առ հայրենիք

Կատարված սոցիոլոգիական հետազոտություններից մեկը վերաբերում էր «իր երկրի համար կովելու պատրաստակամությանը»: Սոցհարցումն իրականացվում էր Իսրայելի և Տնտեսական համագործակցության ու զարգացման կազմակերպության անդամ մի շարք երկրների համեմատականով: Արդյունքները ցույց են տալիս, որ սոցհարցման մասնակից երկրներից ամենաբարձր ցուցանիշն Իսրայելինն է, որի հրեա բնակչության ճնշող մեծամասնությունը՝ 85%-ը, պատրաստակամություն է հայտնել անհրաժեշտության դեպքում կովել սեփական երկրի համար: Իսրայելին հաջորդում են Ֆինլանդիան (83), Միացյալ Նահանգները (63), Կանադան (60), Իտալիան (51) ու Ֆրանսիան (50):

«Որքանով ես հայրենասեր» հարցադրման միջոցով համեմատություն էր անցկացվում Իսրայելի և ԱՄՆ-ի միջև: Իսրայելի բնակչության 34%-ն իրեն համարում էր ծայրահեղ հայրենասեր, 27%-ը՝ շատ հայրենասեր, 24%-ը՝ որոշ չափով հայրենասեր, այն դեպքում, երբ Միացյալ Նահանգների բնակչության 26%-ն է իրեն համարում ծայրահեղ հայրենասեր, իսկ զգալի մասը՝ 46%-ը, շատ հայրենասեր:

«Որքան ես հպարտ իսրայելցի լինելով» հարցադրմանը Իսրայելի հրեա բնակչության մեծամասնությունը՝ 77%-ը, պատասխանել է, որ իրեն հպարտ է համարում իսրայելցի լինելով, որից 45%-ը՝ շատ հպարտ է, 32%-ը՝ հպարտ (2006թ.): 2006թ. արդյունքների համեմատությամբ՝ 2008թ. Իսրայելի հրեա բնակչության 84%-ն է իրեն հպարտ համարել իսրայելցի լինելու համար, որից 53%-ը՝ շատ հպարտ, 31%-ը՝ բավարար հպարտ:

«Ավելի շատ իմ երկրի քաղաքացի կլինեմ, քան թե աշխարհի որևէ պետության քաղաքացի» հարցախույզն իրականացվել էր Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության երկրների և Իսրայելի համեմատականով: Իսրայելը հարցմանը մասնակցած պետությունների շարքում զբաղեցնում է երկրորդ դիրքը՝ զիջելով միայն Միացյալ Նահանգներին: Միացյալ Նահանգների բնակչության 90%-ը համաձայնել է այդ հարցադրման հետ, որից 75%-ը՝ մե-

ծապես է համաձայնել, իսկ մնացյալ 15%-ը՝ համաձայնել է ուղղակի: Իսրայելի հրեա բնակչության 88%-ն է համաձայնել «Ավելի շատ իմ երկրի քաղաքացի կլինեմ, քան թե աշխարհի որևէ պետության քաղաքացի» հարցադրմանը, որից 71%-ը՝ մեծապես է համաձայնել, 17%-ն ուղղակի է համաձայնել: Իսրայելի արդյունքները գերազանցել են հարցմանը մասնակցած այնպիսի երկրների, ինչպիսիք են Հունգարիան, Կանադան, Լեհաստանը, Մեծ Բրիտանիան, Գերմանիան և այլն: «Գերադասում եմ ապրել Իսրայելում, նույնիսկ եթե այդ տարածաշրջանում լինի միջուկային զենք ունեցող թշնամական երկիր» հարցադրմանը դրական է արձագանքել կրկին Իսրայելի հրեա բնակչության մեծամասնությունը՝ 86%-ը, որից 52%-ը մեծապես համաձայնել է հարցադրման հետ, մնացյալ 32%-ը՝ ուղղակի համաձայնել է: Ասել է թե՛ միջուկային զենքի սպառնալիքն Իսրայելի հրեա բնակչության համար երկիրը լքելու պատճառ չէ:

Ինչպես ցույց են տալիս վիճակագրական տվյալները, Իսրայելի հրեա բնակչության մեջ առանձնահատուկ տեղ է հատկացվում Երուսաղեմ քաղաքին՝ որպես Իսրայելի հրեա բնակչության հայրենասիրության առանցքային խորհրդանիշերից մեկին: Հարցվածների շուրջ 42%-ը մեծ կարևորություն է տալիս Երուսաղեմին՝ ելնելով քաղաքի պատմական կարևորությունից, իսկ 25%-ը՝ նրա ունեցած կրոնական նշանակությունից:

7. ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԷԹԻԿԱՆ ԻՍՐԱՅԵԼԻ ՀԱՄԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Պատերազմի էթիկայի հիմնահարցն առանձնահատուկ տեղ է զբաղեցնում հրեական ավանդույթներում: Այն պայմանավորված է հրեա ժողովրդի ազգային ինքնության առանձնահատկություններով և հոգեբարոյական կերտվածքով: Մյուս կողմից, հրեությունում պատերազմի էթիկայի հիմնահարցը կրում է տարբեր դարաշրջաններում հրեա ժողովրդի անցած պատմության կնիքը: Հրեա ժողովուրդը, մշտապես գտնվելով ռազմական սպառնալիքների ներքո, կտրված լինելով հայրենիքից և երկու հազար տարի պետականություն չունենալով, ազգային ինքնության պահպանման և անվտանգության պաշտպանության տեսանկյունից էական նշանակություն է տվել պատերազմի էթիկական հիմնահարցերին և դրանց մեկնաբանություններին:

7.1 Հնագույն դարաշրջան

Հնագույն դարաշրջանում հրեության շրջանում պատերազմի վարման էթիկայի հիմնախնդիրն ասոցիացվում է աստվածաշնչյան ձևակերպումների հետ և այդ պատճառով կրում է հոգևոր-բարոյական արժեհամակարգի ազդեցությունը: Աստվածաշնչում խոսվում է «պատերազմի վարման կանոնների» մասին, որոնց համաձայն՝ պատերազմները բաժանվում են երկու հիմնական տեսակի.

- «Սրբազան» կամ «պարտադիր պատերազմներ».- Պատերազմների այս տեսակը վերաբերում է քանանացիների դեմ պատերազմներին, որոնք հրեա ժողովուրդը պետք է վարեր Աստծո ուղղակի պատվիրանով և աջակցությամբ: Կարելի է ասել, որ քանանացիների դեմ պայքարը պարունակում էր, այսպես կոչված, «սրբազան պատերազմին» (Holy war) հատուկ տարրեր, քանզի քանանացիները, ըստ Աստվածաշնչի, ոչ միայն չունեին հոգևոր-բարոյական արժեքներ, այլև կարող էին խեղաթյուրել հրեա ժողովրդի հոգևոր կերտվածքը և դարձնել նրան մեղսակից: Աստծո կողմից պատվիրված «սրբազան պատերազմները», ելնելով դրանց անվերապահ իրագործման նշանակությունից, այլ կերպ անվանվում էին նաև «պարտադիր պատերազմներ» (եբր.՝ «միլխեմեթ միցվա»): Հնագույն ժամանակներում, որպես «սրբազան կամ պարտադիր պատերազմի» տիպիկ օրինակ, հիշատակվում է հետևյալ պատմությունը. Աստվածաշնչում խոսվում է, որ Մովսեսի մահից հետո Աստծո աջակցությամբ Հիսուսն առաջնորդեց հրեա ժողովրդին դեպի Ավետյաց երկիր, որն այդ ժամանակ գտնվում էր այլոց տիրապետության ներքո: Աստված հրամայեց Հիսուսին. «Յուրաքանչյուր վայր, որտեղ ոտք

կղնեք, տալիս եմ ձեզ... Եղի՛ր ամուր և խիզախ, քանզի դու կհանձնես այս հողերը այս ժողովրդի տիրապետությանը, որի մասին Ես խոստացել եմ նրանց հայրերին...»:

Հնագույն դարաշրջանում հրեության մեջ «սրբազան» կամ «պարտադիր պատերազմի» հասկացությունը համալրվեց ևս երեք ենթատեսակով, որոնք նույնպես ռազմական սպառնալիքներից և պատերազմներից հրեա ժողովրդի անվտանգության պաշտպանության ժամանակի հրամայականն էին:

1. Ինքնապաշտպանություն.- Հրեական համայնքի, ընտանիքների անդամների և սեփական կյանքի պաշտպանությունը, որը նույնպես ամրագրված է Աստվածաշնչում, «պարտադիր պատերազմ» է հանդիսանում: Ինքնապաշտպանության պատերազմների մասին աստվածաշնչյան գրությունում ասվում է. «Եթե ինչ-որ մեկը եկել է քեզ սպանելու մտադրությամբ, սպանի՛ր նրան առաջինը»:
  2. Կանխարգելիչ պատերազմ.- Կանխարգելիչ կամ զսպման պատերազմները, որոնք համարվում են ինքնապաշտպանության դրսևորում, իրականացվում են այն ժամանակ, երբ ակնառու է դառնում թշնամիների կողմից հրեա ժողովրդի անվտանգությանը ներկայացող սպառնալիքը: Կանխարգելիչ պատերազմը նախատեսում է նախահարձակ գործողություններ:
  3. Սպառնալիքի կանխարգելում՝ դաշնակցին աջակցելու միջոցով.- «Պարտադիր պատերազմի» վարման այս տեսակը գործի է դրվում այլ տարածքում թշնամու առաջխաղացման կանխման և սեփական ուժերի ուղղությամբ նախահաս սպառնալիքի ոչնչացման նպատակով:
- «Ոչ պարտադիր» կամ «սովորական պատերազմներ» (եբր.՝ միլխեմեթ ոշութ).- Հնագույն ժամանակաշրջանում հրեա ժողովրդի վարած բոլոր այն պատերազմները, որոնք չեն կրել Աստծո կողմից պատվիրված, այսպես կոչված, «սրբազան առաքելություն», համարվել են «սովորական կամ ոչ պարտադիր պատերազմներ»: Աստվածաշնչյան պատմություններում, որպես «ոչ պարտադիր պատերազմի» օրինակ, առանձնացվում է Դավիթ թագավորի ժամանակաշրջանը (Ք.ա. 10-րդ դար), երբ հրեա ժողովրդի դրացի թշնամիներն ավելի քան 300 տարի հարձակումներ էին գործում հրեական սահմանային քաղաքների ու շրջանների վրա, սպանում տեղացիներին, գերեվարում ու կողոպտում նրանց ունեցվածքը: Այդ ամենին վերջ դնելու միակ ճանապարհը թշնամիներին զենքի ուժով հնազանդեցնելն էր, ինչին և դիմեց Դավիթ թագավորը: Վերջինս, սակայն, իր որոշումը կարողացավ իրականացնել միայն այն բանից հետո, երբ ստացավ «Իմաստունների խորհրդի» (հին եբրայերենով՝ «սանհեդրին») համաձայնությունը: Թավմուդում

նման խորհրդի ստեղծումը կապվում է Մովսեսի անվան հետ, որը նշանակեց 71 իմաստուն դատավորների, որպեսզի վերջիններս աջակցեն իրեն ժողովրդի ղեկավարման հոգևոր ու քաղաքական հարցերում: Կարելի է ասել, որ «ոչ պարտադիր պատերազմները» նույնպես անուղղակիորեն պայմանավորված էին հրեա ժողովրդի հոգևոր-բարոյական արժեքներով, քանզի «Իմաստունների խորհուրդը», որը բաղկացած էր հոգևորականությունից, առաջնորդվում էր հիմնականում կրոնական սկզբունքներով:

«Ոչ պարտադիր պատերազմներին» մասնակցության գործում առկա էին որոշակի սահմանափակումներ. դրանց կարող էին մասնակցել միայն խիզախ և հավատացյալ մարդիկ, արգելվում էր մարտին մասնակցել դեռևս չամուսնացած տղամարդկանց:

7.2 Միջնադարյան ժամանակաշրջան

Միջնադարում հրեական համայնքները բավական բարդ ռազմաքաղաքական իրադրությունում էին գտնվում: Մերձավոր Արևելքում հաճախակի դարձած պատերազմները և խաչակրաց արշավանքները զգալի բացասական հետք են թողել հրեական համայնքների ինքնապաշտպանության և ինքնակազմակերպման գործընթացի վրա: Չունենալով պետականություն և գտնվելով տարբեր ժողովուրդների տիրապետության տակ՝ հրեական համայնքները չեն կարողացել կազմակերպված և հավաքական դիմադրություն ցույց տալ հակառակորդների հարձակումներին: Արդյունքում՝ միջնադարում հրեությունում պատերազմի վարման էթիկայի նախկին գաղափարական հիմնադրույթները ոչ միայն լուրջ զարգացում չեն ունեցել, այլև դրանցում սկսել են շոշափելի դառնալ խաղաղասիրական մոտեցումները:

Մյուս կողմից, միջնադարյան ռաբբիական հոգևոր-բարոյական ուսմունքներում պատերազմներին արգելվում էր մասնակցել հոգևորականներին և այն մարդկանց, ովքեր իրենց գործունեությունն ու կյանքը նվիրաբերել էին Աստծուն ծառայելուն: Խնդիրն այն է, որ հրեական միջնադարյան հոգևոր ուսմունքներում պատերազմի վարման էթիկայի հարցերում առաջին հայացքից հակասական սկզբունքներն ու պատկերացումները հիմնականում այդ ժամանակաշրջանի ռազմաքաղաքական իրադրության ուղղակի անդրադարձն էին, երբ կրոնը, կորցնելով իր հիմնական առաքելությունը, դարձել էր պատերազմների հրահրման ու շահարկման առարկա, ինչը և հակաքարոզում էր հրեա հոգևորականությունը:

7.3 Պետականության հիմնում. վերադարձ ավանդույթներին

Հրեությունում պատերազմի վարման միջնադարյան ռաբբիական գաղափարական սկզբունքները որոշակիորեն վերիմաստավորվեցին 19-րդ դարի վերջերին, երբ պատմության թատերաբեմ ելավ սիոնիստական շարժումը: Միոնիստ հոգևոր

րականության առաջնորդները պատերազմի վարման էթիկայի հարցում կրկին վերադարձան հրեական հնագույն ավանդույթներին, որտեղ առաջնակարգ նշանակություն էր տրվում հոգևոր-բարոյական արժեքաբանությանը: Դա են հաստատում ժամանակաշրջանի հրեա քաղաքական գործիչների և հոգևորականների առաջարկած պատերազմի էթիկայի հարցադրումները: 19-րդ դարի կեսերի հայտնի ռաբբի Սամուել Դավիթ Լուցատուն իր կրոնական ուսմունքներում ասում է. «Հրեա ժողովրդի կողմից պատերազմի սկսումը կարող է համարվել արդարացված, եթե դու ոտքի ես ելել թշնամու դեմ»: Հոգևորականը «թշնամի» ասելով նկատի է ունենում աստվածաշնչյան այն «զավթողներին, ովքեր մտել են մեր տարածք՝ կողոպտելու նպատակով»:

Ի տարբերություն հնագույն ժամանակաշրջանում հրեությունում պատերազմի վարման էթիկայի վերաբերյալ ձևավորված պատկերացումների ու արժեքների, սիոնիստ քաղաքական առաջնորդները ձգտում էին հուդայական հոգևոր-բարոյական սկզբունքները համադրել պետական և ազգային գաղափարաբանական արժեքների հետ, ինչն առաջնակարգ նշանակություն պետք է ունենար հրեական պետականության հիմնադրման գործընթացում:

Պատերազմի վարման էթիկայի վրա սիոնիստական գաղափարախոսության ազդեցության կարևոր առանձնահատկություններից մեկն էլ այն էր, որ պատերազմի էթիկայի շուրջ ձևավորված նախկին սկզբունքները համալրվեցին առավել պահպանողական կամ ավանդապահ արժեքներով, ինչը նույնպես թելադրված էր Պաղեստինում հրեական պետականության կայացման՝ այդ ժամանակաշրջանի հրամայականով: Սակայն պատերազմի վարման էթիկայի՝ սիոնիստական գաղափարաբանական հիմքում դրված էր ոչ թե հարձակողական կամ զավթողական քաղաքականությունը, այլ, ընդհակառակը, 20-րդ դարասկզբին Պաղեստինում ձևավորված հրեական ազգային ազատագրական պայքարը՝ որպես ինքնապաշտպանություն և ազատագրում: Խորհրդանշական են Վարշավայի ռաբբի Մենախեմ Զեմբայի (1883-1943թթ.) մոտեցումները պատերազմի վարման էթիկայի վերաբերյալ: Նրա պնդմամբ, «Թորան արգելում է հրեաներին մասնակցել ագրեսիվ կամ զավթողական պատերազմներին. Անհրաժեշտության դեպքում մենք պետք է դիմակայենք թշնամուն բոլոր ճակատներում, Հալախան (հուդայականության օրենքների և իրավական նորմերի ամբողջություն, հուդայական ավանդական իրավունք- *հեղ*.) պահանջում էր, որպեսզի պայքարենք ու դիմակայենք մինչև վերջ՝ անասելի վճռականությամբ և խիզախությամբ՝ հանուն Աստծո անվան սրբացման»:

Պատերազմի էթիկայի հիմնահարցի վրա խոր ազդեցություն ունեցան նաև Եվրոպայում հրեաների հետապնդումների ու բռնությունների ալիքն ու նացիստական Գերմանիայի կողմից իրագործված Հոլոքոստը: Հրեության հատկապես

պահպանողական շրջանակներում զուգահեռականներ անցկացվեցին հրեա ժողովրդի հնագույն հերոսապատմների և Հոլոքոստի միջև: Ի տարբերություն հնագույն դարերում հրեա ժողովրդի հերոսության, հանուն հայրենիքի ինքնազոհաբերման փառահեղ էջերի, Հոլոքոստը, ըստ սիոնիստ գաղափարախոսների, ասոցիացվում էր պասիվ զոհողության ու հարմարվողականության հետ: Մյուս կողմից, Եվրոպայի հրեաների նկատմամբ բռնությունների ալիքը նոր լիցք հաղորդեց Պաղեստինում հաստատված հրեաների ազգային ազատագրական պայքարին՝ որպես մինչև վերջ պայքարելու (fighting to the end) պատրաստակամության մարմնավորում: Տեղին է հիշատակել 1943թ. այդ առիթով Իսրայել պետության առաջին վարչապետ Դավիթ Բեն Գուրիոնի խոսքը. «Մենք ապրել ենք արտաքսման կյանքը, կախվածությունը, ստորացումը, ստրկությունն ու դեզրադացիան: Ոչ միայն ուրիշները մեզ բերեցին դրան, այլև մենք ինքներս եկանք դրան և ընդունեցինք մեր թուլությունը, մեր արտաքսումը.. Մենք չզիտեինք ինչպես ապրել ու մեռնել որպես ազատ մարդիկ: Մասադայի ու Թել-Հայի ինքնապաշտպանության նման, հրեաները պետք է ընտրեին այլ մահ, ոչ թե անուժ, անօգնական անարժեք զոհաբերումը, այլ մենք պետք է զենքը ձեռքներիս մահանայինք»:

20-րդ դարասկզբին Պաղեստինում հաստատված հրեական բնակավայրերի ինքնապաշտպանության ու ազատագրական պայքարի խորհրդանիշ դարձան Թորայում ամրագրված Աստծո խոսքերը. «Տիրե՛ք այդ հողերին և բնակեցրե՛ք դրանք, քանզի այդ հողերը ձեզ եմ տալիս Ես, որպեսզի դուք տիրեք դրանց»: Կրոնական սիոնիզմի խոշոր գործիչներից մեկի՝ Յվի Յեհուդա Կուկի (1891-1982թթ.) ուսմունքի համաձայն, որը Պաղեստինի վերաբնակեցման շարժման գաղափարախոսն է, «...Իսրայելի տարածքի վրա հրեական ինքնիշխանության հաստատումն ամրագրված է Թորայով, Իսրայելում հաստատված հրեական բնակավայրերը երբեք կամավոր չպետք է հանձնեն Իսրայելի աստվածաշնչյան սահմաններից անգամ ոչ մի հողակտոր»: Իսկ Յվի Յեհուդա Կուկի հոր՝ Աբրահամ-Իսահակ հա-Քոհեն Կուկի կրոնափիլիսոփայական աշխատություններից մեկում՝ «Օրոթ» գրքում (եբր. թարգմ.՝ «Կրակներ») խոսվում է Իսրայելի հետ հրեա ժողովրդի հատուկ ներքին կապի գոյության և այն մասին, որ Աստծո կամոք հրեա ժողովրդի հոգևոր զարգացումն ու արարումը հնարավոր են միայն Էրեց-Իսրայելի տարածքում:

20-րդ դարասկզբից հրեությունում պատերազմի վարման էթիկայի պահպանողական մոտեցումներն իրենց հետագա արտացոլումը գտան նաև 1948թ. Իսրայել պետության հիմնադրումից անմիջապես հետո ձևավորված Իսրայելի պաշտպանության ուժերի մարտական ավանդույթներում: Իսրայելի պաշտպանության բանակի դոկտրինում ամրագրված են հուդայականության հոգևոր-բարոյական հիմնարար արժեքներն ու հրեության ազգային ինքնության անքակտելի սկզբունքները: Առանձնացնենք դոկտրինի հոգևոր-բարոյական որոշ հիմնա-

դրույթներ, որոնք ուղղակիորեն կապ ունեն պատերազմի վարման էթիկական հիմնահարցի հետ: Առանձնահատուկ կարևորություն է ներկայացնում, այսպես կոչված, «համաչափ փոխհատուցման» սկզբունքը, ըստ որի՝ հակառակորդի կամ հակառակորդների կողմից Իսրայել պետության, նրա բնակչության և համայն հրեության անվտանգությանը նետված յուրաքանչյուր սպառնալիք կամ գործողություն պետք է ստանա Իսրայելի պաշտպանության բանակի՝ սպառնալիքին ուղիղ և հավասար կամ համաչափ փոխհատուցում («ակն ընդ ական» սկզբունքը, լատ.՝ *Թալիոնի* սկզբունքը): Դարերի ընթացքում, կապված Իսրայելի և հրեության անվտանգության հանդեպ թշնամիների ոտնձգությունների ու հարձակումների հաճախակիացման հետ, հրեական ավանդույթներում սկսեց գործել, այսպես կոչված, «ասիմետրիկ փոխհատուցման» սկզբունքը, որի համաձայն՝ հրեությանը հասցեագրված սպառնալիքների հակազդման հարցում գործում է ոչ թե ուղիղ, այլ ասիմետրիկ կամ ոչ գծային սկզբունքը:

Պատերազմի էթիկայի հիմնադրույթների մեջ առանձնացվում է նաև Իսրայելի «պարտության անթույլատրելիության» սկզբունքը, որն ամրագրված է երկրի պաշտպանության ուժերի դոկտրինի «Հիմնական հայեցակարգ» բաժնի առաջին կետով. «Իսրայելը չի կարող պարտություն կրել անգամ մեկ պատերազմում», գաղափար, որտեղ ամփոփվում են հրեության հնագույն հոգևոր-բարոյական ժառանգությունը, պատմության հերոսապատումներն ու ողբերգական էջերը, ազգային ինքնության արժեքները:

8. ՀՐԵԱ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԱԶԳԱԿԵՐՏՄԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԻՑ. ՄԱՍԱԴԱՅԻ ՀԵՐՈՍԱՊԱՏՈՒՄԸ

Հրեա զինվորականության բարոյահոգևոր դաստիարակության խնդիրները, Իսրայել պետության պաշտպանական անվտանգության համատեքստում կարևորվելուց զատ, մեծ նշանակություն ունեն նաև հրեա ժողովրդի ազգապահպանության, ազգակերտման առումով: Իսրայել պետության համար անգնահատելի է հրեա ժողովրդի ռազմական պատմության լուսավոր էջերի և հերոսապատումների նկատմամբ ազգային կոլեկտիվ հիշողությանն ուղղված քաղաքականության իրագործումը՝ որպես հրեական պետականության շարունակականության նախապայման:

Ռազմական հաղթանակների թեմատիկայի հասարակայնացումն ու սոցիալականացումն էլ ավելի հրատապ դարձան Իսրայել պետության հիմնադրումից հետո, որի արդյունքում կարծեք թե նորովի վերիմաստավորվեցին պատմական ձեռքբերումներն ու հաղթանակները, ինչպես նաև ողբերգական ու պարտության էջերը: Մյուս կողմից, հրեա ժողովրդի հերոսապատումների թեմատիկան կարևորվում էր նաև նորաստեղծ պետության անվտանգության համար մշտապես գործող ռազմական սպառնալիքների առկայության ու պետականության պահպանման համատեքստում:

66-73թթ. Հռոմեական կայսրության դեմ «Հրեական մեծ ապստամբության» տարիներին Մասադա ամրոցի ինքնապաշտպանության օրինակով ցույց տանք, թե ինչպես է հրեա ժողովրդի պատմության յուրաքանչյուր հերոսապատում վերածվում ազգային խորհրդանիշի ու սրբավայրի, առանցքային կարևորություն ստանում հրեա ժողովրդի պատմական հիշողությունում և զինվորականության ռազմահայրենասիրական դաստիարակությունում: Հողվածում ներկայացվում են Մասադա ամրոցի ինքնապաշտպանության հերոսապատման՝ որպես ազգային ինքնության անքակտելի բաղկացուցչի անգնահատելի դերն ու նշանակությունը հրեական ազգային ազատագրական պայքարի ու պետականության կայացման գործընթացում: Հրեա ժողովրդի հաղթանակները, նաև պարտություններն ու ողբերգական էջերը, տվյալ դեպքում՝ Մասադայի հերոսապատումը, լուրջ ազդեցություն են ունեցել և ունեն հրեա ժողովրդի ազգակերտման գործընթացում:

8.1 Մասադայի հերոսապատումը. պատմական ակնարկ

Հրեա ժողովրդի գոյության և ազգային ինքնության պահպանման, ինչպես նաև հրեական պետության հիմնադրման գործընթացում հրեա ժողովրդի պատմական հերոսապատումների շարքում ուրույն տեղ է զբաղեցնում Մասադայի ինք-

նապաշտպանությունը, որը, չնայած ողբերգական ելքին, հրեության շրջանում ընկալվում է որպես փառահեղ հաղթանակ: Պատմական ակնարկի տեսքով ներկայացնենք Մասադայի ամրոցի ինքնապաշտպանությունը և անդրադառնանք հարցի կարևորությանը:

Մասադայի ամրոցը (անվանումը գալիս է եբրայերեն «Մեցուդա»՝ ամրոց բառից) Իսրայելի հարավային շրջանում է՝ Հուդայական անապատի արևելյան հատվածում գտնվող լեռան գագաթին: Ամրոցը կառուցվել է Ք.ա. 37-31 թվականներին: Մասադայի հերոսապատումը վերագրվում է առաջին դարի երկրորդ կեսերին, երբ Պաղեստինը գտնվում էր Հռոմեական կայսրության տիրապետության տակ: Խոսքը վերաբերում է 66-73թթ. Հռոմեական կայսրության դեմ Հրեաստանում ծագած ապստամբության, հռոմեացիների ու հրեաների միջև առաջին պատերազմի ժամանակաշրջանին, որը հրահրվեց հռոմեական պրոկուրատոր Գեստիոս Ֆլորոսի կողմից թույլ տրված չարաշահումների հետևանքով: Ապստամբությունը, որը պատմության մեջ հայտնի է «Հրեական մեծ ապստամբություն» (*The Great Revolt*) անվանումով, դեկավարում էին գյուղացիների ու արհեստավորների շահերն արտահայտող զելոտների (նախանձախնդիրներ) և սիկարիների (դաշույնավորներ) խմբավորումները: Սկզբնական շրջանում ապստամբներին հաջողվեց տիրել Երուսաղեմին, ապա պարտության մատնել Ասորիքի հռոմեական կառավարիչ Կեստիոս Գալոսի զորքին: Սակայն կայսր Ներոնը նրանց դեմ ուղարկեց մեծ զորք՝ Փլավիոս Վեսպասիանոսի գլխավորությամբ, որի արդյունքում 67թ. Հռոմեացիները կարողացան գրավել Գալիլեան, գերեցին Յոտապատա բերդը պաշտպանող զորավար Հովսեփ Բեն Մաթաֆիային (նույն ինքը՝ պատմիչ Հովսեպոս Փլավիոսը):

69թ. հրեա ապստամբների դեմ գործող հռոմեական բանակը գլխավորեց կայսր հռչակված Վեսպասիանոսի որդի Տիտոսը, որը պաշարեց Երուսաղեմը: Երուսաղեմ քաղաքի պաշարվածների մեջ սկսված երկպառակության հետևանքով հնգամսյա պաշարումից հետո 70թ. հռոմեացիները գրավեցին Երուսաղեմը, ավերեցին քաղաքը և Սողոմոնի տաճարը: Կարելի է ասել, որ Երուսաղեմ քաղաքի գրավմամբ Հռոմեական կայսրության իշխանության տակ անցավ ողջ Հրեաստանը. բացառություն էր կազմում միայն Մասադայի ամրոցը, որը մինչ հռոմեացիների կողմից Երուսաղեմի գրավումը կարողացել էին ազատագրել Հռոմեական կայսրության առավել արմատական հակառակորդներ համարվող սիկարիները⁶: Վերջիններիս հետագայում միացան նաև 70թ. հռոմեացիների կողմից Երուսաղեմի գրավումից հետո քաղաքը լքած տեղացի հրեաներն իրենց ընտանիքներով,

⁶ Սիկարիներ - սիկի անվանումից, որը նշանակում է սուր, դաշույն: Սիկարիները հրեա զելոտների խմբերից են: Զելոտականությունն առաջին դարի քաղաքական-կրոնական շարժում էր, որի առաքելությունն էր ազատագրական պայքարը Հռոմեական կայսրության դեմ: Եբրայերեն զելոտ բառը ներկայանում է Քանայիմ անվանումով, նշանակում է «Աստծո կողմից ներկայացող մարդ»:

ինչի արդյունքում Մասադայում հաստատվեց 967 մարդ: Ամրոցի հրեա ապստամբների դիմադրությունը շարունակվեց մինչև 73թ.: 72թ. աշնանը Հռոմեական կայսրությունը շուրջ 10.000 զորք (հիմնականում՝ 10-րդ լեգեոնը) ուղարկեց Մասադայի ամրոցի հրեա ապստամբների դիմադրությունը կոտրելու նպատակով: Մի քանի ամիս տևած պաշարումից հետո Մասադա ամրոցն ի վերջո տեղի տվեց հռոմեական զորքերի հարձակումներին և հանձնվեց միայն 73թ. գարնանը: Մակայն տեղի հրեա զորահրամանատարները՝ Էլեագոր Բեն Յաիրի գլխավորությամբ ու առաջարկով, գերադասելով մահը գերեվարումից, որոշում կայացրին չհանձնվել թշնամուն: Նրանցից յուրաքանչյուրը սպանեց իր ընտանիքի անդամներին, իսկ հետո նաև սպանեցին միմյանց: Երբ հաջորդ առավոտյան հռոմեացիների բանակը ներխուժեց ամրոց, բոլորին սպանված գտավ, բացառությամբ երկու կանանցից ու հինգ երեխաներից, որոնք թաքնվել էին ստորգետնյա ջրախողովակում: Պատմագրության մեջ հրեա ապստամբների այդ քայլը հայտնի է որպես զանգվածային ինքնասպանություն (*mass suicide*):

Մասադայի ամրոցի ապստամբության մասին առաջին վկայությունը մեզ է հասել առաջին դարի հայտնի հրեա պատմիչ և զորահրամանատար Հովսեպոս Փլավիոսի (37-100թթ.) հունարեն լեզվով գրված «Հուդայական պատերազմի մասին» սկզբնաղբյուրից: Հաշվի առնելով սկզբնաղբյուրի կարևորությունը թեմայի ուսումնասիրման հարցում՝ նպատակահարմար ենք համարում մեջբերել մի հատված Հովսեպոս Փլավիոսի «Հուդայական պատերազմի մասին» աշխատությունից.

«Պրոկուրատորը մեծ զորք հավաքեց Մասադայի ամրոցը պաշարելու նպատակով: Երկարատև ապստամբությունից հետո, երբ հռոմեական զորքերի կողմից այրվեց ամրոցի փայտե պաշտպանական պատը, նրանք մոտ էին հաղթանակին: Այդ ժամանակ հրեա ապստամբների ղեկավար Էլեագորը, հասկանալով, որ պարտվում են և չցանկանալով հռոմեացիներին հանձնել իր և իր զինակիցների ընտանիքները, հավաքեց իր յուրային առաջատարներին ու ելույթ ունեցավ. «Քա՛ջ զինվորներ, մենք վաղուց ենք որոշում ընդունել չենթարկվել ո՛չ հռոմեացիներին և ո՛չ էլ որևէ մեկին, բացի Աստծուց, քանզի նա է մարդկության միակ արդար և իսկական թագավորը: Այժմ եկել է ժամանակը, որպեսզի մենք գործով իրագործենք մեր որոշումը: Մենք չենք գնա ստրկության և դաժան տանջանքների, որոնք մեզ սպասում են, եթե հանձնվենք հռոմեացիներին: Մենք առաջինն ենք, որ ապստամբել ենք նրանց դեմ և վերջինը, որ պայքարում ենք: Ես դիտում եմ մեր պայքարը որպես Աստծո նորմադրություն, որ նա մեզ հնարավորություն տվեց մահանալ գեղեցիկ մահով և մահանալ՝ որպես ազատ մարդիկ, ինչը վիճակված չէ հանկարծակի գերի ընկած մարդկանց: Վաղը մենք կարող ենք լինել թշնամու ձեռքերում, սակայն մենք ազատ ենք մեր ընտրության մեջ՝ ընտրելով փառավոր մահը՝ մեզ համար թանկ մարդկանց հետ միասին: Եթե Աստված բա-

րեգուլ չեղավ ժամանակին իր սիրեցյալ հուղայական ժողովրդի նկատմամբ և տարավ նրանց մահվան և հանձնեց սուրբ քաղաքը, ապա արդյոք կարող ենք մենք հուսալ, որ մենք միակն ենք ողջ հրեա ժողովրդից, որ կարող ենք փրկվել և փրկել մեր ազատությունը... Մենք կոչնչացնենք նաև մեր ողջ պաշարները: Մենք հռոմեացիներին կթողնենք միայն սպառված պաշարների մնացորդները, որպեսզի տեսնեն, որ մեզ քաղցը չէ՝ պարտության մատնել, այլ մենք նախընտրել ենք մահը ստրկությանը»:

Էլեագոր Բեն Յաիրի ելույթից հետո բոլոր մարտիկները սպանում են իրենց հարազատներին՝ կանանց ու երեխաներին, իսկ հետո միմյանց խողխողում արերով: Վերջին կենդանի մնացած զինվորը վերջին անգամ նայեց բոլոր ննջեցյալներին՝ կարծես ստուգելով, որ ոչ ոք կենդանի չի մնացել և ինքն իրեն նույնպես խողխողեց: Սակայն երկու կին և հինգ երեխա թաքնվել էին ստորգետնյա ջրախողովակում և այդպիսով մնացել աննկատ: Մպանվածների թիվը 960 էր: Հռոմեացիներն առավոտյան մտնելով ամրոց և տեսնելով այդ տեսարանը՝ չէին հավատացել թշնամու կատարած խիզախությանը»:

Առանձնահատուկ կարևորություն է ներկայացնում Մասադայի ինքնապաշտպանների զանգվածային ինքնասպանության հարցը: Հրեական իրականությունում ինքնազոհաբերման երևույթին հանդիպում ենք վաղ անցյալում, որի ակունքները գալիս են հուղայականության կրոնադավանաբանական, արժեքային հիմնադրույթներից կամ պատվիրաններից: Հուղայականությունում (Թորալում) խոսվում է հանուն Աստծո նվիրաբերության գաղափարի մասին, որը եբրայերենում կոչվում է *Կիդուշ Հաշեմ*: Գաղափարը վերաբերում է յուրաքանչյուր հրեայի կողմից իր Աստծո անվան պատիվը պահելու և չպատվազրկելու բարձրագույն արժեքին: Կիդուշ Հաշեմի բարձրագույն առաքելությունն այն է, որ հրեան պետք է զոհաբերի կյանքը՝ չխախտելու համար Աստծո կրոնափոխության պատվիրանը (առաջնորդվում է «*ավելի լավ է սպանվել, քան խախտել այն*» սկզբունքով):

Մասադայի ինքնապաշտպանության պատմական հիշողության վերականգնման սկզբնական շրջանում (նախորդ դարի սկզբներին) զանգվածային ինքնազոհաբերման ակտը միանշանակ չէր ընկալվում հրեա ժողովրդի կողմից՝ պայմանավորված վերջինիս ողբերգական ելքով: Սակայն հետագայում այն, նաև սիոնիստական գաղափարախոսների ջանքերով, հրեա ժողովրդի պատմության ողբերգական էջից վերածվեց հերոսապատման և բավական կարճ ժամանակահատվածում դարձավ Պաղեստինում սկիզբ առած հրեական ազգային ազատագրական պայքարի խորհրդանիշ: Հրեա իրականությունում ինքնազոհաբերման և տվյալ պարագայում՝ զանգվածային ինքնազոհաբերման հարցն ընդգրկում է ուսումնասիրման բավական լայն շրջանակ և ըստ էության առանձին հիմնարար հետազոտության նյութ է:

8.2 Մասադայի խորհուրդն Իսրայել պետության հիմնադրման գործընթացում

Մասադայի հերոսապատման՝ որպես հրեա ժողովրդի ազգային պատմական հիշողության խորհրդանիշի ձևավորման ակունքները գալիս են 19-րդ դարի վերջերից, երբ Եվրոպայում կազմավորվեց սիոնիստական շարժումը: Շարժման առաքելությունն էր երկու հազարամյակ հայրենիքից զրկված հրեա ժողովրդին Պաղեստին վերադարձնելն ու ազգային ազատագրական պայքարի միջոցով Հրեական պետություն ստեղծելը: Ազատագրական պայքարի ոգեկոչման հարցում սիոնիստ գաղափարախոսները մեծ նշանակություն էին տալիս հրեա ժողովրդի պատմական հիշողության վերականգնմանը՝ հատկապես հիմնվելով խորհրդանիշերի ձևավորման անհրաժեշտության վրա: Այս տեսանկյունից, առանձնահատուկ կարևորություն ստացավ հրեա ժողովրդի ազգային ազատագրական պատերազմների թեմատիկան, որի փայլուն օրինակն էր Մասադան:

20-րդ դարասկզբին առաջին հրեա հայրենադարձների (Պաղեստին) ազգային ազատագրական պայքարի սկզբնական փուլում Մասադան բավական կարճ ժամանակահատվածում վերածվեց ազգային ոգեկոչման կարևոր աղբյուրի, որը խորհրդանշում էր հրեա ժողովրդի ազգային ազատագրական պայքարի շարունակականությունը: Նրանց արժեհամակարգում Մասադայի ինքնապաշտպանությունը մարմնավորում էր հայրենասիրության բարձր գիտակցության, ազատության սիրո, ազգային արժանապատվության և ամենակարևորը՝ մինչև վերջ կռվելու պատրաստակամությունը (fighting to the end):

Մասադայի հերոսապատման զարթոնքը կամ վերածնունդը լուրջ թափ ստացավ, սակայն, միայն նախորդ դարի 20-ական թվականներից, երբ Պաղեստինում համաշխարհային սիոնիստական շարժման առաջնորդների աջակցությամբ արդեն լայնակի պաշտպանական գործողություններ էին ծավալվում՝ ի շահ Հրեական ազգային օջախի ստեղծման: 1920-1930-ականներից Մասադայի ողիսականը դարձավ Պաղեստինում բրիտանական կառավարության դեմ գործող հրեական ընդհատակյա պարտիզանական խմբավորումների թե՛ գաղափարախոսությունների, թե՛ բուն պաշտպանական գործողությունների, ռազմավարության կարևոր խորհրդանիշերից մեկը: Դրա մասին է վկայում այն, որ հրեա ընդհատակյա պարտիզանական խմբավորումները, որոնք այդ ժամանակ գործում էին խիստ գաղտնի, կանոնավոր արշավներ էին կազմակերպում դեպի Մասադա լեռը՝ ի նշան Մասադայի սխրագործության նկատմամբ մարտիկների նվիրվածության ու հավատարմության: Այդ հարցում իրենց ակտիվությամբ առավել աչքի էին ընկնում հատկապես հրեական այնպիսի զինյալ խմբավորում-

ներ, ինչպիսիք են «Հագանան»⁷ ու «Պալմահը»⁸, որոնք հետագայում կազմեցին Իսրայելի պաշտպանության բանակի միջուկը: Բացի վերջիններից, դեպի Մասադայի լեռ արշավներ էին իրականացնում նաև այլ հայտնի հրեական զինյալ խմբավորումներ, ինչպես, օրինակ, «Ուժեղ մարդկանց դաշինք»-ը, «Էցել»-ն ու «Լեհի»-ն, բայց քանի որ դրանք համարվում էին առավել արմատական և ընդհատակյա ու գաղտնի կազմակերպություններ, այդ արշավները չէին կարող կրել կանոնավոր բնույթ: Ստորև առավել հանգամանորեն կանդրադառնանք այդ ռազմականացված խմբավորումներից մի քանիսին, որոնց գործունեությունն այս կամ այն չափով ասոցիացվել է Մասադայի խորհրդանիշի հետ:

«Ուժեղ մարդկանց դաշինք» ռազմական խմբավորում. - Այս զինյալ խմբավորումը (*եբրայերեն՝ - Brit Habirionim, անգլ.՝ “The Strongmen Alliance”*) բրիտանացիների դեմ իր ակտիվ ռազմական գործունեությունը ծավալել է հիմնականում 1930-1933թթ.: Հիմնադրվել է Աբբա Աքիմեի, Ուրի Չվի Գրինբերգի և դոկտոր Ջոշուա Յավինի կողմից: «Ուժեղ մարդկանց դաշինք» խմբավորման ստեղծման համար հիմք հանդիսացան 1929թ. ծագած արաբական ըմբոստությունները, ինչպես նաև Խևրոնի ու Սաֆեդի հրեաների նկատմամբ իրականացվող ջարդերը կանխելու՝ «Հագանայի» փորձերի անհաջողությունները: Զինյալ խմբավորման գաղափարախոսությունը մեծ ազդեցություն էր կրել իտալական ֆաշիզմից:

Խմբավորման գործունեության համար որպես պատմական մոդել ծառայում էր Մասադայի սիկարիների շարժումը: Դաշինքի առաքելությունն էր բրիտանացիների և այլոց դեմ պայքարը, որոնք ներկայանում են որպես սիոնիզմի թշնամիներ: Խմբավորման առաջնորդներն իրենց համարում էին «ազգային զեալ»-ի (զելոտ բառից) ժառանգության հետևորդները: Հատկանշական է, որ դաշինքի անդամներից շատերը նախկինում եղել են «Էցել»-ի, իսկ հետագայում՝ նաև «Լեհի»-ի հրեական ընդհատակյա խմբավորումների մարտիկները, որոնց գաղափարներում դրվում էր սիկարիների հետ ինքնության կամ նույնացման խորհրդանիշը: Ընդհատակյա խմբավորման անդամներն իրենց թշնամի էին համարում նաև այն հրեաներին, որոնք համագործակցում էին բրիտանական կառավարության հետ: Այս մարզինյալ մոտեցումը, ի դեպ, կրկին կապվում է Մասադայի ինքնապաշտպանների անվան հետ, որոնք նույնպես ունեին արմատական հայացք-

⁷ «Հագանա»-ն (եբրայերեն՝ պաշտպանություն) միավորում էր 1920թ. ենթամանդատային Պաղեստինում պաղեստինաբնակ հրեաների կողմից ստեղծված հրեական ռազմականացված ընդհատակյա մի քանի խմբերին: «Հագանայի» ընդհատակյա ռազմականացված խմբավորումները հետագայում դարձան Իսրայելի պաշտպանության բանակի հիմքը:

⁸ «Պալմահը» (եբրայերեն «Հարվածային ջոկատներ») «Հագանայի» հատուկ նշանակության կամ դիվերսիոն-հետախուզական ստորաբաժանումն է: «Պալմահի» ստեղծման նախապատմությունը վերագրվում է 1941թ. մայիսի կեսերին, երբ ինչպես արաբների, այնպես էլ գերմանացիների և իտալացիների դեմ պայքարում շարժունակ, արագ արձագանքման ու կանոնավոր պաշտպանական գործեր ունենալու նպատակով «Հագանայի» ղեկավարությունը որոշում ընդունեց հիմնել 9 ջոկատ, որով և կազմավորվեց «Պալմահը»:

ներ և իրենց թշնամի էին համարում նաև այն հրեաներին, որոնք ժամանակին հպատակվել էին Հռոմեական կայսրությանը կամ համագործակցել վերջինիս հետ: Դաշինքի գրքերից մեկը կոչվում էր «Մենք սիկարիներ ենք» և սկսվում էր Ուրի Չվի Գրինբերգի բանաստեղծությամբ, որտեղ նա փառաբանում էր սիկարիներին:

«Իսրայելի ազատության զինվորներ» խմբավորումը.- «Իսրայելի ազատության զինվորներ» խմբավորումը (*եբրայերեն՝ “Lehi”- “Fighters for freedom of Israel”*) այլ կերպ հայտնի է «Սթերն Գենգ» անվանումով (խմբավորման հիմնադիր Աբրահամ Սթերնի անվամբ): Սկզբնական շրջանում Աբրահամ Սթերնը Ձեն Ժաբոտինսկու հիմնադրած սիոնիստական շարժման կողմնակիցներից էր և մեկ այլ հրեական ռազմականացված խմբավորման՝ 1931թ. հիմնադրված «Իրգուն» («Էցել») շարժման անդամ⁹:

1940թ. հունիսին, երբ «Իրգուն» ընդհատակյա զինյալ խմբավորման առաջնորդները որոշեցին դադարեցնել պարտիզանական պայքարը բրիտանացիների դեմ, Աբրահամ Սթերնը լքեց վերջինի շարքերը և հիմնադրեց սեփական սիոնիստական զինյալ խմբավորումը, որը հայտնի դարձավ որպես «Իսրայելի ազգային ռազմական կազմակերպություն» (հայտնի է նաև «Լեհի» անվանումով): Աբրահամ Սթերնի գլխավորած կազմակերպության հիմնական նպատակն էր Պաղեստինից բրիտանացիների դուրսբերումը, հրեաների ներգաղթի ապահովումն ու հրեական պետության հիմնումը: Հրեական պետության ստեղծման իրականացումը Սթերնը տեսնում էր միայն ռազմական պայքարի ճանապարհով: Նա հավատացած էր, որ Պաղեստինի հրեաները պետք է պայքարեն բրիտանացիների դեմ, այլ ոչ թե վերջիններիս հետ դաշնակցեն ու պատերազմեն գերմանացիների դեմ: Նա նաև գերմանացիների հետ շփումներ հաստատելու փորձեր կատարեց, որոնք հետագայում կարող էին աջակցել Պաղեստինում Հրեական պետության ստեղծմանը:

Ինչպես նախորդ, այնպես էլ Սթերնի զինյալ խմբավորման գաղափարախոսությունում մեծ տեղ էր հատկացվում Մասադայի հերոսապատմանը: Ա.Սթերնը և նրա զինակիցները Մասադայի հերոսապատման փորձառությունը կիրառում էին ինչպես իրենց խմբավորման բուն ռազմական գործողություններում՝ որպես ռազմավարություն, այնպես էլ մարտական պայքարի գաղափարական հիմքե-

⁹ «Իսրայելի ազգային ռազմական խմբավորումը» (հիմնականում հայտնի է «Իրգուն» կամ «Էցել» անունով), ռազմականացված սիոնիստական խմբավորում էր, որն իր հիմնական գործունեությունը ծավալում էր Պաղեստինում 1931-1948թթ.: Հիմնադրվել էր «Հազանա» հրեական ռազմականացված հայտնի կազմակերպության շրջանակներում և գաղտնիության ապահովման նպատակով կրում էր «Հազանա Բեթ» (բառացիորեն՝ «Պաշտպանություն Բ») կամ «Երկրորդ պաշտպանություն») անվանումը: Կազմակերպության գաղափարախոսության հիմքում այն սկզբունքն էր, որի համաձայն՝ միայն հրեական ռազմական խմբավորումները կարող են պայքարել արաբների ու բրիտանացիների դեմ՝ ի շահ Հրեական պետության ստեղծման: 1948թ. Իսրայել պետության հիմնադրմամբ, «Իրգունի» մի մասն ընդգրկվեց Իսրայելի նոր կազմավորված զինված ուժերի կազմում:

րում: Նրանք այն համոզմունքին էին, որ «Մասադայի հերոսամարտիկների պայքարի շնորհիվ է հրեա ազգը շարունակում գոյատևել»:

Ա.Սթերնի գաղափարախոսության վրա զգալի ազդեցություն է ունեցել Մասադայի ինքնապաշտպանության գորահրամանատար Էլիեզեր Բեն Յաիրի հերոսական կերպարը: Հատկանշական է, որ «Լեհի» կազմակերպության հիմնադրման շրջանում Սթերնը փոխեց անունը և ներկայացավ որպես Ա.Վ.Ի («Աբրահամ Բեն Յաիր»), ինչի արդյունքում բավական կարճ ժամանակահատվածում հայտնի դարձավ հասարակությանը որպես ուղղակի «Յաիր»:

«Լեհի» պարտիզանական խմբավորման շրջանակներում հրատարակվել են սիկարիների ու զելոտների սխրագործություններին, ինչպես և բուն Մասադային վերաբերող մի շարք հոդվածներ: Կազմակերպության հրատարակած հոդվածներից մեկում՝ «Մասադայի փիլիսոփայությունը», փաստերի հիման վրա համեմատականներ էին անցկացվում Մասադայի ինքնապաշտպանության առաջնորդների ու «Լեհի» խմբավորման մարտական գործունեության միջև՝ նպատակ ունենալով հաստատել հրեա ժողովրդի անկախության համար մղված պայքարի անքակտելիության ու շարունակականության գաղափարը: Հոդվածում ասվում էր. «Մասադան այն կետն է, որտեղից փաստացի «Լեհին» սկսում է իր գործունեությունը»:

Եվս մեկ խորհրդանշական օրինակ, որն առնչվում է «Հագանայի» առաջնորդների և Աբրահամ Սթերնի համագործակցությանը: 1942թ., երբ Սթերնի դիրքերը բավական թուլացել էին, «Հագանան» նրան առաջարկում է իր աջակցությունը, որը, սակայն, կտրականապես մերժվում է: Արդյունքում՝ կարճ ժամանակ անց նրան ոչ մեծ դժվարությամբ հայտնաբերում է բրիտանական հետախուզությունը, որից հետո նա սպանվում է բրիտանացի սպայի կողմից: Ինչպես հաստատում է հետազոտողների մեծ մասը, Սթերնի՝ «Հագանայի» աջակցության մերժումը մեկ նպատակ ուներ: Հասկանալով իրադրության ողջ բարդությունը՝ Սթերնը խորհրդանշաբար չընդունեց այդ օգնությունը և կարծես Մասադայի ինքնապաշտպանների օրինակով գնաց ինքնագոհաբերման՝ արտահայտելով նվիրվածությունն ու հավատարմությունը Մասադայի հերոսապատմանը:

«Գադնա» զինյալ կամավորական շարժումը. - Մեծ է Մասադայի դերը Իսրայել պետության հիմնադրման տարիներին գործող մեկ այլ հրեական զինյալ շարժման՝ «Գադնա» կամավորական կազմակերպության գործունեությունում: «Գադնա»-ն (եբրայերեն՝ «երիտասարդության գումարտակներ») հիմնադրվել է 1948թ., «Հագանայի» կազմում ներառված մի շարք երիտասարդական խմբավորումների հիման վրա, որոնց ճամբարներում հրեա երիտասարդները զինվորական բարձր պատրաստվածություն էին անցնում՝ «Հագանայի» գործողություններին մասնակցելու նպատակով: «Գադնա» կամավորական շարժման՝ այդ շրջանի առաջնորդ Մոշե Գիլբոան «Այն օրերին, այս ժամանակ» հոդվածի հեղինակն է

(որի հիման վրա հետագայում լույս տեսավ նաև Յ.Յադինի «Մասադա. այն օրերին, այս ժամանակ» գիրքը)¹⁰: Հողվածում հեղինակը զուգահեռներ էր անցկացնում Մաքավեականների Իսրայելի պաշտպանության բանակի հերոսության միջև, Մաքավեականներին ներկայացնում որպես «Հնագույն Իսրայելի բանակ»: Հեղինակը շեշտում էր, որ «Մասադան էլ երբեք չի ընկնի, և որ Իսրայել պետությունը կիրագործի իր մարգարեների և պետություն կերտողների տեսությունները»: Հրեական այլ զինյալ խմբավորումների օրինակով «Գադնան» նույնպես կանոնավոր երիտասարդական արշավներ էր նախաձեռնում դեպի Մասադա լեռ:

Մասադայի սխրագործությունն արտացոլում է գտել նաև գերմանացիների դեմ «Հագանայի», «Պալմահի» և այլ հրեական պարտիզանական ընդհատակյա կազմակերպությունների մղած պայքարում: Մասադայի հերոսապատման անվան հետ է կապվում Երկրորդ աշխարհամարտի տարիներին գերմանացիների դեմ հրեաների մղած պայքարում (1942թ.) «Հագանայի» երկու գորահրամանատարների՝ Յոխանան Ռաթների (Yochanan Ratner) և Յիցհակ Սադեհի (Yitzhak Sadeh) կազմակերպած հայտնի «Հյուսիսի համար նախագիծը» (“Plan for North”), որը հայտնի է նաև «Մասադայի նախագիծ»¹¹ անվանումով: «Հյուսիսի համար նախագիծը» նպատակ էր հետապնդում համախմբել Յիշուվի¹² հրեա բնակչությանը Հայֆայի և Քարմելի լեռներում՝ գերմանացիների դեմ պարտիզանական պայքար կազմակերպելու համար: Նախագծի՝ լեռներում առանձնանալու և կովելու ռազմավարության ընտրությունը պատահական չէ և ասոցիացվում է Մասադայի ինքնապաշտպանության ռազմավարության հետ:

«Մասադայի նախագիծ» հետ է կապված նաև «Հագանայի» Հայֆա քաղաքի գորահրամանատարներից մեկի՝ Դավիթ Շալթիելի (*David Shaltiel*)¹³ գործունեությունը: Հետագոտողներից շատերն են հիշատակում «Հագանայի» գերմանացիների դեմ մղված մարտերից մեկում Դ.Շալթիելի հայտնի ելույթը՝ զուգահեռներ անցկացնելով վերջինիս ու Մասադայի ինքնապաշտպանության առաջնորդ Էլիազար

¹⁰ Համաշխարհային հրեության շրջանում մեծ հեղինակություն է վայելում Յիզակ Յադինի հեղինակած «Մասադա. այն օրերին, այս ժամանակ» (*Masada: In Those Days – At This Time*) գիրքը: Ի դեպ, գրքի վերնագրի վերջին 4 բառերը, որոնք բառացիորեն վերցված են հրեական «Հաննուկա» տոնի փոքր պատմություններից, ունեն խորհրդանշական նշանակություն և կապվում են Մասադայի դիցաբանության հետ: Դրանով հեղինակը փորձում է Մասադայի օրինակի հիման վրա ցույց տալ, որ այն, ինչ եղել է անցյալում, կարող է պատահել նաև այսօր: «Հաննուկան» ութօրյա հրեական տոն է, հայտնի է նաև որպես Լույսերի տոն: Հրեական այս տոնը կապվում է մ.թ.ա. 167թ. Սիրիայի Անտիոք IV-րդ թագավորի դեմ հրեաների (Մաքավեականներ) ապստամբության հետ, որն արգելել էր հուդայականության դավանումը: Հրեական ավանդությունում «Հաննուկան» արտահայտում է հրեաների նվիրվածությունն ու հավատարմությունը Երուսաղեմի Սուրբ տաճարին ու հուդայականությանը:

¹¹ «Հյուսիսի համար նախագիծն» այլ աղբյուրներում հանդիպում է որպես «Մասադան Քարմելի վրա» նախագիծ:

¹² «Յիշուվ»՝ Պաղեստինում հաստատված ողջ հրեաների շրջանը կամ բնակավայրը:

¹³ Անկախության համար մղված զինված պայքարի ընթացքում Դավիթ Շալթիելն առանցքային դերակատարություն է ունեցել «Հագանայի» «Իրզուն» և «Լեհի» հրեական ընդհատակյա կազմակերպությունների հետ համագործակցության ու աշխատանքների կոորդինացման ուղղությամբ:

Բեն Յաիրի ելույթների միջև: Ստորև մեջբերում ենք նրա խոսքերը (1942թ. գարուն). «Ավելի հեշտ էր մեռնել Մասադայում, քան ապրել Գեստապոյի վարչակազմի ներքո... Ավելի լավ է մենք հավաքենք 3000 մարդկանց, որոնք պատրաստ են ամեն ինչի և զնալ դեպի լեռներ՝ պարտիզանական պայքար մղելու համար»:

Տեղին է հիշատակել նաև այդ ժամանակաշրջանում Հրեական գործակալության (Jewish agency) առաջնորդներից մեկի՝ Յիցհակ Գրինբաումի դերակատարումը գերմանացիների դեմ պայքարում, որը նույնպես հրեա ժողովրդի ազատագրական պայքարում մեծ տեղ էր հատկացնում Մասադայի հերոսապատմանը: 1942թ. հունիսի 30-ին Հրեական գործակալության առաջնորդների հանդիպման ընթացքում Յիցհակ Գրինբաումն ազդեցիկ ելույթ ունեցավ, որտեղ նշվում էր. «Եթե մեզ վրա հարձակվեն ու նվաճեն մեր դիրքերը (գերմանացիները- *հեղ.*), պետք է վստահ լինենք, որ մեզնից հետո առնվազն կյոռոնենք Մասադայի լեզենդը»:

Մասադայի հերոսապատման օրինակով էր կազմված նաև հայտնի «Իրգուն» զինյալ խմբավորման մշակած «Երուսաղեմի հին քաղաքի» նախագիծը, որի հիմնական նպատակն էր հավաքել «Էցել»-ի բոլոր ստորաբաժանումների հազարավոր մարտիկներին Երուսաղեմի հին քաղաքում և կռվել հանուն Հրեական պետության հիմնադրման (հավանաբար 1947թ. աշնանը):

8.3 Մասադայի խորհրդանիշը և Իսրայելի պաշտպանության բանակը

20-րդ դարի 30-40-ականներին Հրեական պետության ստեղծման համար պայքարող հրեական զինված ընդհատակյա խմբավորումների մարտական ու գաղափարական գործունեությունում Մասադայի հերոսապատման մեծարման ավանդույթն էլ ավելի եռանդով շարունակվեց Իսրայել պետության հիմնադրումից հետո՝ դառնալով Իսրայելի պաշտպանության բանակի ազգային խորհրդանիշերից մեկը: Իսրայելի պաշտպանության բանակի կազմավորման առաջին տարիներից սկսած՝ շարունակվեցին նրա կազմում ընդգրկված հրեա զինվորականության կանոնավոր արշավները դեպի Մասադայի լեռ, որոնք հետագայում դարձան Իսրայելի պաշտպանության բանակի զինծառայողների կարևոր զինվորական ուսումնավարժություններից մեկը: Մասադայի զինվորական արշավներն իրականացվում են մեծ շուքով. լեռան գագաթին բարձրաձայն արտասանվում է Էլիազար Բեն Յաիրի ելույթը (նաև հատվածներ Հովսեպոս Փլավիոսից), որից հետո զինվորականության կողմից միահամուռ հնչեցվում են հայտնի դարձած «Մասադան էլ երբեք չի ընկնի» (“Masada Shall Never Fall Again”) բառերը¹⁴, տրվում է հավատարմության ու նվիրվածության զինվորական երդում:

¹⁴ «Մասադան էլ երբեք չի ընկնի» արտահայտությունը պատկանում է հրեա բանաստեղծ Բցհակ Լամդանի (1899-1945թթ.) գրչին՝ հայտնի «Մասադա» բանաստեղծությունից (1927թ.), որը նվիրված էր Մասադայի հերոսապատմանը: «Մասադան էլ երբեք չի ընկնի» արտահայտությունը նաև հրեական ընդհատակյա զինյալ խմբավորումների զինվորական կարգախոսներից էր:

Մասադայի ռազմական ուխտագնացությունը, հաշվի առնելով լեռնահովտի աշխարհագրական բարդ դիրքը, պայմանավորված է մեծ դժվարություններով և զինվորներից պահանջում է ֆիզիկական ու հոգեբանական կամային հասկանիշներ և պատրաստվածություն, որոնց հաղթահարումը խորհրդանշական էր և նույնպես կապվում էր Մասադայի ինքնապաշտպանության մարտիկների կրած դժվարությունների հետ:

Բացի այդ, Մասադայի լեռան վրա զինվորականները «Հրեական մեծ ապստամբության» ռազմական փորձի օրինակով ուսումնական գորավարժություններ են կազմակերպում: Թե՛ նախքան հրեական պետականության ստեղծումը, թե՛ Իսրայել պետության հիմնադրումից հետո հրեա զինվորականությունը պատերազմական գործողությունների նախօրեին պարտադիր այցելություններ է կազմակերպում դեպի Մասադայի ամրոց, հավատարմության ու նվիրվածության երդում տալիս: Մինչև 1967թ. վեցօրյա պատերազմը, երբ Արևմտյան պատը դեռևս չէր պատկանում հրեաներին, Մասադան, կարելի է ասել, ստանձնել էր Արևմտյան պատի («Լացի պատ»)՝ Իսրայելի բնակչության և առհասարակ համաշխարհային հրեության շրջանում հրեական կարևոր պատմական սրբավայրի փոխարինողի դերը¹⁵:

Նշանակալի է Մասադայի խորհուրդն Իսրայել պետության սահմաններից դուրս բնակվող հրեության ռազմահայրենասիրական դաստիարակության գործում՝ որպես ազգային ինքնության պահպանման, Իսրայելի ու հրեության միջև կապերի ամրապնդման կարևոր գործոն: Իսրայելի պաշտպանության բանակի ղեկավարության ակտիվ միջամտությամբ առանձնակի կարևորություն է տրվում հրեա հայրենադարձների շրջանում Մասադայի հերոսապատման՝ որպես հրեա ժողովրդի ազգային ինքնության պահպանման ու ազգակերտման անքակտելի բաղկացուցիչ ընկալմանը, որտեղ Մասադան խորհրդանշում է հրեա ժողովրդի պատմության հիմնական փուլերի՝ հնագույն ժամանակաշրջանի ազգային ազատագրական պայքարի, հայրենիքից կտրված և պետականության երկհազարամյա բացակայության, գոյապահպանության և Իսրայել պետության ստեղծման միջև անքակտելիության ու շարունակականության գաղափարը:

Հրեա ժողովրդի պատմության հաղթանակների և հերոսապատմաների պատմական հիշողության վերականգնման և դրանց ազգային խորհրդանիշերի վերածման գործընթացն առանցքային կարևորություն ունի Իսրայելի բնակչության և առաջին հերթին հրեա զինվորականության բարոյահոգևոր դաստիարակության տեսանկյունից: Հրեա զինվորականության ազգային խորհրդանիշերի

¹⁵ Արևմտյան պատը սրբատեղի է համարվում նաև հրեա զինվորականության համար. Իսրայելի պաշտպանության բանակի նորակոչիկները զինվորական երդում են տալիս Արևմտյան պատի մոտ:

թեմատիկայի ուսումնասիրության շրջանակները, որոնք բավական ընդգրկուն են, շարունակում են մեծ նշանակություն ունենալ հայ ժողովրդի հերոսապատումների համարժեք հետազոտման ու արժևորման օրինակով հայ զինվորականության ռազմահայրենասիրական դաստիարակության գործում:

8.4 Մասադայի հերոսապատումը և Հոլոքոստը. անցում ողբերգությունից հաղթանակի

Իսրայելի ազգային կոլեկտիվ հիշողությունում Մասադան և Հոլոքոստը, որոնք թեև հրեա ժողովրդի պատմության ամենաողբերգական իրադարձություններից են, սակայն հրեության շրջանում ունեն հաղթական պայքարի ու հերոսապատման ընկալումներ: Կարելի է ասել, որ Իսրայելի ազգային կոլեկտիվ հիշողությունում Մասադան և Հոլոքոստն ունեն շրջադարձային նշանակություն. համաշխարհային հրեության շրջանում անգնահատելի է նրանց պատմական դերակատարությունն ու սուրբոգական նշանակությունն Իսրայել պետության, նրա բնակիչների և առհասարակ հրեության անվտանգության ապահովման գործընթացի համատեքստում:

Հրեա ժողովրդի ազգային-գաղափարական մտածողության մեջ Մասադայի ու Հոլոքոստի միջև սկսեցին զուգահեռականներ անցկացվել Երկրորդ աշխարհամարտի տարիներին նացիստական Գերմանիայի կողմից Եվրոպայի հրեաների նկատմամբ իրականացված բռնությունների և հետապնդումների տարիներին, որոնք հանգեցրին 6 միլիոն հրեաների ցեղասպանությանը: Այդ տարիներին, սակայն, հրեության գաղափարական առաջնորդների և հատկապես Պաղեստինում հաստատված սիոնիստական գաղափարախոսների հայացքներում Մասադան ու Հոլոքոստը ներկայանում էին որպես միմյանց հակադիր դրսևորումներ: Ի տարբերություն Մասադայի, որը մարմնավորում էր հնագույն ժամանակաշրջանում հրեա ժողովրդի ազգային ազատագրական պայքարում ցուցաբերած հերոսությունը, հայրենասիրությունը և ինքնազոհաբերումը հանուն հայրենիքի և ազգային արժանապատվության, Հոլոքոստը, ըստ սիոնիստ գաղափարախոսների, ասոցիացվում էր պասիվ զոհողության, առանց դիմադրության պայքարի ու հարմարվողականության հետ: Արդյունքում՝ Պաղեստինում հաստատված հրեաների համար, ի հակադրություն Եվրոպայի հրեաների «պասիվության», էլ ավելի ընդգծվեց Մասադայի՝ որպես անհնազանդության, անկախության պայքարի ու ինքնազոհաբերման պատրաստականության ազգային խորհրդանիշի կարևորումը: Մյուս կողմից, Եվրոպայի հրեաների նկատմամբ բռնությունների ալիքը նոր լիցք հաղորդեց Պաղեստինում հաստատված հրեաների ազգային ազատագրական պայքարին ու Մասադայի փառաբանմանը՝ որպես անկախության համար մղված պայքարի *վերջին հենակետ*, ի հակադրումն Հոլոքոստի հարմարվողականության ու հնազանդության, *մինչև վերջ պայքարելու (fighting to the end)* պատրաստա-

կամության մարմնավորում: Տեղին է հիշատակել 1943թ. այդ առիթով սիոնիստ առաջնորդներից մեկի՝ Դավիթ Բեն Գուրիոնի հրապարակային ելույթը, որտեղ նա հակադրում էր Հոլոքոստը հրեա ժողովրդի հաղթական էջերին: Ելույթում նա փառաբանում էր 1920թ. Թեյ-Հայի հրեական բնակավայրի ինքնապաշտպանությունը՝ այն անվանելով «երկրորդ Մասադա»¹⁶: Բեն Գուրիոնի խոսքերով, ինչպես Մասադան, Թեյ-Հայը ցույց տվեց արժանապատվությամբ մեռնելու նոր ճանապարհ՝ մեռնել զենքը ձեռքին. «...Մասադայի ու Թեյ-Հայի նման, հրեաները պետք է ընտրեին այլ մահ, ոչ թե անուժ, անօգնական, անարժեք զոհաբերումը, այլ մենք պետք է զենքը ձեռքներին մահանայինք»:

Եվրոպայի հրեաների դիրքորոշումը, որն ակտիվորեն քննադատվում էր Իսրայել պետության հիմնադրումից հետո՝ 1940-1950-ականներին, նաև Իսրայել պետության ղեկավարության ջանքերով սկսեց նոր ընկալումներ ստանալ միայն 1960-ականներից սկսած: Իսրայելի ազգային կոլեկտիվ հիշողությունում յուրօրինակ խորհրդանշական կամուրջ ստեղծվեց Մասադայի, Հոլոքոստի և Իսրայել պետության հիմնադրման միջև (հաստատվում է երեքի միջև շարունակականությունը), որտեղ Հոլոքոստը մարմնավորում է հրեաների արտաքսման (Jewish Exile) էջի ավարտը և հրեական պետության հիմնադրման սկիզբը: Հենց 1960-70-ականներից սկսած՝ Իսրայել պետությունը լուրջ քաղաքականություն է տանում հրեա համայնքների պատմության, ավանդույթների ուսումնասիրման ուղղությամբ՝ արտաքսման մեջ հրեաների պատմությունը դիտելով որպես հրեության կոլեկտիվ անցյալի անքակտելի մաս: Մասադայի և Հոլոքոստի զուգահեռականներում վերիմաստավորվեցին նաև նախկինում կարծրացած «հերոսների» ու «զոհների» կատեգորիաները, արդյունքում՝ ողբերգության ընկալումից անցում կատարվեց հրեա ժողովրդի հաղթանակած անցյալին:

8.5 Հետևություններ

Սիոնիստական շարժման ձևավորման ժամանակաշրջանը հիմք դրեց հրեա ժողովրդի ողջ պատմության ընթացքում տեղի ունեցած հերոսական իրադարձությունների՝ որպես ազգային խորհրդանիշերի, հրեության կոլեկտիվ և պատմական հիշողության վերականգնմանը կամ զարթոնքին: Հրեական տարբեր հերոսապատումների օրինակով Մասադան նույնպես առանցքային դերակատարում

¹⁶ 1920թ. Թեյ-Հայ բնակավայրի ռազմագյուղացիական պաշտպանությունը կապվում է հրեա ժողովրդի ազգային հերոսներից մեկի՝ այդ պաշտպանությունը գլխավորած Իոսիֆ Տրումպելդորի կերպարի հետ: Ի.Տրումպելդորն իր «զերագույն նպատակի» իրագործումը կապում էր «ժողովրդի բանակի» գաղափարի հետ, որի զինվորականներն իրենց հետևից կտանեին հրեա ժողովրդին, կպաշտպանեին վերջինին ու հրեական պետականությունը՝ հանուն դրա չխնայելով սեփական կյանքը: Թեյ-Հայի ինքնապաշտպանությունում մահկանացուն կնքելիս Տրումպելդորն արտասանում է հետևյալ խոսքերը. «Երջանիկ է նա, ով գոհվում է հայրենիքի համար»: Այդ բառերը փորագրված են Տրումպելդորի զերեզմանին, որտեղ Իսրայելի պաշտպանության բանակի երիտասարդ զինվորականները երդում են տալիս:

ունեցավ 1920-ականներին Պաղեստինում հաստատված հրեաների ազգային ազատագրական պայքարում և հրեական պետականության հիմնադրման գործընթացում: Մասադայի՝ որպես զինյալ խորհրդանիշի, կերպարը շարունակում է անփոփոխ մնալ Իսրայել պետության հիմնադրումից հետո: Մասադայի ողիսականը, սակայն, ավելին է, քան զինյալ խորհրդանիշը. զգալի է Մասադայի ինքնապաշտպանության կոլեկտիվ հիշողության դերն Իսրայել պետության գործունեության գրեթե բոլոր ոլորտներում (գրականագիտություն, դիցաբանություն, ռազմարվեստ, գիտություն, կրոնագիտություն և այլն): Մասադան հաջողությամբ «ներգրավվել» է պաղեստինա-իսրայելյան դիվանագիտական հարաբերություններում, ժամանակ առ ժամանակ «կիրառվում» է Իսրայելի մերձավորարևելյան քաղաքականությունում: Պետական հետևողական քաղաքականության արդյունքում Մասադայի հերոսապատման թեման ակտուալությունը չի կորցրել Իսրայելի սահմաններից դուրս և հատկապես Միացյալ Նահանգներում ու Արևմտյան Եվրոպայում (ինչում զգալի է տեղի հրեական ազդեցիկ լոբբիստական գործունեությունը): Դա են հաստատում արևմտյան մամուլում և վերլուծականներում Մասադային վերաբերող բազմաթիվ հրապարակումները (քաղաքական, ռազմական, պատմական, կրոնադավանաբանական), որոնք դառնում են գիտական բանավեճերի ու քաղաքական շահարկումների նյութ:

Մասադայի թեմատիկան ակտուալ է նաև մերօրյա միջազգային հարաբերություններում: Բավական է հիշատակել 2008թ. մայիսի 15-ին Քնեսետում Իսրայել պետության հիմնադրման (1948թ. մայիսի 14-15) 60-ամյակի կապակցությամբ Միացյալ Նահանգների նախագահ Ջ.Բուշի հայտնի ելույթը, որտեղ առանձնահատուկ նշվում էր նաև Մասադան. «Իսրայելի քաղաքացիներ, Մասադան էլ երբեք չի ընկնի, և Ամերիկան մշտապես ձեր կողքին կլինի»: Իսկ մինչ ելույթը՝ նույն օրը նախագահ Բուշն այցելել էր Մասադայի լեռ:

Եվս մեկ օրինակ. Իսրայել պետության ղեկավարության հետևողական քաղաքականության արդյունքում հրեա զինվորականության բարոյահոգևոր արժեհամակարգը բավական բարձր է, ինչում առանցքային նշանակություն են ունեցել նաև հրեա ժողովրդի պատմական հաղթանակների ու հերոսապատումների կոլեկտիվ հիշողության վերականգնումն ու դրանց հասարակայնացումը: Հատկապես բարձր է Իսրայելի պաշտպանության բանակի հրեա զինվորականության՝ հայրենիքին նվիրվածության, հանուն Իսրայել պետության ու հրեության անվտանգության ապահովման ինքնագոհաբերման բարձր պատրաստակամության ինքնագիտակցումը: Դա են փաստում նաև հրեական Քաղաքականության և ռազմավարության ինստիտուտի 2006թ. հայրենասիրության խնդիրներին նվիրված սոցիալաբանության արդյունքները, որոնց համաձայն՝ Իսրայելի բնակչության մեծամասնությունը՝ 85%-ը, անհրաժեշտության դեպքում պատրաստակամություն է հայտնել կռվել իր պետության համար և զոհվել հանուն նրա:

9. ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀՈԳԵՎՈՐ-ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԱՐԺԵՀԱՍՄԱԿԱՐԳԻ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՓՈՐՁԻ ԱՅԼ ԴԻՏԱՐԿՈՒՄՆԵՐ

Անդրադառնանք զինվորականության արժեհամակարգի վերաբերյալ միջազգային փորձի ուսումնասիրություններին, ինչը կնպաստի հայ զինվորականության բարոյահոգևոր պատրաստվածության հիմնահարցերի շուրջ մեր պատկերացումների խորացմանն ու ընդլայնմանը: Հայ զինվորականության արժեքաբանական, բարոյահոգևոր դաստիարակության համատեքստում մեր օրերում էական նշանակություն է ստանում զինվորականության միջանձնային հարաբերությունների և մարդկային հարաբերությունների բարելավման հարցը: Հիմնախնդրի ուսումնասիրության տեսանկյունից նպատակահարմար ենք համարում ուշադրություն դարձնել երկու հիմնական ուղղությունների վրա.

1. զինվորականության և հասարակության շրջանում միջանձնային հարաբերությունների ոլորտում միջազգային փորձի հետազոտությունը,
2. հայ ժողովրդի և հայ զինվորականության բարի ավանդույթների նկատմամբ պատմական ու կուլտուրալ հիշողության վերականգնման գործընթացը՝ միջազգային փորձի համադրությամբ:

9.1 Դիտարկումներ միջազգային փորձի վերաբերյալ

Հայ զինվորականության շրջանում միջանձնային հարաբերությունների բարելավման և մարդկային հարաբերություններում արժեքաբանական, բարոյական նորմերի սերմանման և զարգացման գործում էական տեղ է հատկացվում տարբեր երկրների հասարակություններում և զինվորականության շրջանում տիրող միջանձնային հարաբերությունների փորձի ուսումնասիրությունը: Ներկայացնենք դիտարկումներ մեզ հետաքրքրող երկրների զինվորականության վերաբերյալ:

9.2 Ֆրանսիական մոդել

Միջազգային փորձի ուսումնասիրության տեսանկյունից բավական ուսանելի է միջանձնային հարաբերությունների՝ պայմանականորեն ասած «ֆրանսիական մոդելը», որը մեծ տարածում է գտել ինչպես Ֆրանսիայում, այնպես էլ նրա սահմաններից դուրս: Ֆրանսիական մոդելը ձևավորվել է նախորդ դարի 60-70-ականներին, բայց այդ երկրի հասարակական, մշակութային և զինվորական կյանքում զգալի ազդեցություն է ունեցել հատկապես 80-ականներից սկսած:

Ֆրանսիական մոդելը ներկայացնում է մարդկային այնպիսի հարաբերություններ, որտեղ անձանց բնավորության ու խառնվածքների անհամատեղելիության և հակասությունների հիման վրա ձևավորվում ու զարգանում են միջանձնային բավական արդյունավետ հարաբերություններ: Բավական է հիշատակել բնավորությամբ ու հոգեբանական խառնվածքով միմյանցից տարբերվող և նույնիսկ հակասական կերպարներով ֆրանսիական ֆիլմերը (օրինակ, «Անհաջողակները»՝ Պիեր Ռիշարի և Ժերար Դեպարդիեի մասնակցությամբ, 2003թ. նկարահանված նույնանուն ֆիլմը՝ այս անգամ Ժան Ռենոյի և Ժերար Դեպարդիեի մասնակցությամբ և այլն): Ֆրանսիական մոդելում կիրառված երկու հակասական կերպարները, չնայած բնավորությունների, հետաքրքրությունների անհամատեղելիությանն ու անընդմեջ հակառակումներին, ոչ միայն լավ, այլև անբաժանելի ընկերներ ու մտերիմներ են հանդիսանում: Ֆրանսիական մոդելը, որը լայն տարածում գտավ ֆրանսիական մշակութային կյանքում, արագ ու առանց խոչընդոտների ներածվեց այդ երկրի հասարակության գրեթե բոլոր ոլորտներում:

Ինչպես վերը նշեցինք, հակասական երկու կերպարների ֆրանսիական մոդելը լայն տարածում է գտել նաև Ֆրանսիայի սահմաններից դուրս և կարող է տեղայնացվել նաև հայկական իրականությունում, մասնավորաբար՝ հայ զինվորականության մեջ միջանձնային հարաբերությունների կարգավորման և ոլորտում առկա բացասական կարծրատիպերի վերացման ուղղությամբ: Հայկական իրականության հետ ֆրանսիական մոդելի համատեղելիության հարցում նախ նկատի է առնվում մեր իրականությունում մարդկային հարաբերությունների և հասարակական տարբեր գործունեություններում մարդկային գործոնի, միջանձնային փոխհարաբերությունների զգալի ազդեցության հիմնախնդիրը:

Մյուս կողմից, ֆրանսիական մոդելի կիրառությունը հայաստանյան հասարակության և զինվորականության շրջանում հնարավորություն կտա միջանձնային հարաբերությունները բերել առավել հանդուրժողական դաշտ, ինչը կարևոր խնդիր է մեր օրերում: Ավելին, մեր իրականությունում լայն տարածում է գտել մի բարդույթ, որի ազդեցությամբ մարդկային հարաբերություններում առկա հակասություններն ու բնավորությունների և հետաքրքրությունների անհամատեղելիությունը հանգեցնում են առավել լուրջ խնդիրների՝ բերելով միջանձնային հարաբերությունների մարզինալացման, միմյանցից օտարման: Արդյունքում՝ էպպես տուժում են մարդկային հարաբերությունները՝ ընդհուպ մինչև այդ կապերի խզումն ու հակադրությունը: Այս համատեքստում ֆրանսիական մոդելը կարող է դրական և արդյունավետ նախադրյալ հանդիսանալ մարդկային հարաբերություններում առկա հակասությունների անհամատեղելիության շուրջ ձևավորված թյուր պատկերացումների և կարծրատիպերի վերացման ուղղությամբ:

Ֆրանսիական մոդելը կարող է բավական արդյունավետ կիրառություն ստանալ հայ զինվորականության շրջանում նաև այն առումով, որ Հայության շրջանում մարդկային փոխհարաբերություններում գերիշխող են զգացմունքային, բարոյահոգևոր գործոնները, որոնք չափազանց մեծ նշանակություն ունեն միջանձնային հարաբերությունների ձևավորման և հետագա զարգացման համատեքստում:

9.3 Նորվեգական մոդել

Զինվորականության բարոյական արժեքաբանական նորմերի և հոգևոր դաստիարակության վերաբերյալ բավական ինքնատիպ սկզբունքներ են պարունակվում Նորվեգիայի պաշտպանական ուժերի համակարգում: Հատկանշական է այդ երկրի զինվորական դոկտրինի բնութագիրը, որի համաձայն՝ Նորվեգիայի ռազմական հայեցակարգը «արժեքաբանությամբ առաջնորդվող համակարգ» է (valued-driven organisation): Հայեցակարգում նշվում է. «Մենք պաշտպանում ենք արժեքները և առաջնորդվում ենք այդ արժեքներով»:

Նորվեգական զինվորական հոգևոր-բարոյական արժեքային սկզբունքներում գերիշխող են ինչպես համամարդկային-հումանիստական, այնպես էլ ազգային, ավանդական-պահպանողական ուղղությունները, որոնք ոչ միայն չեն հակասում միմյանց, այլև, որպես կանոն, անքակտելիորեն կապված են և փոխընդհանուր գործառույթներ են կատարում:

Առավել հանգամանորեն անդրադառնանք Նորվեգիայի ռազմական դոկտրինի հիմնարար բարոյական արժեքաբանական սկզբունքներին: Նորվեգիայի 2007թ. ընդունված ռազմական դոկտրինում (Norwegian Armed Forces Joint Operational Doctrine) առանձին բաժին է նվիրված զինվորականության բարոյական արժեքներին ու բարոյահոգևոր դաստիարակությանը: Համաձայն այդ սկզբունքների, նորվեգացի զինվորականի հոգևոր-բարոյական կարևոր արժեքների շարքում առանձնացվում է զինձառայության, ռազմական գործողությունների և զինվորական կյանքում թիմի ու թիմային աշխատանքի գաղափարը: Ռազմական դոկտրինում ասվում է. «Մենք չենք կարող իրականացնել մեր նպատակներն առանձին, դրանց իրագործումը կարող է համարվել նպատակային ու արդարացված, եթե աշխատում ենք միասին»: Թիմային գործողությունների բարոյական արժեքը հիմնվում է այնպիսի բարոյական սկզբունքների վրա, ինչպիսիք են զինվորականության ներկայացուցիչների միջև փոխադարձ հարգանքը, սեփական գործողությունների, միմյանց և ողջ հասարակության նկատմամբ զինվորականի բարձր պատասխանատվության գիտակցումն ու խիզախությունը:

Երկրի ռազմական դոկտրինի հիմնարար արժեքներից հարկ ենք համարում նշել նաև անհատների հավասարության և ժողովրդավարության սկզբունք-

ների նկատմամբ հավատի սկզբունքը, որը Նորվեգիայի զինվորականության և հասարակության կարևոր արժեքներից է:

Ռազմական դոկտրինի համամարդկային արժեքների կողքին կարևորվում են նաև Նորվեգիայի զինված ուժերի դարավոր ավանդույթները, որոնք նորվեգացի զինվորականության ինքնության հիմնասյուներից են: Դոկտրինում ասվում է. «Նա, ով կրում է զինվորական համազգեստ, մեր մասնագիտացվածության (մեր գործի- *հեղ.*) մի մասնիկն է»:

9.4 Իռլանդական զինվորականության բարոյական արժեքների շուրջ

Բավական ուշագրավ բարոյական սկզբունքներ կան Իռլանդիայի զինվորականության արժեհամակարգում: Երկրի զինվորական հոգեբարոյական արժեքաբանության կենտրոնական գաղափարներից առանձնացվում է զինվորականության կարգապահության անհրաժեշտությունը: Եթե մանրամասն անդրադառնանք Իռլանդիայի զինվորականության բարոյական արժեհամակարգին առնչվող փաստաթղթերին, որոնց մեկնաբանություններին ու հանրային իրազեկվածության ապահովմանը բավական մեծ ուշադրություն է դարձվում, կնկատենք, որ այդ բոլոր փաստաթղթերում զինվորական կարգապահության սկզբունքն ու զինծառայության բուրգային կարգապահական ինստիտուտն այդ երկրի զինվորականության բարոյահոգևոր մարտունակության և դաստիարակության անկյունաքարերից են: Երկրի ռազմական հայեցակարգի համաձայն, զինվորական կարգապահության հիմնարար բարոյական արժեքից են սերում այնպիսի բարոյական սկզբունքներ, ինչպիսիք են փոխադարձ հարգանքը, նվիրվածությունը, թիմի և միասնականության գաղափարը, բարոյական խիզախության սկզբունքը և այլն: Նպատակահարմար ենք համարում Իռլանդիայի զինվորականության բարոյական արժեհամակարգին վերաբերող փաստաթղթերից մեջբերել այդ սկզբունքների հիմնական մեկնաբանությունները.

1. հարգանք - դու պետք է վերաբերվես քեզ շրջապատող զինվորականներին արժանապատվությամբ, հարգանքով, հանդուրժողականությամբ ու փոխըմբռնմամբ՝ անկախ նրանից՝ մարտական գործողություններ են, թե խաղաղ պայմաններ,
2. նվիրվածություն - դու պետք է հավատարիմ ու նվիրված լինես քո հրամանատարներին ու ենթականերին, քո թիմին ու նրա անդամներին,
3. ինքնագոհաբերություն - քո անձնական շահերը չպետք է գերադասես քո թիմի կարիքներից,
4. բարոյական խիզախություն - դու պետք է կատարես այն, ինչ գտնում ես ճիշտ, այլ ոչ թե այն, ինչ հեշտ է և տարածված, մատչելի,

5. ազնվություն - դու պետք է լինես անկեղծ, նվիրված ու ազնիվ, միայն այդ դեպքում թիմն ու թիմի անդամները կվստահեն քեզ, ինչն իր հերթին կուժեղացնի թիմի գործողությունները: Նկատենք, որ ազնվության արժեքից է սերում զինվորականության շրջանում միմյանց նկատմամբ հավատի սկզբունքը, որը նույնպես առանցքային նշանակություն ունի զինվորականի հոգևոր-բարոյական դաստիարակությունում:

Իռլանդիայի զինվորական արժեհամակարգում, ինչպես արդեն նշվեց, առանձնակի տեղ է հատկացվում թիմի ու թիմային գործողությունների, միասնականության գաղափարին: Ինչպես զինվորական կարգապահության, այնպես էլ թիմային գործողությունների ու միասնականության սկզբունքը, ըստ էության, բավական ուսանելի է հայ զինվորական իրականությունում: Նախ՝ հայ զինվորականությունը հայ ժողովրդի անվտանգության պաշտպանության և ազգային ազատագրական պայքարի դարաշրջաններում մշտապես հաղթանակներով է դուրս եկել շնորհիվ զինվորական միասնականության ու թիմային աշխատանքի սկզբունքի (ֆիդայական շարժումներ): Նվիրվածությունը թիմին և թիմի յուրաքանչյուր անդամին հայ զինվորականության արդիական ու հրատապ լուծում պահանջող հիմնախնդիրներից է: Դժվար է չհամաձայնել, որ ներկայում հայ զինվորականության բարոյահոգևոր արժեհամակարգում որոշակիորեն հետին պլան է մղվել թիմի և միասնականության սկզբունքը կամ արժեքը: Հաղթական էջերի ու ավանդապատումների կոլեկտիվ հիշողության վերականգնման գործընթացը (օրինակ՝ ազգային ազատագրական, ֆիդայական շարժումների սցենարային կիրառությամբ ուսումնավարժությունների կազմակերպում, դասալսումների անցկացում և այլ սցենարային, ռազմախաղային միջոցառումներ) կնպաստի այդ ավանդույթների նորովի վերիմաստավորմանը:

Նշումների համար

«ԳԼՈՒՈՒՄ» ամսագիր
Խմբագրական խորհուրդ

Հիմնադիր՝ «ՆՈՐԱՎԱՆԲ» գիտակրթական հիմնադրամ
ՀՀ Արդարադատության նախարարության
Պետական ռեգիստրի վկայական թիվ 221 տրված 17.05.2001թ.
Հասցե՝ ՀՀ, 0026, Երևան, Գարեգին Նժդեհի 23/1
Կայք՝ www.noravank.am
Էլ.-փոստ՝ globus@noravank.am, office@noravank.am
Հեռախոս՝ + (374 10) 44 38 46
Ֆաքս + (374 10) 44 04 73

Համարի պատասխանատու՝ Լուսինե Բաղրամյան

Հանձնված է տպարան 20.01.2017թ.
Թիվ 2 (81), 2017թ.
Տպաքանակը՝ 150:

Թուղթը՝ օֆսեթ, ֆորմատը՝ 70x100 1/16
Պայմանական 4 մամուլ: Տառատեսակը՝ Sylfaen
Տպագրվել է «ԹԱՄԿ» ՍՊԸ տպարանում